

T.C.  
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ  
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ  
EĞİTİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

**SEYYİD AHMET ARVASI’NIN “DEVLET VE  
EĞİTİM”ANLAYIŞI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Serdar POLAT

VAN-2009

T.C.  
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ  
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ  
EĞİTİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

**SEYYİD AHMET ARVASI'NIN “DEVLET VE  
EĞİTİM”ANLAYIŞI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan**

Serdar POLAT

**Danışman**

Prof. Dr. Necmettin TOZLU

VAN-2009

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE,

Bu çalışma, jürimiz tarafından **EĞİTİM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI**'nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

İmza

Başkan : .....

Üye (Danışman) : .....

Üye : .....

Üye : .....

Üye : .....

ONAY: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.... / .... / 2000

.....

Enstitü Müdürü

## İÇİNDEKİLER

|                                                                     |           |
|---------------------------------------------------------------------|-----------|
| ÖNSÖZ.....                                                          | II        |
| KISALTMALAR.....                                                    | III       |
| <b>I. BÖLÜM.....</b>                                                | <b>1</b>  |
| <b>1.1. PROBLEM .....</b>                                           | <b>1</b>  |
| 1.2. AMAÇ.....                                                      | 6         |
| 1.3. ÖNEM.....                                                      | 6         |
| 1.4. SAYILTILARI.....                                               | 6         |
| 1.5. SINIRLILIKLAR.....                                             | 6         |
| 1.6. YÖNTEM.....                                                    | 6         |
| <b>II. BÖLÜM .....</b>                                              | <b>7</b>  |
| <b>2. SEYYİD AHMET ARVASI'NIN HAYATI, KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ.....</b> | <b>7</b>  |
| 2.1. HAYATI VE KİŞİLİĞİ .....                                       | 7         |
| 2.2. ESERLERİ .....                                                 | 10        |
| <b>III. BÖLÜM.....</b>                                              | <b>12</b> |
| <b>3. SEYYİD AHMET ARVASI'DE DEVLET VE EĞİTİM.....</b>              | <b>12</b> |
| 3.1. DEVLETİN MAHİYETİ VE FONKSİYONLARI .....                       | 12        |
| 3.1.1. DEVLETİN TANIMI VE ÖNEMİ .....                               | 12        |
| 3.1.2. ARVASI' DE DEVLET ANLAYIŞI.....                              | 22        |
| 3.2. EĞİTİM NEDİR?.....                                             | 29        |
| 3.2.1. EĞİTİMİN TANIMI .....                                        | 29        |
| 3.2.1.1. EĞİTİM –ÖĞRETİM .....                                      | 32        |
| 3.2.1.2. EĞİTİMİN AMAÇLARI .....                                    | 35        |
| 3.3. DEVLET ANLAYIŞLARI AÇISINDAN EĞİTİM .....                      | 40        |
| <b>IV. BÖLÜM .....</b>                                              | <b>44</b> |
| <b>4. ARVASI'DE DEVLET EĞİTİM İLİŞKİSİ .....</b>                    | <b>44</b> |
| 4.1. ARVASI'DE EĞİTİM .....                                         | 49        |
| 4.1.1. ARVASI'DE İNSAN VE TOPLUM .....                              | 49        |
| 4.1.2. ARVASI'NIN EĞİTİM ANLAYIŞI.....                              | 53        |
| 4.1.3. KÜLTÜR VE EĞİTİM .....                                       | 57        |
| 4.1.3.1. KÜLTÜRÜN MAHİYETİ .....                                    | 57        |
| 4.1.3.2. EĞİTİMLE MİLLİ KÜLTÜR ARASINDAKİ İLİŞKİ .....              | 60        |
| 4.1.4. AİLE EĞİTİMİ .....                                           | 63        |
| 4.1.5. AHLAK EĞİTİMİ .....                                          | 66        |
| 4.1.6. DİN EĞİTİMİ .....                                            | 69        |
| 4.1.7. EĞİTİM VE EKONOMİ.....                                       | 72        |
| 4.1.8. YETİŞTİRİCİLERİN YETİŞTİRİLMESİ.....                         | 74        |
| 4.1.8.1. OKUL EĞİTİMİ VE YÜKSEK ÖĞRETİM.....                        | 76        |
| <b>V. BÖLÜM.....</b>                                                | <b>81</b> |
| <b>SONUÇ.....</b>                                                   | <b>81</b> |
| <b>KAYNAKLAR .....</b>                                              | <b>85</b> |
| <b>ÖZET.....</b>                                                    | <b>92</b> |
| <b>ABSTRACT.....</b>                                                | <b>93</b> |

## II

### ÖNSÖZ

Eğitim, geçmişten günümüze kadar tüm toplumların ve bu toplumlardaki düşünürlerin, önemle ele aldıkları bir alandır. Düşünce tarihimize bakıldığında bu alana eğilmeyen düşünürümüz yok gibidir. Fakat bunlar içerisinde, önemli bir yere sahip olan Ahmet Arvasi'nin eğitime bakışı ve eğitim ile devlet ilişkisini konu edinen düşüncesi bizim çalışmamızın odak noktasını oluşturmaktadır.

Ahmet Arvasi, kolay anlaşılır, sade ve akıcı bir dille Türkçe'yi çok iyi kullanarak, düşüncelerini ve duygularını okuyucularına aktarmış, ciddi yaklaşımlarla toplum, devlet ve fert temelinde süregelen problemlerimize dikkate değer açılımlar getirmiştir.

Eğitim devlet ilişkisi tarih boyunca hep dikkati çeken, eleştirilen bazen de ağır ithamlara kadar götürülmüş bir konudur. Çünkü devlet, sürekli eğitimi bir araç olarak kullanma bir eğilimi taşır. Bu eğilim, yoğunlaşıp ve pratiğe aktarıldıkça fertlerin hürriyet alanları kısıtlanmaktadır, tamamen serbest bırakılınca da devletin giderek göz ardı edildiği görülür. Bu yüzden eğitim-devlet ilişkisindeki dengenin korunması hayati bir öneme haizdir.

Arvasi, önemli bir düşünür olarak bu konuya farklı şekillerde bakar. İşte bu çalışmanın konusu bu bakış açılarını ortaya koymaktır. Elbette bunun için öncelikle onun eğitim anlayışını tahlil etmeliyiz.

Bu yüzden eğitim-öğretim, yetiştiricilerin yetiştirilmesi, kültür, kültür eğitimi ilişkisi de çalışmada irdelenmiştir.

Bu araştırmanın yapılmasında, yardımlarını esirgemeyen, tenkit ve tavsiyeleriyle çalışmayı yönlendiren hocam Prof. Dr. Necmettin TOZLU'ya ve kendisine başvurduğumda ihtiyaç duyduğumuz ilgiyi, samimiyeti gösteren değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Ahmet YAYLA, ve Yrd. Doç. Dr. Cem TOPSAKAL, ayrıca katkılarından dolayı değerli arkadaşlarım Mehmet YILMAZ, Doç. Dr. Hasan KURT ve Araş. Gör. Ümit POLAT'a teşekkürü bir borç bilirim.

VAN, 2009

Serdar POLAT

### III

#### KISALTMALAR

|        |                           |
|--------|---------------------------|
| a.g.e. | : Adı geçen eser          |
| a.g.m  | :Adı geçen makale.        |
| Ank.   | : Ankara                  |
| Bkz.   | : Bakınız.                |
| C      | : Cilt.                   |
| ev.   | : Çeviren                 |
| Der.   | : Dergisi                 |
| Fak.   | : Fakülte                 |
| İlah.  | : İlahiyat                |
| İst.   | : İstanbul                |
| M.E.B  | : Milli Eğitim Bakanlığı. |
| S      | : Sayı                    |
| T.C.   | : Türkiye Cumhuriyeti     |
| T.D.V  | : Türkiye Diyanet Vakfı   |
| nv.   | : niversitesi            |
| Yay.   | : Yayınları               |

## I. BÖLÜM

### 1.1. PROBLEM

Bireyler ve toplumlar için eğitimin önemi büyüktür. Eğitimle güzel yaşama ve iyi insan olma sanatını öğrenen insan, sorularını ve sorunlarını, aldığı eğitimin kendisine kazandırdığı derinlikle cevaplar. Eğitim insanı, doğadan ayırarak bir kültür varlığı haline getirir, varoluşun ihtimal ve imkânları ile tanıştırır. Toplum da, eğitimin vasıtasıyla, kendisini ayakta tutan değerleri geçmişten alır, işler ve geleceğe aktarır.

Her toplum, kendi bugününü ve geleceğini planlamak, yeni nesillere kültürlerini ve bilgi birikimlerini aktarmak ve onları genel amaçta insanlığa; özelde ise toplumlarına ve kendilerine faydalı birer birey olarak yetiştirmek istek ve ihtiyacı içerisindedir.<sup>1</sup>

Eğitim çok yönlü bir fenomendir; duruk bir sistem değildir. En geniş anlamıyla, bir etkileşim sürecidir. İnsanı etkileyen faktörler o denli çeşitli ve karmaşık ki (bunlar arasında doğa, aile, sosyal ve siyasi yapı, kitle iletişim araçları, ekonomi, inanç sistemleri, çocukluk-yetişkinlik-yaşlılık gibi gelişme basamakları, vb. etkileri gözlenemeyen, bir anlamda “gizil eğiticiler” denilebilecek faktörlerden bazıları sayılabilir) tüm bu değişkenleri kontrol altında tutabilmek olanaksızdır ama bu aynı zamanda eğitimin iç mantığını oluşturmaktadır.<sup>2</sup>

Birçok düşünür, eğitimi çeşitli açılardan ele almıştır. Durkheim’e göre fizik ve toplumsal çevrenin insan üzerinde meydana getirdiği etkidir. H. Spencer ve Herbart’a göre de daha iyi yaşam olanakları sağlayan etkinliklerin tümüdür.<sup>3</sup>

Olivier Reboul, Eğitim Felsefesi adlı eserinde eğitimi “Herkesin kendisinde taşıdığı insan olma yeteneklerini geliştirmek, doğuştan son güne kadar, her alanda insan olmayı öğrenmektir”<sup>4</sup> şeklinde ifade etmiştir. Platon ise, “öğrencide gizli olarak bulunan yetileri bilinçe çıkarmak” olarak anlar.<sup>5</sup> O, aslında eğitimle, devlet adına toplumun çocukların akıllı, uslu, sadık ve koruyucu vatandaşların var edilmesini öngörür.<sup>6</sup>

İlk çağlarda daha çok felsefi ve pedagojik açıdan açıklamaya çalışılan eğitim kavramı daha sonradan insanlığın deneyimlediği bir takım savaşlar ve mücadelelerle toplumsal bir içerik kazanmıştır. Yalnızca zihin, akıl ve bilinç gibi kendisine yönelik soyut kavramlar üzerinden eğitimi açıklamak yetersiz kalmıştır.

<sup>1</sup> Fatma Varış, Eğitim Bilimine Giriş, İstanbul, Alkım Yay., 1998, 7.

<sup>2</sup> Sabri Büyükdüven, “Eğitimde Gizli Faktörlerin Gücü”, Felsefe Dünyası, 7, Ank, 1993, 43.

<sup>3</sup> Banu Bulurman, “Enformasyon Toplumu ve Eğitimi”, İnsan Kaynakları Der., İstanbul, 2002, 17.

<sup>4</sup> Şerafettin Turan, Atatürkçü Düşüncede Ulusal Eğitim, Toplumsal Dönüşüm Yay., İstanbul, Haziran, 2008, 20

<sup>5</sup> Turan, a.g.e., 20.

<sup>6</sup> Turan, a.g.e., 20.

Eğitim felsefesi alanında önemli bir düşünür olan John Dewey eğitimin toplumsal boyutuna değinerek, eğitim sürecinin, bireyin zihinsel ve entelektüel eğitimi gerçekleştirmesi kadar, bireyin içinde yaşadığı çevre için de eğitimi gerçekleştirmesinin gerekliliği üzerinde durmuştur. J.Dewey'e göre eğitim bir süreçtir ve son bulmaz, birikmiş olan deneyimlerin yeniden yapılanması olarak sürüp gider. Bu yönüyle eğitim yaşama hazırlık süreci değil yaşamın ta kendisidir. Aydınlanma dönemi düşünürlerinden Jean Jacques Rousseau, eğitimin görevinin çocuğu mutlu ve iyi yapmak olduğunu ifade etmiştir. Ona göre, doğada iyi olan her şey insanın elinde yozlaştığından eğitim doğaya uygun olmalıdır. Çocuklar kitaplarda değil, doğadan ve deneyimden öğrenmelidir. Çocuğun gizli potansiyellerini ortaya çıkarmak için eğitim, geniş ve çok yönlü olmalıdır.

Frobel ve Herbert'in eğitim kavramına yönelik açıklamaları, eğitimin çocuğun kişiliğini geliştirmek ona erdem kazandırmak olduğu yönündedir. Frankena da eğitimi bu açıdan tanımlar; eğitim erdemleri çoğaltma ya da iletme tekniğidir.<sup>7</sup>

Hegel'de eğitim, bireyle devlet özdeşleşmesine giden bir süreci ifade eder. Ona göre insan, yalnızca devlette ussal varlığa kavuşur. Eğitimin amacı, bireyi öznellikten kurtarıp ona devlet içinde nesnellik kazandırmaktır. İnsan bütün insanlığını devlete borçludur; özü yalnızca oradadır. Devlet, insanları birbirine bağlayan kutsallığı ifade eder. Tüm özel mutlulukların, isteklerin kendisine bağlı olduğu tek ve aynı yaşamdır. O büyük bir varlık, büyük erek, büyük bir içeriktir.<sup>8</sup>

Weber'e göre eğitim, fertlerin ilerde toplumsal yapı içinde alacakları statüyü belirlemedir. Yani eğitim, kişilerin ve grupların bürokrasi ve sosyal tabakalaşma içinde alacakları statüyü tayin eder.<sup>9</sup>

Eğitim, siyasal iktidarın kuruculuk aşamasından amaçların gerçekleştirilmesi için yapılan toplumsal düzenlemelerin son aşamalarına kadar toplumsal disiplini sağlayarak siyasal iktidarın kayıtsız şartsız kabulünü sağlamaya yönelir. Genel olarak idealist ve felsefi bir bakış açısı olan yukarıdaki tanımlar, eğitimin siyasi ve toplumsal yönünü açıklamaktan uzaktır. Oysa eğitim, eğitim süreci ve sistemi içinde bulunduğu sosyal ve siyasi olaylardan yoğun biçimde etkilenir ve hatta bu koşullar doğrultusunda şekillenir. Bu nedenle eğitimin tanımı yapılırken yalnızca bireylerin psikolojik unsurları değil, toplumun ve siyasal yapılanmanın etkisi de ele alınmalıdır.

Eğitimin sosyal ve siyasi olay ve olgulardan birebir etkilendiğini savunan düşünürlerden Machiavelli eğitimi, "yöneticilerinin devletin çıkarlarını daha da ileriye götürmek için kullandıkları bir araç"<sup>10</sup> şeklinde tarif etmiştir. Hobbes ve Locke eğitim ve politikanın iç içe olduğunu vurgulamıştır. Onlara göre, eğitim devlet

<sup>7</sup> Kemal İnal, Eğitim ve İktidar Türkiye de Ders Kitaplarında Demokratik ve Milliyetçi Değerler, Ütopya Eğitim Dizisi, Nisan, 2004, 35.

<sup>8</sup> Hegel, Tarihte Akıl, Çev.: Önay Sözer, Ara Yay., İst., 1991, 113.

<sup>9</sup> Max Weber, Sosyoloji Yazıları, Çev.: Taha Parla, Hürriyet Vakfı Yay., İstanbul, 1993, 221.

<sup>10</sup> Kneller. G.F, Political İdeologies Newyork, JohnWiley, (Akt,İnal.K), 1971, 128.

otoritesinin bir ifadesidir ve devletin eğitim yolu ile ulaşmak istediği bir takım amaçlar vardır.<sup>11</sup>

Diğer yandan eğitim insanları toplumsallaştıran bir süreçtir. Eğitim insanları toplumsallaştırarak temel toplumsal yapıya uyum sağlamalarını ve var olan toplumsal ve siyasal düzenin devamlılığını gerçekleştirir.

Sonuç olarak, çok farklı açılardan tanımlanmaya elverişli olan eğitim teriminin içeriğinin belirlenmesinde toplumsal ve siyasal koşullar da belirleyici rol oynamaktadır. Çünkü her eğitim sistemi ve süreci içinde bulunduğu toplumsal, siyasal ve ekonomik koşullardan yoğun biçimde etkilenmektedir; hatta onlar tarafından belirlenmektedir. Toplumlara egemen sınıflar, kendi değerlerini dayatmak için, hep kendi eğitim sistemlerini yaratmışlardır.<sup>12</sup>

Eğitimin, ideolojiye kurban edildiği çağlar az değildir. Siyasi, dini, felsefi vs. kökenli ideolojiler eğitimi sürekli kullanmışlardır. Bu yüzden eğitimin ideolojik boyutta nasıl çarpıtıldığı da bir vakıdır.

Bir eğitim felsefecisi ise ideolojiyi; kişinin kendisi veya başkasına karşı bilinçli ve bilinçsiz bir hilesi olarak tanımlıyor. Burada ideoloji güçlü bir çarpıcıdır. Şekillendiricidir. İçeriği inanç ve değere dönüştürülmüş bir eylemin ateşleyicisidir. Burada ideoloji, inanç ve değeri empoze eden, belirli bir gücün isteği doğrultusunda oluşturulan bu inanç ve değerleri ifade eder. Eğitim, bunlarla yüklenir ve insanı bu içerik doğrultusunda kurmada kullanır.<sup>13</sup>

Eğitim ve ideoloji ilişkisini ele aldığımızda ise; eğitim ideolojisi, bir ülke, devlet, millet, siyasal bir parti ya da siyasal grup tarafından benimsenen amacı belirli siyasal hedefleri olan ve siyasal, sosyal, ekonomik olayları, kurumları bu amaçlara göre yorumlayan düşünceler bütünü olarak tanımlanmaktadır.<sup>14</sup>

Eğitim, devletin varlığını, gücünü ve temel ilkelerini topluma kabul ettirebilmek için kullanılan en önemli ideolojik araçlardan birisidir. Devlet toplumsal düzenlemeyi belirlediği ideolojik amaçlar ve ilkeler çerçevesinde yeniden kurmak için eğitimi kullanmaktadır. Devlet, elinde bulundurduğu tüm imkânlarla topluma, kendi ideolojik öğretisini dayatan ve toplumu bu ilkeler göre terbiye eden bir kurumu temsil etmektedir. Eğitim aracılığıyla devlet, tüm halkın düşünce ve değer yargılarının bir eritme politikası içinde kaynaştırılıp bütünleştirilmesini gerçekleştirme amacına yönelmiştir.<sup>15</sup>

Illich'e göre devlet, eğitimin tüm aşamalarında kendi ideolojik ilkelerini dayatır. İnsanlara, belirlenen bu ideolojik sınırlar içinde yaşamalarını öğretir. İnsanların, toplumsal kabul ve siyasal statü kazanmasının yolu bu yapacakları ve yapamayacakları şeyleri öğrenmekten geçer. Bu anlamda eğitim, toplumsal bir

<sup>11</sup> Kneller, a.g.e., 128.

<sup>12</sup> Server Tanilli, Nasıl bir Eğitim İstiyoruz, Adam Yay., Ekim, 2004, 11.

<sup>13</sup> Necmettin Tozlu, “İdeolojik Eğitimde İnsan Tabiatı”, Felsefe Dünyası, 34, Ankara, 2001.

<sup>14</sup> İsmail Güven, Türkiye’de Devlet Eğitim ve İdeoloji, Siyasal Kitapevi. Ankara, 2000, 37.

<sup>15</sup> Black Cyril E, Çağdaşlaşmanın İtici Güçleri, Çev.: M.Fatih Gümüş, Versa Yay., Ankara, 1989, 114.

amaca ulaşmak için bir araç olarak kullanılır. Eğitim süreci insanın imal edilme sürecini ve fabrikasyonunu ifade eder. Bu yönüyle eğitim kurumları, insanları programlama merkezleridir.<sup>16</sup>

Devlet ve eğitim ideolojisini ele alan ve ona farklı bir anlam yüklemesi yapan Althusser ise, siyasal iktidarın kendi varlığını devam ettirebilmesi için baskı aygıtlarına ve ideolojik aygıtlara sahip olduğunu ve bunları yoğun bir şekilde kullandığını ifade etmektedir. Devlet, baskı aygıtlarına ve ideolojik aygıtlara dayanarak varlığını sürdürür. Devletin ideolojik aygıtları ise, aile eğitim ve din gibi alanlarda siyasal iktidarın onanmasını devam ettiren kurumlardır. Bu alanlar içerisinde bireyler adlandırılır kimlik kazandırılır ve devletin egemenlik alanına hapsedilir.<sup>17</sup>

Devlet ile eğitim arasındaki ilişkileri ayrıntılı bir şekilde inceleyen Antonio Gramsci olmuştur. Gramsci'ye göre devletin doğası ve siyasal görünümü, tek bir etkenle yani ekonomi ile açıklanamaz. Devlet gerçek yeni bir medeniyet oluşturmak istiyorsa bir eğitimci konumuna gelmelidir. Devletin asli görevi, kitlelerin kültürel ve âhlakî düzeylerini yükseltmek olduğuna göre, bunları gerçekleştirecek en önemli iki kurum; okul ve yargıdır.<sup>18</sup>

Düşünürlerin tartışarak ortaya koydukları eğitim devlet ve ideoloji ilişkisine baktığımızda; devlet ideoloji aracılığıyla kurguladığı bütünsel dünyayı eğitimle kurumsal bir alana dönüştürür. Bu alanı bireysel ve toplumsal olguların etkisinden temizleyerek kamusal alan olarak ilan eder. Kamusal alan içerisine hapsedilen bireyler bu alanın mutlak kurumsal belirleyiciliği, kutsallığı, ideolojik düzenlemeciliği hukuksal denetimi ve disiplini altında siyasal iktidarın birlik, bütünlük ve itaat ilkelerine intibak ettirir.

Devlet, kurumsallaşmış bir güçtür. Bir sınıfın ya da toplumun amaçlarının siyasal ve ekonomik yollarla gerçekleştirmesinde etkili bir yaptırım gücüne sahiptir. Böylece devlet, toplumun görevlerini yerine getirebilmek için yaşamın her alanına girmektedir.

Görülüyor ki eğitim çok farklı şekillerde ele alınmakta, pek çok açıdan anlamlandırılmaktadır. Bütün bu boyutlara bir de uygulamayı katarsak işin oldukça karmaşıklaştığı görülür. Bu, bizi şu sonuca götürür: Bir toplum, yahut ülke eğitimden neyi anladığını, neyi kastettiğini bilmezse, işi gelişigüzel ele alırsa ondan istifade etmesi bir kenara, zararından dahi korunamaz.

Ülkemiz, batılılaşma düşüncesinin etkisiyle de yüzyıllardır böyle bir kargaşanın içindedir. Tüm gruplar, eğitimciler, düşünürler eğitimi farklı anlar, farklı yorumlar ve ondan farklı şeyler beklerler. Devlet de bu konuda açık, kesin ve belirli bir felsefeye sahip değildir. Bütün bunlardan dolayı eğitimden beklenen elde edilememiş, yılların hatta yüzyılların çabaları boşa gitmiştir denilebilir.

<sup>16</sup> Ivan Illich, Şenlikli Toplum, Çev.: Ahmet KOT, Ayrıntı Yay., İstanbul, 1988, 65.

<sup>17</sup> Louis Althusser, İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları, Çev.: Y. Alp, M. Özışık, İletişim Yay., İstanbul, 27.

<sup>18</sup> Güven, a.g.e., 38.

İşte çalışmamızın problemi böyle hayati bir noktadan hareketle oluşturulmuştur. Arvasi, hem bir düşünür, hem bir eğitimci, hem de bir ülkü adamıdır (Türk-İslâm Ülküsünün savunucudur). Bu yüzden eğitimi herhangi inhisarcı bir açıdan ele almamış, ona derinliğine bakmış, nihaî olarak bir milletin varlığına ilişkin bir mesele olarak değerlendirilmiştir.

Arvasi, eğitimin her konusu üzerinde ciddi tahliller yapmış, önemli teklifler getirmiştir. Buna rağmen o, eğitimin temel belirleyicilerinden biri olarak devleti görür. Çağdaş devlet anlayışlarını yeterli bulmaz. Ona göre, “Türk-İslam ülküsünde devlet kavramı, liberalizmin, komünizmin ve faşizmin “devlet” anlayışından çok farklıdır. Liberalizmde devlet, sadece asayiş temine memur, sosyal, ekonomik ve politik hayata “seyirci” kalan bir müessese; komünizmde devlet “tarih boyunca bir zulüm vasıtası olmuş ve ortadan kalkması gereken ve son aşamada kendiliğinden yok olacak” olan bir sınıf baskısıdır. Faşizmde ise devlet, “fert” ve “cemiyet” çatışmasından doğan ve onları aşan bir sentezdir; “şef”in şahsında objektifleşen ve herkesin itaat etmekte mükellef olduğu bir “put”dur. Oysa Türk-İslam ülküsü açısından devlet, bir milletin teşkilatlanarak kendi sosyal, kültürel, ekonomik ve politik varlığını, hür iradesi ile teminat altına alması demektir.”<sup>19</sup>

Devletini kuramayan bir kavim, ya kendi yurdunda başka bir kavmin boyunduruğuna girer, yahut da yeryüzüne dağılarak zelil ve perişan olur. Görülüyor ki devlet, milli bağımsızlığın, hür şerefli, mesut ve müreffeh yaşamının, kendine uygun bir nizamı içinde kendini geliştirmenin, kendi milli tarihi, milli kültürü ve milli ülküleri içinde yücelmenin en büyük teminatıdır. Kendi devletini kaybeden bir millet büyük tehlikelere maruz kalır. Yalnız ekonomik bakımdan bir sömürge durumuna gelmez, tarihini dilini, dinini, sosyal ve kültürel değerlerini de kaybeder.

Görülüyor ki Arvasi’ de devlet, milleti yücelten, onu kucaklayan, onun tüm değerlerini benimseyen ve bunları çağdaş, güçlü bir yapıda geliştiren bir teşkilattır. İşte o eğitime buradan girer. Çünkü böyle bir devlet yapabilirliğini, gelişebilirliğini, hayatta kalabilirliğini ancak eğitimle sağlayabilir. Düşünürümüz şöyle der: “Yarınki Türkiye ancak eğitimle insanlık ailesi içerisinde varlığını sürdürebilir”.<sup>20</sup> Ona göre bu görevi üstlenecek olanlar gösterişsiz, nümayişsiz aşkla, azimle, sabırla çalışan ruh cephesinin işçileridir. Bu, daha ziyade devlet eliyle koyulup-kotarılacak bir iştir.

Böylece çalışma problemi özellikle devlet-eğitim ilişkisidir. Bu ilişkiyi açıkça belirleyebilmek için onun eğitime ilişkin diğer görüşlerine de kısaca yer verilecektir. Devlet-eğitim ilişkisi oldukça netameli bir konudur. Bunun için üzerinde ne kadar durulursa yeridir. Bu bakımdan çalışmamızın böyle bir konuya yoğunlaşmış olmasının isabetli olduğu kanaatindeyiz.

<sup>19</sup> Seyyid Ahmet Arvasi, Hasbihal, Burak Yay., V, İstanbul, 1997, 297

<sup>20</sup> Arvasi, Türk İslam Ülküsü, Burak Yay., III, İstanbul, 1991, 35.

## 1.2. AMAÇ

Bu araştırmanın temel amacı; yakın geçmişimizdeki büyük düşünür ve değerli aydınımız Ahmet Arvasi'nin devlet ve eğitime bakışını, devletin eğitimle ilişkisini ortaya koymaktır.

## 1.3. ÖNEM

Eğitim, insanın ve insanlığın çok önemli bir değeri, kurumu vazgeçemeyeceği bir meselesidir. Bu yüzden doğru bir şekilde yapılmalıdır. Hâlbuki tarih boyunca olduğu gibi, günümüzde de eğitim doğru, yararlı bir şekilde yapılma yerine çarpıtılmaktadır. İnançlar, felsefeler, anlayışlar, ideolojiler adına bu çarpıtma halen devam etmektedir. Bunda devletin ve ideolojisinin büyük payı olmuştur ve olmaktadır. Bu açıdan Arvasi, konuya parmak basar ve dengeli bir görüşü temsil eder. Araştırmamızda böyle bir görüş ele alındığından ve farklı-dengeli bir bakış açısını, buna ilişkin açıklamaları içerdiğinden önem arz etmektedir.

## 1.4. SAYILTILARI

Eserlerin amacı gerçekleştirecek verileri sağlamada yeterli olduğu varsayılmaktadır.

## 1.5. SINIRLILIKLAR

Bu araştırma, kaynak tarama ve veri toplama ile, Ahmet Arvasi'nin eserlerine yansıyan düşüncelerinde, “devlet ve eğitim” kavramının incelenmesiyle sınırlıdır.

## 1.6. YÖNTEM

Ahmet Arvasi'nin devlet ve eğitim anlayışlarını inceleyeceğimiz bu araştırmada tarihi araştırma ile dokümantasyon metodu kullanılacaktır. Araştırmada kaynak tarama metodu kullanılmıştır. Arvasi'nin eserlerine ve O'nun hakkında yazılan kaynaklara ulaşılarak araştırmanın konusu ve sınırları içinde kalan hususlar işlenmiş, tez konusu ile ilgili farklı eserlerde işlenen fikirlerin anlam bütünlüğüne ve gaye boyutuna bağlı kalınarak yeni bir analiz ve sentez yapılmıştır.

## II. BÖLÜM

### 2. SEYYİD AHMET ARVASI'NİN HAYATI, KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

#### 2.1. HAYATI VE KİŞİLİĞİ

Uzun yıllar öğretmenlik, fıkra yazarlığı, konferans ve diğer eğitim çalışmaları ile Türk gençliğine büyük hizmetler veren ve Türk Eğitimi' ne binlerce öğretmen kazandıran Seyyid Ahmet Arvasi, 15 Şubat 1932 Pazartesi günü, Ağrı ilinin Doğubeyazıt ilçesinde dünyaya gelmiştir.<sup>21</sup> Babası, Van Gümrük müdürlüğünden emekli Abdülhakim efendi, annesi ev hanımı Cevahir hanımdır.

Arvasi' nin öğrenim hayatı, zor şartlar altında geçmiştir. Babasının memuriyeti gereği sürekli tayin edilmesinden dolayı Van, Ağrı ve Erzurum üçgeninde dolaşmıştır. İlkokula Van'da başlayıp, Doğubeyazıt'ta bitiren Arvasi, ortaokulu Erzurum'da bitirmiştir.<sup>22</sup>

Lise öğrenimine Erzurum Erkek Öğretmen Okulu' nda başlayıp, Erciş Öğretmen Okulu'nda tamamlayan Arvasi, 1952 yılında Konya'nın Doğanbeyli ilçesinde ilkokul öğretmeni olarak göreve başlamıştır.<sup>23</sup> Öğretmenlikle ilgili ilk tecrübelerini burada kazandığını belirtir. Ayrıca bu yıllardan itibaren, Türkiye gerçeğini görmeye başlar. Anadolu'yu sosyal, kültürel ve coğrafi yapı itibarıyla tanır. Bu bilgilenme, onda ideolojik düşüncelerinin de oluşmasına neden olur. Millî ve mânevî duygularla, donanımlı olarak hizmete koyulur.

Doğanbeyli' den, Ağrı' nın Molla Şemdin köyüne tayin edilen Arvasi, burada Doğu Anadolu gerçeğini daha bir yakından görür. Büyük sıkıntı ve zorluklarla karşılaşır.

Damadı Muhip Arvas, bir makalesinde bu durumu şöyle anlatmaktadır:

*“Doğanbeyli' den sonra, Ağrı' nın Molla Şemdin köyüne tayin ediliyor. Asıl çile de burada başlıyor. Doğu' nun o meşhur kışları... Okul demeye bin şahit! bina ve lojman yok. Tek göz toprak bir evde kalıyorlar. Kendisi, hanımı ve çocukları, tek göz odada yaşıyorlar. Öğrenciler de ayrı bir sefalet tablosu. Defter, kitap, kalem hak getire! Bir tekinin ayağında değil ayakkabı lastik, çorap bile yok. Karlara basa basa okula gelen çocuklara, bir ara maaşının tamamını verdiğini ve onların ihtiyaçlarını karşıladığını söylerdi. Bu fakir çocukların minnettarlıklarını, ekmek ve yumurta teklifi ile ödemek istediklerini, büyük bir azap duygusuyla anlatırlardı. Evinin ihtiyaçlarını ise, köyden temin ettiği bir atla, kış kıyamet, karlara bata çıka, Tutak kazasına giderek ve yine bin bir zahmetle geri dönerek sağlardı.*

<sup>21</sup> Seyyid Ahmet Arvasi, Doğu Anadolu Gerçeği, Burak Yay., 4. Baskı, İstanbul, 1993, 5.

<sup>22</sup> İhsan Işık, Yazarlar Sözlüğü, Risale Yay., İstanbul, 1990, 47.

<sup>23</sup> Arvasi, a.g.e., 5.

*Daha önce tayin edilen öğretmenlerin köylüyle aralarına koyduğu mesafenin aksine, onlarla inanç ve değer yargılarından örülü samimiyeti paylaştıkça, büyük sevgi ve saygı gördüğünü, öyle ki ilk zamanlar kendisine yanlış telaffuzdan kaynaklandığını düşündüğü “müellim” tabiriyle hitap ettiklerini, ancak bir müddet sonra, “sana müellim (acı veren, acıtan) diyorduk, Hâlbuki muallim (öğreten, öğretmen) imişsin” denince hayretler içerisinde Anadolu halkının mektep, medrese görmese bile, ne kadar derin bir idrake sahip olduğunu müşahade ettiğini anılarında dile getirir”.*<sup>24</sup>

Gazi Eğitim Enstitüsü Pedagoji Bölümünden mezun olan Arvasi, sırasıyla Van Alparslan İlköğretmen Okulu, Savaştepe İlköğretmen Okulu, Balıkesir Necatibey Eğitim Enstitüsü, Bursa Eğitim Enstitüsü, İstanbul Atatürk Eğitim Enstitüsü’nde pedagoji öğretmenliği yapmıştır.<sup>25</sup>

1978 yılı, Mart ayında Atatürk Eğitim Enstitüsünden yurdun değişik yerlerine sürgün edilen yirmi dört idarecinin arasında, öğretmen olarak yer alan Arvasi sürgün edildiği Kırşehir ve İstanbul-Ümraniye’de, çalışma ve hizmet imkânı bulamadığı için, 1979 yılında emekli olmak zorunda kalır.<sup>26</sup>

Arvasi, gerek uzun yıllar yaptığı öğretmenlik ve gerekse yazı, konferans ve diğer eğitim çalışmalarıyla, Türk gençliğine büyük hizmetler vererek, Milli Eğitim’e değerli öğretmenler kazandırmıştır. Arapça ve Fransızca bilen Arvasi, memurluğu dışında politikayla da meşgul olmuştur. Bu onun isteği dışında gerçekleşmiş olmasına rağmen, 12 Eylül Hareketiyle kendini zindanda bulur ve ilk kalp krizini de burada geçirir.<sup>27</sup>

Muhtemel, sanıkken rahatsızlanan kalbi, elli altı yıllık ömrünün nihayete erme sebebi olacaktır. Bu sebeple. 31 Aralık 1988 Cumartesi günü saat 11:00 sıralarında daktilosunun başında yazısını yazarken vefat etmiştir.<sup>28</sup>

Ahmet Arvasi’nin kişiliği, bir yüce kişiliktir. Hayatı, tanıdıkları bunun şahididir.

Onu, tek bir cümle ile tarif etmek gerekirse; yüksek inanç sahibi ve inandığı gibi yaşayan bir insandır. Şu alıntı, Arvasi’yi bu yönüyle tanıtır: “Tarih önünde imtihana tutulmuş, bütün soruları soylu bir milletin istikbali hakkında sorulmuş, zaman ve mekân bütünlüğü içinde, cevaplamış, her güçlüğe göğüs germiş bir Anadolu insanı...”<sup>29</sup> Bu bir iç zenginliğin, manevi beslenmenin eseridir ki, giderek

<sup>24</sup> Ahmet Keçebaş, Ümit Polat ., “S. Ahmet Arvasi’nin Küçük Kardeşi Tahir Arvas Ağabeyini Anlattı,Yeni Düşünce Gazetesi”, 11 Ocak 1991, 5.

<sup>25</sup> Mustafa Kuvancı , Seyyid Ahmet Arvasi, Hayatı- Tefekkürü-Eserleri, Burak Yay., İstanbul, 40.

<sup>26</sup> Sakin Öner, “Türk İslam Mütefekkirinin Eğitimle İlgili Düşünceleri”, Yeni Ufuk Der., 4, İstanbul, 1990, 21.

<sup>27</sup> Abdülkadir Sezgin , “S.Ahmet Arvasi”, Ufuk Çizgisi Der., 4, Ocak 1990, 5.

<sup>28</sup> Sezgin, a.g.m., 6.

<sup>29</sup> Ünal Tayfur, “Hocam S. Arvasi’ nin Karakteri”, Ufuk Çizgisi Der, 4, 16.

“Altın halka” ya, Allah dostlarının zincirine eklenir. Böyle bir yapıdır ki hem yazılarını okuyanlar, hem de sohbetinde bulunanları doyurur.

Buna tanıklık edenlerden bir kaçını dinleyelim:

*“Birçok sohbetinde bulunduk ve bu insanın hem doğu hem de batı kültürü ile lif lif nasıl fikir örgüleri kurduğuna her zaman hayret ettik. Her bir sohbeti, kitaplık ölçülerinde fikir hamleleri ile yüklü, zarif espirilerle süslü, tadına doyum olmaz birer “sözlü” eserlerdi. Arvasi Hoca’nın bu yönü diğer yönünden kat kat fevkindedir.”<sup>30</sup>*

*“Âlimin ölümü, âlemin ölümü” olarak buyrulmuştur. Gerçekten S.Ahmet Arvasi , “bilgi hazinesi” idi. Binlerce yazısı, yazamadıklarının yanında çok az bile kalır. Bilgi potansiyeli yanında temiz ahlak ve seciyesi, saf bir elmas gibi ihlâsı, meseleler arasındaki irtibatı bularak pratik halli ve bilhassa uzakları görüşü ve ele aldığı konulardaki isabetli teşhislerini anlamak mümkün değildir.”<sup>31</sup>*

Bütün bunlar onun gerçekten yüce bir kişiliğe, derin bir tefekküre, amacı uğrunda her türlü baskıya dayanabilme sabrına, gücüne sahip olduğunu gösterir. Bunlar tarih boyunca her toplumda varolmuş nadir ama aydınlatıcı, yol açıcı kişiliklerdir, değerlerdir. Varlıklarıyla da öldükten sonra da bu anlayışlarını yerine getirmişlerdir.

<sup>30</sup> Yalçın Özer, “Ahmet Arvasi Hoca”, Türkiye Gazetesi, 1 Ocak 1989.

<sup>31</sup> Mustafa Necati Özfatura, “S. Ahmet Arvasi”, Türkiye Gazetesi, 2 Ocak 1989.

## 2.2. ESERLERİ

Seyyid Ahmet Arvasi, kültürel, aktüel, toplumsal, siyasal ve sosyal alanda verdiği eserlerle Türk insanına aydınlanma yolunda, bütüncül bir dünya görüşü içinde teoriden pratiğe, inançtan hayata ve idealden gerçekliğe bir idrak köprüsü kurmuştur. Yıllarca öğretmen okullarında ve eğitim enstitülerinde hocalık yaparak, yetiştirdiği öğrencilerle mesajlarını yurdun dört bir yanına ulaştırmayı başaran Arvasi Hoca, eserleriyle de aynı misyonu sürdürmüştür.

Arvasi' nin yaptığı çalışmaları üç ana bölümde toplamak mümkündür. Birinci bölümü şiir çalışmaları oluşturur. İkinci bölüm de ise fikri sahada verdiği eserler yer alır. Üçüncü bölüme gelince muhtelif gazetelerde yazmış olduğu makaleler, verdiği konferanslar ve sohbetlerinin bir arada toplandığı ve bir kısmının ölümünden sonra yayınladığı eserleri içermektedir.

Arvasi' nin eserlerini şöyle sıralayabiliriz:

1- Sır-Şiirlerim (1989 yılında Ankara'da Berekat Yayınevi tarafından neşredilmiştir).

2- İleri Türk Milliyetçiliğinin İlkeleri (1965 yılında kaleme aldığı 18 sayfadan oluşan Ankara'da basılan kitapçıktır).

3- Kendini Arayan İnsan (1968 yılında Ankara'da Yüksel matbaası tarafından basılmıştır).

4- İnsan ve İnsan Ötesi (1970 yılında Yağmur Yayınevi tarafından neşredilmiştir).

5- Eğitim Sosyolojisi (1976 yılında Atatürk Eğitim Enstitüsünde okutmuş olduğu "Eğitim Sosyolojisi" dersine yönelik olarak kaleme aldığı İstanbul'da basılan bir eserdir).

6- Türk İslam Ülküsü (1977 yılında Hergün Gazetesinde yayınlanan yazılarının üç cilt halinde basılmış şeklidir. Eserin tamamı 10 bölüm ve 559 makeden oluşmaktadır).

7- Diyalektiğimiz ve Estetiğimiz ( 1982 yılında İstanbul'da Türkmen Yayınevi tarafından neşredilmiştir).

8- İlm-i Hal (1982 yılında İstanbul'da Burak Yayınevi tarafından neşredilmiştir).

9- Doğu Anadolu Gerçeği (1986 yılında İstanbul'da Burak Yayınevi tarafından neşredilmiştir).

10- Hasbihal (16 Eylül 1985- 31 Aralık1988 tarihleri arasında Türkiye Gazetesi'nde, "Hasbihal" başlıklı köşesinde yayınlanan yazılarından meydana gelen eser, 1990 yılında İstanbul'da Burak Yayınevi tarafından neşredilmiştir).

### III. BÖLÜM

#### 3. SEYYİD AHMET ARVASI'DE DEVLET VE EĞİTİM

##### 3.1. DEVLETİN MAHİYETİ VE FONKSİYONLARI

İnsan hayatı bir toplum, teşkilatlı bir organizasyon, bir devlet içerisinde geçer. “İnsanlık tarihine bakıldığında devlet, vazgeçilmez bir müessese olarak ortaya çıkmaktadır.”<sup>32</sup> Devlet insanlığın meydana getirdiği en önemli ve en güçlü kurumdur. O, insanı olduğu kadar düşünceleri, toplumu ve hayatı da şekillendirir.

“Devlet teşkilatı, tarihi süreç içerisinde basitten karmaşığa doğru bir gelişme göstermiştir. Bu süreç içerisinde toplumun sosyal düzen ihtiyacını karşılayan kolektif düşünceler, merkezileşme ve ferdileşme çekirdeği etrafında yoğunlaşmıştır. Buna bağlı olarak devlet, gittikçe daha karmaşık ve geniş bir şekil almıştır.”<sup>33</sup>

*“Hemen hemen her faaliyet devletin etkisiyle vücut bulur, yönlenir. Şüphesiz devlet, düşünceleri, zihniyetleri insanları etkilediği gibi, inançlar, kişilikler düşünce ve ahlaki anlayışlar da devleti etkilemiş, onun şekillenmesinde rol oynamışlardır. Ne olursa olsun girişilecek her faaliyet, yapılacak her eylem, her düşünce devleti dikkate almak zorundadır. Hele bu faaliyet eğitim olursa çok ciddi, dikkatli olmayı, devleti bütünüyle ele almayı zaruri kılar. Ülkemizde bu en tayin edici husus her nasılsa eğitim söz konusu olunca tâli bir unsur olarak görülür, etraflıca tahliline girilmez. Bu son derece sakıncalı ve eksik bir anlayıştır. Devlet, hele ülkemizde nihayetinde eğitimi, felsefesini, icraatını tayin eden, gerektiğinde bu konuda zora başvuran temel bir öğedir. Bu yüzden “devlet” tahlil edilmeli ki, eğitim ve eğitim düşüncesi; aldığı şekil, bu konudaki uygulamalar ve yapılması gerekenler apaçık anlaşılsın.”<sup>34</sup>*

Seyyid Ahmet Arvasi'nin devlet ve eğitim görüşlerine geçmeden önce devleti ele alan klasik eserlerde takip eden usule uyararak önce oluşumundan işe başlamak gerekir.

##### 3.1.1. DEVLETİN TANIMI VE ÖNEMİ

İnsanların aile, klan, kabile gibi küçük toplumsal örgütlenmeler içinde de olsa, her zaman bir toplumda ve başka insanlarla toplumsal ilişkiler içinde yaşadıkları kabul edilen bir gerçektir. Ancak zamanla insanlar, doğal ahlak kuralları ile yönetilen toplumlardan, hukuki-siyasal toplumlara geçmişlerdir. Hukuki-siyasal toplumlardan maksat, bir toplumun üyelerinin belli bir egemen gücün yönetimi

<sup>32</sup> Harun Han Şirvani, İslamda Siyasal Düşünce ve İdare, (Çev.: Kemal Kuşçu), İrfan Yay., İstanbul, 1965, 54.

<sup>33</sup> Hüseyin Nail Kubalı, Türk Esas Teşkilat Hukuku Dersleri, İstanbul, 1960, 123.

<sup>34</sup> Necmettin Tozlu, İnsandan Devlete Eğitim, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2003, 6.

altında birbirleriyle hukuki ilişkilere girdikleri yasalara uymak suretiyle yaşadıkları bir toplum biçimidir. İnsanların, devletin yönetimi altında ve devlet tarafından konan hukuk ve yasalar düzenine uygun olarak yaşama tarzlarından doğan olayları siyasi olaylar olarak tanımlamak mümkündür.<sup>35</sup>

Siyasi yapının temel konusu, devlet ve onun yönetim tarzıdır. Devlet, her şeyden önce belirli bir toplumun üyeleri arasındaki farklılaşmanın ortaya çıkardığı siyasi bir organizasyondur.<sup>36</sup> Dolayısıyla, içinde siyasi iktidarın kurulmuş olduğu toplum, siyasi bir toplumdur. Devletin siyasi organizasyonu, içinde bulunduğu siyasi toplumla sıkı bir şekilde bağlantılıdır. Toplum yapısı tam olarak anlaşılmadan devletin anlaşılmasına da imkân yoktur. Devletin yasal düzenlemesinin temelinde insan sorunu yatar. Devlet denilen varlık alanı, insanın varlık koşullarının bütünüdür ve öteki varlık koşulları da ancak, devlet kurumu içinde temel atıp gelişebilirler.<sup>37</sup>

Toplumun geleceğinin en önemli göstergesi devletleşmedir. Devletleşme ile birlikte uzun vadeli plan ve projeler geliştirilmiştir.<sup>38</sup> Devlet, toplumun yapısı, aktif ve resmi bir ifadesidir. O, sadece hak ve borçlardan, emir ve yasaklardan oluşan bir hukuki sistem değil, aynı zamanda genelin menfaatini koruma amacıyla oluşturulmuş siyasi ve sürekli bir kurumdur.<sup>39</sup>

Devlet, insanın gerçek anlamda bir varlık olarak durumuna göre şekil kazanan bir örgütlenme, bir kurumlaşma sürecidir. Geniş anlamda, millet ve hükümetin meydana getirdiği, siyasi bir birliktir.<sup>40</sup> Millet, bir temel ve asli unsur, devlet ise bu temel üstünde yükselen bir çatıdır. Millet, bir takım faktörlerin sevgiyle birlikte yaşamayı arzu eden insanlardan oluşan bir guruptur. Aynı insanlar, birlikte ve hâkim bir gurup halinde yaşamayı arzu ve irade ettikleri zaman devlet doğar.<sup>41</sup> Yani, toplumsal gurupların en kuvvetli şekilde tamamlanmış görüntüsü, millet olarak kendini gösterir. Kısaca ifade etmek gerekirse devlet, milletin bünyesinden çıkan siyasi bir kurumdur. Toplumun hayati ihtiyaçlarını daha iyi karşılayabilmek için ortaya koyduğu organizasyon, doğal olarak bir gücü de ortaya çıkarmaktadır.<sup>42</sup> İşte devlet, bu gücü yasal olarak elinde bulunduran insani bir organizasyondur.

Fert, temel hak ve özgürlüklere sahip, bunları kullanarak kendini gerçekleştirme durumunda olan bir varlıktır. Devlet ise, toplumda, fertlerin bu hak ve özgürlüklerini en ileri derecede ve sürekli kullanabilmeleri için oluşturulmuş otoritedir.<sup>43</sup>

"Otorite" denildiğinde, soyut anlamda devlet anlaşılmaktadır."Yönetim" denildiğinde ise, devletin zaman ve şartlara göre teşkilatlanması, yetki ve

<sup>35</sup> Ahmet Arslan, Felsefeye Giriş, Vadi Yay., Ankara, 1996, 151.

<sup>36</sup> Server Tanilli, Devlet ve Demokrasi, İstanbul Ün., Hukuk Fak., Yay., İstanbul, 1981, 1.

<sup>37</sup> Takiyettin Mengüşoğlu, Felsefeye Giriş, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1988, 282.

<sup>38</sup> Ayhan Bıçak, "Platon ve Hobbes'ta Otoriter Devletin Gerekçeleri", Felsefe Dünyası, 22, 1996, 48.

<sup>39</sup> Münici Kapani, Politika Bilimine Giriş, Ankara Ün., Hukuk Fak., Yay., Ankara, 1975, 15.

<sup>40</sup> Kapani, a.g.e., 17.

<sup>41</sup> Ali Fuat Başgil, Esas Teşkilat Hukuku, C.1, İst., Ün., Hukuk Fak., Yay., İstanbul, 1960, 153.

<sup>42</sup> Weber Max, Sosyoloji Yazıları, Çev.: Taha Parla, Hürriyet Vakfı Yay., İstanbul, 1986, 81.

<sup>43</sup> Saadetdin Elibol, Felsefeye Giriş, Sek Yay., Ankara, 1993, 124.

görevlerinin, konu ve sınırlarının çizilmesi anlaşılır.<sup>44</sup> Bu bağlamda Max Weber devlete, "toplumsal görünüm"<sup>45</sup> demektedir. Yani bir toplumun fiziki ve moral yapısının belli bir zaman aralığındaki görüntüsüdür. Eğer toplumun maddi ve manevi kültür değerleri kurumlar aracılığıyla devletin gerçekleşmesine yansımıyorlarsa, devlet olgusu bir ütopya olarak kalır ve topluma yabancı bir mekanizmaya dönüşür.

Devlet, yasama organıyla kanun yapar, yürütme organıyla da bunları yerine getirir. Bu ve buna benzer birçok faaliyetin merkezi ve sahibi olması itibariyle devlet de bir tüzel kişiliktir.<sup>46</sup>

Bir tüzel kişiliğe sahip bulunan devlet, bu tüzel kişiliğini zaman ve şartlara göre oluşturulan kurumlar aracılığıyla gerçekleştirir. Yöneticiler devletten aldıkları yetkileri yine devlet adına kullanırlar. Bu yöneticilerin kullandığı iktidar, onların kişiliklerine değil, görevlerine bağlıdır. Bu bağlamda Pozitivistler, milletin kendisini oluşturan fertlerden ayrı bir varlığının olamayacağı<sup>47</sup> düşüncesindedirler. Çünkü onlara göre böyle bir varlık, ancak düşüncede var olan bir şeydir.

Devlet ve hukuk felsefesi, felsefenin çok eski bir problem alanıdır. Hemen hemen her felsefe sisteminde, bu problem alanına değinilmiş, birçok teori ortaya konmuş ve birçok ütopyik görüş birbiriyle çarpışmıştır.<sup>48</sup> Toplumsal yaşamda iktidarın kullanım sınırları, bazen tek kişinin elinde toplanacak kadar daraltılmış, bazen de bu saha genişletilmiştir. Bu yönetim biçimleri birer şekilden ibaretirler. İçeriklerini toplumlar kendi genel kültürel yapılarına göre belirlemiştirler.<sup>49</sup>

İlkçağ filozofu Platon, hiçbir insanın kendi kendine yaşamaya güç yetirememesi, bu yüzden de ihtiyaçlarını gidermek için başkalarının yardımına muhtaç olmasını,<sup>50</sup> devleti kurduran temel neden olarak görür. Ona göre, insanla devlet büyük ölçüde birbirine benzer ve devletteki sosyal sınıflar, insanda bulunan bir takım yetilerin karşılığıdır. Örneğin işçi sınıfı, insandaki beslenme güdüsüne; koruyucular sınıfı, irade yetisine; yöneticiler sınıfı ise akıl yetisine karşılıktır. Bu açıdan devlet, büyük bir insanı andırır.<sup>51</sup> Kısacası devlet, bir organizmaya benzer, insanlar ise onun içinde organizmayı oluşturan hücre gibidirler.<sup>52</sup>

Platon, bireysel ruhla, devletin ruhu arasında bir ilişki kurduğu için, devletin de aynı yükümlülük altında olduğuna inanır. Ona göre insan, başkalarını yönetebilmek için önce kendi kendini yönetebilmeyi öğrenmelidir.<sup>53</sup> Platon'a göre devletin temel amacı, "erdem"dır. Yani, toplum yaşamını bir düzene koyarak, toplumun mutluluğunu sağlamaktır.<sup>54</sup> Toplumun iyi düzenlenmesini, en iyi kanunların

<sup>44</sup> Celal Büyük, "Devlet ve Toplumsal Rolü", Dinbilimleri Akademik Araştırma Der., III, 4, 2003, 103

<sup>45</sup> Weber, a.g.e., 81.

<sup>46</sup> Başgil, a.g.e., 150,178.

<sup>47</sup> Başgil, a.g.e., 150.

<sup>48</sup> Mengüşoğlu, a.g.e., 279.

<sup>49</sup> Weber, a.g.e., 81.

<sup>50</sup> Eflatun, Devlet, Çev.: Sebahattin Eyüboğlu- M.Ali Cimcoz, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1971, 59.

<sup>51</sup> Eflatun, a.g.e., 125.

<sup>52</sup> Adnan Güriz, Hukuk Felsefesi, Ankara Ün., Hukuk Fak., Yay., Ankara, 1987, 166.

<sup>53</sup> Eflatun, a.g.e., 131.

<sup>54</sup> Eflatun, a.g.e., 109.

konmasını sağlayacak şey, devletin gücünün bilgelik ve ölçülülük ile beraber olmasıdır.<sup>55</sup> Bu sağlanamadığı taktir de bireyin yaşamında olduğu kadar, devletin yaşamında da yıkım görülür.<sup>56</sup>

Aristoteles, devlet ve siyaset sorununun açıklığa kavuşturulabilmesi için, ilk önce bunun temelinde yatan toplumun ele alınması, toplumun doğasının belirlenmesi gerektiği inancındadır. Ona göre toplum, bireylerden oluşur. Çünkü insan doğuştan toplumsal / siyasal bir hayvandır.<sup>57</sup> Bunun ilk anlamı, insanın kendi kendine yeterli olmadığı ve yaşamak için benzerlerine ihtiyaç duyduğudur.<sup>58</sup>

Aristoteles, fert, toplumsal gruplar ve devletin her birinin diğeriyle organik bakımdan bağlantılı olduğunu belirterek<sup>59</sup> devleti canlı bir organizmaya benzeten Platon ile aynı görüşü benimser. Aristoteles'e göre devlet parçalara ayrılarak çözümlenmelidir. Bu çözümlemede önce yurttaş incelenmelidir. Çünkü devlet, yurttaşların toplamından meydana gelmektedir.<sup>60</sup>

Devlet ile toplum arasındaki ilişki ve etkileşim, İslam toplumunda da önemli bir faktör olarak ortaya çıkar. İslam kültüründe, Müslüman düşünürler ilk zamanlardan beri toplumu yönetecek bir devlet ve onu belli ölçüler içerisinde temsil edecek bir başkan ve diğer mekanizmalarının olması gerektiği konusunda hemfikirdirler. Akli veya dini bir sebeple bunun gerekliliğinde bir zorunluluk görülmüş, fonksiyonları belirmiş bir siyasi yapı üzerinde durulmuştur.<sup>61</sup>

Müslüman düşünürler için devletin ifade ettiği anlam, dünyevî düzeni kurmak ve devam ettirmek amacıyla kurulan bir organizasyon olması ve ahiret mutluluğunu sağlamasıdır.<sup>62</sup> İbn Sina'ya göre, ancak ideal devletin siyasi teşkilatlanmasına sahip olan toplum, gerçek mükemmelliği, en yüce iyiliği, Allah bilgisini ve sevgisini elde etmek için gereken temeli sağlayabilir.<sup>63</sup> Bu bağlamda Gazali de, insanların toplum halinde ve iş bölümü içinde birlikte yaşamalarının zorunluluğuna işaret eder. Birlikte yaşamak milletin mutluluğu, fiziksel gücünün artışında değildir. Durmadan daha fazlasına sahip olma ise, bir takım anlaşmazlıkların ve mücadelelerin doğması demektir ki, bu da devleti gerekli kılar.<sup>64</sup>

Gazali, insanların isyana ve haksızlığa meyilli olarak yaratıldıklarına, yaratılışları gereği haksız davranışlarda bulunabileceklerine işaret eder. Mutlu bir toplum için, hak ve adaleti icra ve infaz eden üstün bir otoritenin bulunması şarttır.<sup>65</sup> Gazali'ye göre, bu otorite devlettir. O, bu noktada İbn Sina ile aynı görüşü paylaşmaktadır. Gazali, "eğer insanlar kendi aralarında adalet ile davranmış

<sup>55</sup> Eflatun, a.g.e., 117.

<sup>56</sup> Büyük, a.g.m., 104.

<sup>57</sup> Aristoteles, Politika, Çev.: Mete Tuncay, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1993, 9.

<sup>58</sup> Büyük, a.g.m., 105.

<sup>59</sup> Aristoteles, a.g.m., 70-74.

<sup>60</sup> Aristoteles, a.g.m., 7-70.

<sup>61</sup> Büyük, a.g.m., 105.

<sup>62</sup> İlhan Arsel, "Din ve Devlet Ayrılığı", Ankara Üniv., Huk., Fak., Der., C.16, 1-4, 174

<sup>63</sup> Büyük, a.g.m., 105.

<sup>64</sup> Nevzat Kösoğlu, Devlet, Ötüken Yay. İstanbul, 1997, 139.

<sup>65</sup> M. Beşir Ervarsoy, İslam Devlet Yapısı, Buruç Yay., İstanbul, 1995, 43.

olsalardı, ne kanuna ne de dava vekillerine ihtiyaç kalırdı”<sup>66</sup> demektedir. Fakat insanlar, diğerlerinin mülkiyet hakkına ve yaşama hakkına bakmadan, kendi arzularına göre hareket ettiklerinden bunun sonucu olarak, insanların işleriyle, evlenme ve cinayetlerle uğraşan bir ilme, bir hukuk sistemine ve yürürlükte olan kanuna uygun olarak hareketlerine sınır koyan bir devlet başkanına müracaat etmeleri gereklidir.<sup>67</sup>

Devlet, milli toplulukların tabiatı gereğidir; ihtiyari olarak değil, zaruret olarak kurulur<sup>68</sup> diyen İbn Haldun, devletin kuruluşu, gelişmesi, yıkılması ve bunlara hangi sebeplerin etki ettiğini göstermeye çalışmıştır. Devlet, toplum halinde yaşamayı ve teşkilatlanmayı gerektiren insan hayatının tabii bir sonucudur, derken İbn Haldun kendinden önceki filozoflarla aynı düşündüğünü göstermektedir. Ona göre, tarihte gerçekleşmiş olan bütün siyasi rejimler, kaynağını, insanın toplum halinde yaşamasının mümkün olması için, bir kanun ve kanun koyucuya duyulan zorunlu ihtiyaçtan alırlar. İnsan, tabiatı gereği, yalnız başına bırakıldığı zaman başkalarına zarar vermeye, onların malına ve canına kastetmeye eğilimli bir varlıktır. Bundan dolayı, insanın mutlaka başkalarına zarar vermesini engelleyecek egemen bir güce ihtiyaç vardır. Bu egemen güç de devlettir.<sup>69</sup> İbn Haldun'un bu noktada Gazali ile aynı görüşte olduğunu söyleyebiliriz.

İbn Haldun'a göre toplum, nüfus ve tabii kaynaklar, uygarlığın maddesi, devlet ise onun formudur. Her türlü insan topluluğunun hayatını mümkün kılan, varlığını devam ettiren, devletin kendisi ve biçimidir. Devlet, insani yaşamın ve toplumun mümkün olmasının temel şartı olmakla kalmaz, aynı zamanda insanın tabii amacı olan uygarlığın gerçekleşmesinin de zorunlu temelidir.<sup>70</sup>

İlk dönem Hristiyanlarından bazıları devleti, insanın günahlarına karşılık ilahi bir ceza olarak görmüşlerdir.<sup>71</sup> Hristiyan ilahiyatçısı Thomas Aquinas, bir Aristocu olarak, toplumsal düzeni aşkın bir ilkeden değil, deneysel bir ilkeden çıkarmak tarzını benimsemiş. Ona göre devletin kaynağı, insanın toplumsal içgüdüсündedir. Bizi ilkin aile yaşamına, oradan da sürekli bir gelişme ile devletin tüm öteki ve daha yüksek biçimlerine götüren bu içgüdüdür. Toplumsal içgüdü, insanlarda ve hayvanlarda ortaktır. Ama o, insanda yeni bir biçim kazanır. Bu içgüdü, özgür ve bilinçli bir etkinliğe dayanan yalnızca doğal değil, aynı zamanda ussal da olan bir üründür. Kuşkusuz Tanrı, bir anlamda devletin nedeni olarak kalır.<sup>72</sup> Ama Tanrı, fizik dünyada olduğu gibi, burada da yalnız bir uzak neden olarak iş görür. İnsan, kendi çabasıyla bir hak ve hakikat düzeni kurmalıdır. İnsan toplumun meydana gelmesinde rol alma ve iradesini kullanarak ona yön verebilme kapasitesine sahiptir.

<sup>66</sup> H. Han Şirvani, İslâm'da Siyasi Düşünce ve İdare, Çev.: Kemal Kuşçu, İrfan Yay, İst., 1965, 104.

<sup>67</sup> Şirvani, a.g.e., s. 104.

<sup>68</sup> İbn Haldun, Mukaddime, M.E.B. Yay., İstanbul, 1990, I, 472.

<sup>69</sup> İbn Haldun, a.g.e., 103.

<sup>70</sup> Ahmet Arslan, İbn Haldun'un İlim ve Fikir Dünyası, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1987, 98.

<sup>71</sup> Büyük, a.g.m., 107.

<sup>72</sup> Vahdettin Başçı, “Aquino’lu Thomas’da Tanrı Anlayışı”, Felsefe Dünyası, 7 Mart 1993, 52 vd.

17.Yüzyıl İngiliz filozofu Thomas Hobbes ise, insanın her şeyden önce kendi varlığını sürdürmeye çalıştığını söyler. Stoacıların da belirttiği gibi insan, doğa nimetlerinden elden geldiğince çok yararlanmaya çalışır. Bu yüzden herkes birbirinin düşmanı olur ve herkesin, herkesle savaş durumu başlar. Hobbes, bunu meşhur "İnsan, insanın kurdudur" sözüyle ifade etmiştir. İşte insan, herkesin birbirinin kurdu olduğu tabii halden kurtulmak ve ortak bir güvenlik sağlamak için, kendi kuvvet kullanma hakkını sözleşmeyle bir otoriteye devretmiş ve böylece devlet kurulmuştur.<sup>73</sup> İnsanlar toplum oluşturmak için sözleşme yaparlar, fakat sonra o toplum üyelerinin üstünde bir şey haline gelir ve bireylerin davranışlarına zorunlu olarak bir takım kısıtlamalar getirir. Hobbes'a göre devleti ortaya çıkaran sözleşmeyle insanlar, hem iç hem de dış tehlikelere karşı, can ve mal güvenliklerini sağlama almışlardır.<sup>74</sup>

Hobbes'da devletin amacı, bireysel güvenliktir. Özgürlüğü ve başkalarına egemen olmayı seven insanların, devletler halinde yaşarken kendilerini tâbi kıldıkları kısıtlamanın amacı, kendilerini korumak ve böylece daha mutlu hayat sürmektir. Bu imkânlar kavuşmak ise ancak iyi bir devlet ile mümkün gözükmektedir.<sup>75</sup>

Devletin çöküşü, düzenin ortadan kalkışıdır. Hobbes'a göre, düzen olmadığı sürece hiçbir insan kendini güvende hissetmez. Bu düzenin devamı için, insanlar gerekli fedakârlıkları göstermelidirler. Devletin bölünmesi aşamasına gelindiğinde, hakların sınırlandırılması, bunu yapacak mekanizmaların geliştirilmesi, devletin yapılanmasında ya da ilk sözleşmede örtük olarak bulunduğu, yeni maddeler ekleyerek alınacak katı tedbirler karar ve uygulama aşamasında meşrulaşır.<sup>76</sup> Bu noktada Hobbes, devletin devamı için her yolu meşru gören Machiavelli ile aynı görüşü paylaşmaktadır.

Platon ve Hobbes, toplumun temel ihtiyaçlarını karşılamak ve yıkıcı sarsıntılardan uzak tutmak için devlet modelleri geliştirmiş iki filozoftur. Bu filozoflar, devletin temel görevinin ahlak ve adalet düzenlerini sağlamak olduğunu savunmuşlardır.<sup>77</sup>

Hobbes'un siyaset anlayışından etkilenen Spinoza da, benzeri bir görüş ortaya koyarak, insanların hırslarının oyuncağı olduğunu, kendi başlarına bırakıldılar mı birbirinin düşmanı kesildiklerini<sup>78</sup> söylemektedir. İnsanın kendini koruma isteği her şeyden önce varlığımızın ve haklarımızın güven altında bulundurulmasını gerektirir. Bu güvenliğe de ancak devlet halinde yaşamakla ulaşılacağına inanır Hobbes. Aksi takdirde herkes bencilliğini geliştirmek uğrunda birbiriyle savaş halinde bulunurdu. Bunu görmeleri insanları bir sözleşme ile devleti kurmaya yöneltmiştir.

John Locke da Hobbes ve Spinoza gibi, insanların doğal yaşama halinden bir sözleşmeyle ayrıldıklarını kabul eder. Locke, devleti kuran iradenin tabii hakların

<sup>73</sup> Ahmet Arslan, Felsefeye Giriş, Vadi Yay., Ankara, 1996, 160,174

<sup>74</sup> Bıçak, a.g.m., 57.

<sup>75</sup> Büyük, a.g.m., 108.

<sup>76</sup> Bıçak, a.g.m., 58 vd.

<sup>77</sup> Bıçak, a.g.m., 48.

<sup>78</sup> Ahmet Cevizci, 17. Yüzyıl Felsefe Tarihi, Asa Yay., Bursa, 2001, 151.

korunması ve devamı olduğundan devlete egemen olanın bir ya da birkaç kişinin iradesi değil, kanun<sup>79</sup> olduğunu söyler. Böylece hakların çiğnenmesi durumunda topluluğu hakem yapmışlar, yasalar koyarak, bazı kimselere de bu yasaları uygulama yetkisi vermişlerdir. Topluluk üyeleri yargılama haklarını devlete devrederlerken, güç kullanma hakkını da ona teslim etmişlerdir. Locke'a göre devlet, tabii bir şekilde gelişmiş olan organik bir bütün değil, insanoğlunun suni olarak yarattığı bir varlıktır.<sup>80</sup> Her ne kadar Hobbes devlete suni bir makine, Locke ise sorumlulukları sınırlı bir ticari şirket olarak baksalar da, her ikisinin de birleştiği husus şudur: Devlet, insan yapısı olup değiştirilebilir bir kurumdur. Locke'un anlayışında kanun, devletten önce gelir. Fakat Hobbes'da devleti takip eden kanundur.

Montesquieu devletin, üyeler arası bir anlaşma sonucu ortaya konan bir şey<sup>81</sup> olduğunu kabul etmemektedir. Ona göre toplumlar, doğal biyolojik organizmalardır. O, toplumun kökeninde insanın zayıflık bilincine ek olarak bulunan doğal sosyalleşme özelliğinin olduğunu belirtir.<sup>82</sup>

J.J.Rousseau da, siyasal toplumun temelini, onu meydana getiren insanların aralarında yaptıkları bir sözleşmeye dayandığını söyler. Tabiat halinden, düzenli toplum hayatına geçişi sağlayan bu sözleşme ile insanlar iradelerini birleştirmişler ve kendilerini bütün hakları ile birlikte topluluğa devretmişlerdir.<sup>83</sup> Bunun sonucunda ortaya genel irade çıkmıştır. Genel irade, kişisel iradenin üstünde, onlardan ayrı, kendine özgü varlığı olan kolektif bir iradedir. Toplumda üstün iktidar, yani egemenlik de bu kolektif iradeye aittir.<sup>84</sup> Görüldüğü üzere Hobbes, Spinoza, Locke gibi Rousseau da, toplum ve devletin temeli olarak, insanların güvenliklerini sağlayabilmek için aralarında yaptıkları bir sözleşmeye dayandığını kabul etmektedir. Aslında ne Hobbes, ne Locke, ne de Rousseau tabiat hali ve toplum sözleşmeleri hipotezlerini işlerken devletin nasıl ortaya çıktığını açıklamak amacını gütmemektedirler. Onlar, bu hipotezleri, siyaset ve devlet teorilerinin kuruluşunda sadece bir çıkış noktası olarak almışlardır. Onların asıl göstermek istedikleri şey, devletin kaynağının ne olduğu değil, devlet denilen siyasal topluluğun temelini ne olması gerektiğidir. Başka bir ifadeyle, her biri kendi benimsediği değerler açısından belli bir toplum modeli ortaya koymaya çalışmıştır.<sup>85</sup>

Rousseau'nun aksine Immanuel Kant'ın sisteminde devlet, esas itibariyle hukukun yapıcısı ve koruyucusudur. Kant, devletin görevi, fertlerin mutluluğunu sağlamak değildir<sup>86</sup> diyerek devletin koruma görevi gördüğünü belirtmiştir. Ona göre devlet, sadece özgürlükleri güvence altına almak için vardır.

19. Yüzyılın başlarına kadar devletin bir sözleşmeden kaynaklandığı anlayışı geçerli idi. Böyle bir sözleşmenin belli şartlara, yasal ya da ahlaksal sınırlamalara

<sup>79</sup> Alaadin Şenel, Siyasal Düşünceler Tarihi, V Yay., Ankara, 1990, 413.

<sup>80</sup> John Locke, Hoşgörü Üstüne Bir Mektup, Çev.: Melih Yürüşen, Liberte Yay., Ankara, 1998, 16.

<sup>81</sup> Montesquieu, Kanunların Ruhu Üzerine, C.1, Çev.: Fehmi Baldaş, M.E.B. Yay., Ankara, 1963, 52

<sup>82</sup> Montesquieu, a.g.e., 53.

<sup>83</sup> J. J. Rousseau, Toplum Sözleşmesi, Çev.: Vedat Günyol, Adam Yay., İstanbul, 1994, 24.

<sup>84</sup> J. J. Rousseau, a.g.e., 35.

<sup>85</sup> Kapani, a.g.e., 19.

<sup>86</sup> Güriz, a.g.e., 223.

bağlı olduğu kaçınılmaz bir sonuç olarak görülmekteydi. Hegel, mekanik kuramları eleştirmektedir. Çünkü bu kuramlara göre devlet, toplumsal bir sözleşmenin yasal bağları aracılığı ile bir arada tutulan bireysel istekler kümesinden başka bir şey değildir. Oysa romantik düşünürler gibi Hegel de, devletin organik bir yapıya sahip olduğunu vurgulamaktadır. Böylesi bir organizmada Aristo'nun tanımına göre, bütün parçalardan önce gelir. Ama bu organik bütünün doğası söz konusu olduğunda Hegel'in görüşü tüm romantik düşünürlerinkinden tamamen ayrılır.<sup>87</sup>

Hegel devleti, bireylerden ve fertlerin kendi aralarında kurdukları toplumsal ilişkilerin ifadesi olan sivil toplumdan daha üstün ahlaksal bir kurum<sup>88</sup> olarak görür. Devlet, objektif ahlak idesinin fiil halindeki realitesidir. Birey, bir devlet üyesi olduğu müddetçe hakiki bireyliğe ve ahlaklılığa sahiptir.<sup>89</sup> Hegel'e göre kişisel hak ve menfaat alanları karşısında devlet, bir bakıma, bir dış zorunluluk ve daha yüksek bir otoritedir; insanların kanunları ve menfaatleri, bunun tabiatına tâbi ve bağımlı durumdadır. Fakat devlet, onların içkin amacıdır ve gücünü kendi evrensel amaçlarıyla, bireylerin özel menfaatlerinin birliğinden alır.<sup>90</sup>

Hegel'e göre insanoğlunun sahip olduğu, değeri olan her şey, devlet aracılığıyla sahip olunan şeylerdir. Fert, devletin bir parçası olduğu için ahlaki değere sahiptir. Onun devlete verdiği önem, şu cümlesinde daha açık şekilde görülmektedir: "Devlet, dünyada mevcut ilahî düşüncedir... Tanrının yeryüzündeki yürüyüşüdür."<sup>91</sup>

Devlet karşıtı bir anlayış olarak Marksizm'i gösterebiliriz. Alman siyaset filozofu ve Hegel'in öğrencisi olan Karl Marx, hocasının görüşlerine karşı çıkmış, devleti sınıflı toplumun bir ürünü, bir sömürü ve baskı aracı olarak görmüştür. Çünkü ona göre tarih, sınıf savaşlarından ibarettir ve her devlet de bir sınıf devletidir. O halde sınıflar ortadan kalktığında devlet de ortadan kalkacaktır.<sup>92</sup> Hegel'in "bireysel çıkar ve idealler, devletinkiler ile özdeşirler, devletler arasında ahlak olmazsa, devletler birbirleriyle savaşmalıdırlar" şeklindeki düşünceleri, Marx'da "bireylerin çıkarları ve idealleri, kendi sınıfıninkilerle aynıdır, sınıflar arasında ahlaka yer yoktur" şekline dönüşmüştür.<sup>93</sup>

Marksist yaklaşımda insanın özü siyasal değil toplumsaldır. Devletin varlık nedeni, toplumsal ilişkilerin, sınıf mücadelesine yol açan çelişmeleridir. Bir başka ifadeyle, toplumda belli seviyede bir bilincin, rasyonalitenin ve organizasyonun bulunmayışıdır. Devlet, toplumsal hayatın üstünde yer alan aşkın bir rasyonaliteden çıkmamakta, toplumsal gerçekliğin olgunluk eksikliğinden doğmaktadır. Devlet, toplumsal bakımdan gerekli olan fonksiyonlara, iktidarın kullanılması vasıtasıyla mümkün hale gelen bazı eklemeler yaparak toplumun üzerinde yükselen yapıdır.<sup>94</sup>

<sup>87</sup> Büyük, a.g.m., 110.

<sup>88</sup> Arslan, a.g.e., 161.

<sup>89</sup> Hegel G.W.F., Hukuk Felsefesinin Prensipleri, Çev.: Cenap Karakaya, Sosyal Yay., İstanbul, 1991, 199. vd

<sup>90</sup> Hegel, a.g.e., 204.

<sup>91</sup> Büyük, a.g.m., 111.

<sup>92</sup> Arslan, a.g.e., 163.

<sup>93</sup> Büyük, a.g.m., 111.

<sup>94</sup> Büyük, a.g.m., 111.

Çağdaş filozoflar, modern devleti karmaşık bir yapıya sahip olan tüzel bir kişilik<sup>95</sup> olarak tanımlamışlardır. Modern devlet, belirli bir ekonomik, sosyokültürel ve dinsel bir çerçeve içinde Rönesans'tan ve 17.-18. yüzyıllarda son şeklini alan mutlakiyetçi devletten geçen bir süreç sonunda doğuyordu. Fransız İhtilali sonucu toplumların siyasal düzeni yıkılmaya başlamış, hükümdarın sonsuz otoritesine karşı kişinin varlığı ve bu varlığın insan olmak haysiyeti dolayısıyla sahip olduğu temel hak ve hürriyetler, sınırlayıcı bir unsur olarak ortaya çıkmıştır.<sup>96</sup>

Sonuç olarak devlet hangi açıdan ele alınırsa alınsın, hangi yönden tahlil edilirse edilsin varılacak netice şudur: Devlet, insanın ve toplumun hayrına bir oluşumdur. Tüm devlet otoriteleri, anlayışları bu filtreden geçirilerek anlamlandırılmalıdır. O zaman devletin vekilharç olarak görülüşü de bir kâbus, yahut sınırsız bir otorite veya tam kurtarıcı, ideal oluşum, cezalandırıcı bir cihaz, tebayı yönlendiren total bir karar alma örgütü vs. olarak görülüşü de insanlık ve insanilik, toplumsal hayır adına düşünülmesi, irdelenmelidir.<sup>97</sup>

*“Tarih boyunca ‘Düşünce Dünyası’nda da devlet böyle görülür, böyle yorumlanır. Eflatun, ferdi ve toplumu mutluluğa götürmeyi devletin temel amacı olarak görür. Erdem esastır. Hâkim kılınacak olandır. Muamele adalete binaen yapılacaktır. Adalet Tanrısal bir vasıftır. Gerçekleştirilecek olandır. Aristo’da fert-toplum devlet yoluyla mesut edilecektir. Ferdi toplumu erdemli kılmak, bu kadim Yunan filozofunda da devletin temel görevidir. Fârabi, insanı ve toplumun iki dünyada saadete ulaşması ölçüsünde Erdemli Şehrin ideale varabileceğini düşler. Devlet bu açıdan fâdıl olmalı bunu gerçekleştirmelidir. Zaten fâdıl olmayan devletler cahil devletlerdir. İbn Haldun’da da devlet bunun için, insanların birbirlerine verecekleri zararları önlemek için vardır. Halka şefkatle muamele etmelidir.”<sup>98</sup>*

*“Bodin, alabildiğine güçlü devlete ulaşmak isterken, amacı bu her şeye kadir gücün hakkaniyetle kullanılmasıdır. Meşruiyeti hakka uygunluğundan ileri gelir. Hobbes’un ‘Devi’(Leviathan) düzeni, dostluğu birliği kurmak için vardır. İnsanları, toplumu ezmek için değil. Montesquie’de amaç her türlü keyfiliğin, kargaşanın önlenmesidir. Kuvvete değil kanuna riayettir. Bunu sağlayacak olan devlettir ve bunun için vardır. Yoksa fert ve toplumun hayatına, şubelerine hakim olmak için, müdahale etmek için değil.”<sup>99</sup>*

Devlet, göreceli bağımsız bir güç olarak eğitim, aile, hukuk, sağlık, güvenlik gibi toplumsal kurumlar yoluyla kendisine siyasi, ideolojik ve ekonomik alanlarda negatif entropi sağlayarak varlığını sürdüren bir yapıdır. Devlet, gücünü sağlamada tarihsel süreçte siyasi, ideolojik ve ekonomik güç sistemleri ve kurumları oluşturmuş ve göreceli olarak eğitimi etkili bir yönetim aracı olarak kullanmış ve kullanmaya devam etmektedir.<sup>100</sup>

Bütün bunlar karşısında çağımız devletleri bilim ve teknoloji ile donanmış olarak büyümeyi, daha çok büyümeyi değil, daha fazla insanileşmeyi hedeflemelidir.

<sup>95</sup> Erdoğan Göker, Hukuk Başlangıcı Dersleri, Ankara, 1974, 183.

<sup>96</sup> Yalçın Akdoğan, Siyaset ve Kutsallık, İnsan Yay., İstanbul, 1986, 59.

<sup>97</sup> Necmettin Tozlu, İnsandan Devlete Eğitim, Yeni Türkiye Yay., Mart, 2003, 151.

<sup>98</sup> Tozlu, a.g.e., 152.

<sup>99</sup> Tozlu, a.g.e., 152.

<sup>100</sup> Feyyat Gökçe, Değişim Sürecinde Devlet ve Eğitim, Eylül Yay., Ankara, 2000, 38.

*“Devletin gücü, tüm kötülükleri engellemenin, önlemenin, mani olmanın sorumluluğunu taşıma görevi yüklenir. Böylece erdem devletin temelinde yer alır. Fertleri, toplumu faziletli kılma onun tabii bir fonksiyonu halini alır. Adaletin tahakkuku, servetin dağılımı, ve dolaşım, fert ve grupların barış ve emin bir iklimde yaşamaları, devletin hayati fonksiyonlarını teşkil eder.”<sup>101</sup>*

Filozofların büyük çoğunluğu, insanın ihtiyaçlarını kendi başına karşılamaktan aciz olduğu için, diğer insanlarla birlikte yaşamak zorunda olduklarını, fakat içlerinde bulunan başkalarına üstün olma arzusundan dolayı, başkalarının haklarına tecavüz edebildiklerini kabul etmektedirler. Mutlu bir yaşam için herkesin kuvvet kullanma hakkını kendisinden üstün olan bir otoriteye teslim etmesinin, diğer bir ifadeyle toplumsal yaşamın, belirli bazı kurallar çerçevesinde yürütülmesi gerektiği için devletin üstün ve insanları kontrol eden bir güç olarak ortaya çıktığını belirtmişlerdir.

*“Devlet nihayette insanı yüceltmekle görevlidir. Devlet hakkında ortaya konan her tefekkür, görüş bu merkezde odaklanmış, bunu billurlaştırmış, talim ettirmiş, ve bunun gerekliliğini savunmuştur. Peygamberlerin, tüm büyük devlet adamlarının da yaptıkları da budur. İnsanı yüceltmedir. Toplum yoluyla devlet yoluyla yapılan budur.”<sup>102</sup>*

Bu bağlamda çoğu filozof, kendi dünya görüşünü ve içinde bulunduğu toplum ve çevre şartlarını göz önüne alarak, devlete bir muhteva yüklemeye çalışmıştır.

Bu tahlilde öncelikle vurgulanması gereken pek çok husus göze çarpar. Bir kere devlet, bir millete, dolayısıyla insana dayanır. Onun için vardır. Tek başına hüküm eden Hegel’ci bir devlet artık istenen bir oluşum değildir. Devlet kargaşayı önlerken, adaleti sağlarken, hakka, hukuka, hukukun üstünlüğüne dayanır. Hakkı, hukuku üstün tutan bir organizma ancak olgun, kamil, erdemli insanlarla meydana getirilebilir. Erdemli olma önemi bir yönüyle yetiştirme işidir. Eğitim işidir. İşte devlet-eğitim ilişkisi bu hayati noktadan kaynaklanır. Toplumunun refahı, mutluluğu insanî tüm oluşumlar, fertlerin bu çerçevede yetiştirilmelerine devletin bunu benimsemiş olmasına bağlıdır. Öyleyse devlet, erdemi hakim kılacak bir eğitim felsefesini benimsemeli, bu doğrultuda eğitimi kurumsallaştırılmalıdır. Aksi taktirde gücün hakimiyeti öncelenir ve toplumsal çürüme bir daha ıslahı mümkün olamayacak şekilde başlar ve devam eder. Bu yüzden Arvasi, devletin temel görevinin insanı yüceltmek olduğunu vurgular. Bu da âdil olmakla, faziletli olmakla mümkündür. Yazarımız bu açıdan devleti âdil, erdemli kadroların eline emanet eder. Elbette sorumlu, âdil, erdemli insanı yetiştirecek olan eğitimidir. Haliyle devlet-eğitim ilişkisi yazarımızda hayati bir öneme haizdir.

<sup>101</sup> Tozlu, a.g.e., 153.

<sup>102</sup> Tozlu, a.g.e., 156.

### 3.1.2. ARVASI' DE DEVLET ANLAYIŞI

Geçmişten günümüze kadar devlet hakkında çeşitli tahliller yapılmış, devletin varoluş sebepleri araştırılmıştır. Çoğu filozof toplum halinde yaşamadan doğan çekişme ve nizaların, anlaşmazlıkların devleti gerekli kıldığını ifade eder. Devlet, insanların tek başlarına karşılayamadıkları gereksinimleri karşılaması ve sınıfsal çıkarları koruması açısından vazgeçilemeyen bir kurum olarak varlığını sürdürmektedir.

İnsanlar topluluk halinde ve bir arada yaşadığı sürece aksi düşünülemez- “devlet” gibi bir olguya ihtiyaç duyarlar. Buna göre topluluk büyüdükçe devlete olan ihtiyaçta artar. Kısaca devlet denen oluşumun esas kaynağı insandır.

Devletin ilk belirgin özelliği hâkimiyettir. Bunun mukabili de tâbiyettir. Yani devlet uyulan, insanlar uyandır. Hâkimiyet veya tabiiyetten birisi olmazsa diğeri de olmaz. Bu bakımdan, devlet tabii ve zaruri organlaşmadır diyebiliriz.

Devlet siyasi açıdan; yönetme gücüne sahip, ideolojik açıdan; toplumsal düşünme biçimine yön veren, ekonomik açıdan da; üretim ilişkilerini düzenleyen; toplumsal yaşamı ve onun kurumlarını yöneten, onlara düşünsel biçim kazandırarak yönlendiren ve kaynakları dağıtma yeteneğine sahip kurumlaşmış güç olarak tanımlanabilir.<sup>103</sup>

Bir milletin bağımsızlığını simgeleyen en önemli unsur, o milletin fertlerinin ortak tarih, kültür ve ülkü birliği etrafında birleşerek sınırları belli bir kara parçası üzerinde, siyasî, iktisadî ve sosyal manada çeşitli teşkilâtlanmalarla oluşturdukları bütünü ifade eden devlettir.

*"Devletin sürekli olabilmesi için toplumda kimlik bilincinin uyanıp pekişmesi, özdeşlik duygularının fertleri sarması ve bütünleşmenin gerçekleşmesi gerekir. Bunların oluşması için de yeterince millî ekin üretilmesi ve toplumun bu ortak millî ekin-kültürle beslenmesi gerekir."*<sup>104</sup>

Arvasi ise devlet anlayışını şöyle ifade etmektedir:

*"Devlet, bir milletin teşkilatlanması demektir; onu, milletten ayrı düşünmek mümkün değildir. Devletini kaybeden bir millet, başka milletlerin boyunduruğuna girer. Devlet, bir milletin hür ve bağımsız yaşaması için temel şarttır. Bir millet, devlet kurarak ve onu devam ettirerek kendi sosyal, kültürel, ekonomik ve politik varlığını teminat altına alır."*<sup>105</sup>

Böyle bir devlet, yani; "başarılı ve güçlü bir "devleti" ve "yönetimi" ancak "hukukun üstünlüğüne inanan", yetkisini "Millî iradede alan" ve memleket

<sup>103</sup> Gökçe, a.g.e., 38.

<sup>104</sup> Sabri Akdeniz, Bağımsızlığımızın Temelleri, İstanbul 1992, 14.

<sup>105</sup> Arvasi, Hasbihal, Burak Yay., V, İstanbul, 1997,297.

meselelerini, "ilmi ve akademik verilerin ışığında" çözüme kavuşturmak isteyen "kadrolar sayesinde var edilebilir."<sup>106</sup>

Arvasi, "üstünlüğüne inanılan hukuk'un, "insanı, insana kul etmeyecek", "fert ve cemiyet olarak "insanın şerefine" inanacak; milli vicdanı tatmin etmekle birlikte "âlem-şumûl olacak; fert ve cemiyeti geliştirecek prensipleri ihtiva edecek; insanı, kişilerin, çilelerin, sınıfların, zümrelerin, kavimlerin, ırkların, "baskı ve tahakkümüne" terk etmeyecek; "Hakk'ın otoritesini esas alacak bir karakterde olması gerektiğini benimsemektedir."<sup>107</sup> Dolayısıyla Arvasi, içerisinde yaşadığımız toplumda ki ve dünyadaki çarpıklıkları görmüş, hukukun yozlaştığına şahit olmuş, her ne kadar iddiaları hak-hukuk, eşitlik olarak seslendirilmiş olsa da mevcut cemiyetin ve devletin çıkarlarını putlaştırmaya kalkışan, kapitalist, sosyalist ve benzeri devletlerin uygulamalarının, iddialarının tamamen aksi yönde bir yapılanmayı benimsemiştir.

Kendi içtimaî vicdanında "Anayasalaşan" millî ve mukaddes ölçülere göre, kendi yöneticisini hür iradesi ile seçebilen bir milletin gerçekten mutlu olacağına inanan Arvasi, memleket meselelerinin çözümünde, plan ve programların hazırlanmasında, "ilim ve fikir adamlarının görüşlerinin de alınması gerektiği kanaatindedir."<sup>108</sup> Arvasi, İslam-Türk kültür ve medeniyetlerinde "devlet" anlayışının, liberalizmin, komünizmin ve faşizmin devlet anlayışından çok farkı olduğunu vurgular. Bunun için önce bu yapılanmaların devlet anlayışlarını ele alır.

"Liberalizm; devleti, sadece asayişî temine memur, sosyal, kültürel, ekonomik ve politik hayata "seyirci" kalan müessese olarak değerlendirir."<sup>109</sup>

"Komünizm; devleti, bütün tarih boyunca, bir zulüm vasıtası olarak açıklamış ve kalkması gereken son aşamada kendiliğinden yok olacak bir sınıf baskısı biçiminde görmüştür."<sup>110</sup>

"Faşizm ise, devleti, "fert" ve "cemiyet" çatışmasından doğan ve onları aşan bir sentez olarak görür. Bu sistemde devlet, bir "şef", bir "fuhrerin", bir "duçenin" şahsında objektifleşen ve herkesin itaat etmekle mükellef olduğu bir "put"tur."<sup>111</sup>

Arvasi' ye göre, "oysa, bizim kültür ve medeniyetimizde devlet, "Allah'tan başka ilah yoktur" diyen bir milletin hür iradesi ile teşkilatlanması demektir. Böylece teşkilatlanmış bir milletin devleti, "maşeri vicdanda, mukaddes bir anayasaya bağlı olarak "sırat-ı müstakim" üzere iş görür. O, sadece "seyirci" değil, bir "zulüm aracı" değil, "adaleti" temin etmekle mükelleftir. O, bir "sınıf ve zümreyi" değil, bir milleti" temsil eder. O, bir put, değil, "Hakka ve hakikate boyun eğen" bir otoritedir."<sup>112</sup>

<sup>106</sup> Arvasi, a.g.e., 295.

<sup>107</sup> Arvasi, a.g.e., 295.

<sup>108</sup> Arvasi, a.g.e., 296.

<sup>109</sup> Arvasi, a.g.e., 297.

<sup>110</sup> Arvasi, a.g.e., 297.

<sup>111</sup> Arvasi, a.g.e., 297-298.

<sup>112</sup> Arvasi, a.g.e., 298.

*"Türk-İslam ülküsü açısından devlet, bir milletin teşkilatlanarak kendi sosyal, kültürel, ekonomik ve politik varlığını, hür iradesi ile teminat altına alması ve bütün Türk milletini, tek devlet, tek bayrak ve tek lider şuuru içinde teşkilatlandırması demektir. Bu ülkünün gerçekleşmesini engelleyecek, bütün kuvvetleri, uzun vadeli ve rasyonel planlarla bertaraf etmek üzere kadrolaşmak demektir. Türk'ü Türk yapan bütün müesseseleri koruyarak ve geliştirerek dünyanın "bir numaralı" devleti yapmak şuuru içinde teşkilatlanmak demektir."*<sup>113</sup>

*Arvasi'ye göre; "Türk-İslam ülküsünde devlet, inkârı, mümkün olmayan bir sosyal müessesedir. Her sosyal müessese gibi, o da cemiyetin ve milletin sosyal, kültürel, ekonomik, politik ve tabii şartlarından etkilenir. Devlet, milletten tecrit edilemez. Millete, mahsus olan bütün maddi ve manevî değerler, aynı zamanda devletin de teminatı altındadır. Devlet, milletin renk ve hüviyetini taşır, onun tarihi, kültürel ve sosyal değerlerince damgalanır. "Bilimsellik" maskesi arkasına gizlenerek "devleti" milletten ayrı düşünmek kabil değildir. Elbette, Türk'ün devleti, Türk'ün maddî ve mânevî bütün renk ve hususiyetlerini taşıyacak ve onun iradesi ile biçimlenecektir"<sup>114</sup> görüşündedir. Böyle bir devleti gerçekleştirecek olanlar Türk İslâm ülkücüleridir. Bunlar, "İslâm'i bir basiretle", "Türklüğün haysiyeti" çerçevesinde hareket edip, "Allah'tan başka ilâh yoktur." ilkesine dayanacaklardır. Dolayısıyla fert ve toplum açısından her türlü zorbalığı, tahakkümü reddederek, devleti sosyal, âdil devlet vasfına kavuşturacaklardır. Bu da insanî olarak kendi kültür zeminine dayanmayı gerektirir."*<sup>115</sup>

Ona göre, millet ebediliğe doğru akıp giden bir oluşturmaktır. Bu yüzden bölünmemeli "birlik ideali" üzerine oturmalıdır. Bu da millette birlik, devlette birlik, tek lider ve tek bayrak ülküsünü önceler.<sup>116</sup>

Devlet-millet birlikteliğine örnek olarak Japonya'yı, dağılmışlığa, çözülmüşlüğü de "Türk dünyası" nı verir. Bunun önemli sebeplerini emperyalizm ve emperyalist güçlerin çalışmaları olarak görür.<sup>117</sup>

Dağınıklık, çözülmüşlük, kaotik yapı güçlü bir ideale göre şekillenmiş devletle ortadan kaldırılabilir. Bunu da ancak böyle bir şuuru taşıyan idareciler gerçekleştirebilir. Haliyle bu tür yapılanmanın devamı bu şuuru taşıyan yöneticilere itaatle, yardımla sağlanabilir. Arvasi burada Hz. Peygamberin itaate ilişkin hadisine gönderme yapar.<sup>118</sup>

Böyle bir yapı gerçekleştirildiğinde hem fert, hem de toplum açısından sürekli gündeme getirilen adaletin tahakkuku kendiliğinden sağlanır olacaktır. Dolayısıyla refah devleti ve toplumu tecelli edecektir. Haliyle güven, emniyet, adalet, sevgi gibi yüce ilkeler işlerlik kazanarak başta ülke ve milleti olmak üzere böyle bir durumdan bunun yanında diğer milletler de istifade edebileceklerdir.<sup>119</sup>

Düşünürümüz din-devlet ilişkisine de ele alır. Ona göre bu iki temel değer barışık olmalı, uyum içerisinde olmalı. Kaldı ki Arvasi hiçbir siyasi yöntemin

<sup>113</sup> Arvasi, Türk İslam Ülküsü, II, 369.

<sup>114</sup> Arvasi a.g.e., 370.

<sup>115</sup> Arvasi, a.g.e., 372.

<sup>116</sup> Arvasi, a.g.e., 342.

<sup>117</sup> Arvasi, a.g.e., I, 341-342; a.y., Hasbihal, V, 362, 364.

<sup>118</sup> Arvasi, a.g.e., II, 349-351.

<sup>119</sup> Arvasi, a.g.e., II, 353, 366.

“mahşeri vicdana” ters düşecek herhangi bir siyasi yönetime cüret edemeyeceğini vurgular ve dinin sosyal düzen ve istikrarı korumadaki birleştirici işlevine atıfta bulunur.<sup>120</sup>

Yazarımızın gözünde hiçbir sınıf ve zümreye imtiyaz bütün tabakaların, grupların, fertlerin hak ve menfaatlerini koruyan, millete şefkatle adaletle muamele eden devlettir “Milli devlet”.<sup>121</sup>

Bunu başaramayan devletler sadece bir tahakküm aracı olmuşlardır. Kapitalist ve komünist devletler ne adına hareket ederlerse etsinler gerçekleştirdikleriyle birer tahakküm aracı olmaktan öteye geçememişlerdir Arvasi’nin nazarında.<sup>122</sup>

Bu yüzden ona göre:

*“Milli devlet, herhangi bir sınıf ve zümrenin tekelinde olamaz, aksine bütün iş ve meslek gruplarının manevî ve maddî hak ve menfaatlerini âdil bir tarzda koruyan, savunan ve dengeleyen bu yüzden, bütün vicdanlarda saygı ve itibar gören "müşfik bir otorite" olarak tecelli eder. Zulme, haksızlığa, gadre uğrayan herkes ve her zümre yanında mutlaka devleti bulmalıdır.”*<sup>123</sup>

Böyle bir devlette mahkemeler, asla bir sınıf ve zümrenin tekelinde ve kontrolünde olamaz, bunlar Türk milleti adına hareket etmek zorunda olan ve milli vicdanda yatan "mukaddes ölçülere" bağlı milli müesseselerdir.”<sup>124</sup>

O, bütün bunların bir şuur işi olduğunun farkındadır. Bu yüzden milli şuurla, sınıf şuurunun üzerinde de düşünür bunlara açıklık getirir:

"Milli şuur", bir milletin, başka bir millet karşısındaki yerini tayin ettiği halde, "sınıf şuuru", bir milleti teşkil eden sosyal-ekonomik birimlerin, birbirlerine göre durumlarını belirler<sup>125</sup> diyen Arvasi, her iki "şuurlanma halini" birer "sosyal realite" kabul etmekle beraber, her cemiyetin, dış tehlikelere karşı "milli şuur" uyanık tutmak, "milli iradeyi" canlı kılmak, "milli devleti" güçlendirmek ve "milli bağımsızlığını" çeşitli açılardan teminat altına almak zorunda olduğunu önceler.

Gerek millî şuur gerekse buna dayalı oluşan devletin, birden bire olamayacağını dillendiren yazarımız, bu her iki durumu da Türk Milleti açısından tarihe atıfla açıklar. Arvasi, bu konuda yalnız değildir:

*“Orhun Abideleri'nde "il" kelimesi "devlet" anlamında kullanılmaktadır. Kaşgarlı Mahmud'un lügatında da 'il'in "sulh, barış" manasında kullanıldığını görmekteyiz. "İl" kelimesinin bu iki değişik anlamı eski Türkler' de barış ile devletin birbirlerine nasıl bağlı olduklarını göstermek bakımından dikkat çekicidir. Yağma kurallarının yürürlükte olduğu ve herkesin*

<sup>120</sup> Arvasi, Hasbihal, III, 172,183.

<sup>121</sup> Arvasi, a.g.e., I, 124-125.

<sup>122</sup> Arvasi, a.g.e., I, 125-126.

<sup>123</sup> Arvasi, Türk İslam Ülküsü, I, 161.

<sup>124</sup> Arvasi, a.g.e., 162.

<sup>125</sup> Arvasi, a.g.e., 384.

*kendi hakkını almaya kalktığı (ihkak-i hak) bir toplumda, devlet niteliği yoktur. "İl'in" barış anlamında kullanılması ise daha eskidir; "il"ci kelimesi "barışçı" demektir."*<sup>126</sup>

Bütün bunlarla şu amaçlanır: Güçlü bir devlet, milli bir devlet. Bu devlet gerçek gücünü hakka riayetten alır. Yani "hukukun üstünlüğü"ne dayanmadan buna gerçek manada inanmadan, dolayısıyla böyle bir devlet yetkisini, halktan millî iradedenden alır. Üstün olduğuna inanılan hukuk ise insanın insana kulluğunu engeller. Fıtratta, insanın şerefine inanır ve dayanır. Dahası böyle bir devlet alemşümül, yani evrensel olur.<sup>127</sup>

Şüphesiz düşünürümüz devlet yönetiminde, hür iradeye dayalı seçimlerin olmasını benimser ve bunun önemini vurgular. Dikkat edilirse burada ideal bir devlet resmi çizildiği fark edilir.

İdeal bir devleti yönetmek için de esas itibarıyla ihtisas sahibi kadrolara ihtiyaç vardır. Artık devletlerin yönetiminde, dâhilerden çok "ihtisas ekipleri"nin başarılı olduğunu ifade eden Ahmet Arvasi, konuyu şöyle açıklar:

*"Onun için bizim dünyamızda da "ihtisas kadrolarının sesi" biraz daha fazla duyulmalıdır. Unutmamak gerekir ki, günümüzde milletler, "ordularından ziyade" her sahada yetişmiş "ihtisas kadroları" ile "savaşlar vermek" ve "zaferler kazanmak" zorundadırlar. Bizzat kendi tarihimizden öğreniyoruz ki, başarılı olduğumuz dönemlerde, cemiyetimiz, devlet başkanından çobanına kadar, "hukukun üstünlüğü" prensibine gönülden inanmış ve "Şeriatın kestiği parmak acımaz" ölçüsü içinde davranmıştır. Öte yandan devleti yönetenler, o günün şartları içinde bile, 'halkın istek ve temayüllerine' kulak vermiş, ulemanın (ilim adamlarının) fikir ve düşüncelerine büyük saygı duymuşlardır. Aksi halde "hukukun yerini zulüm", "millî iradenin yerine, kişi ve zümre menfaatleri", "ilmin yerini şarlatanlık" almışsa, devletimiz zayıflamış, milletimiz çözülmeye tehlikesine maruz kalmıştır."*<sup>128</sup>

Arvasi, ihtisas elemanlarına böyle önem verir. Bugünü bunlar taşıyacaklardır. Önemli olan bunların yetiştirilmeleridir. O, bu yetişmenin temel birkaç boyutu olduğunu belirtir. İlki, millî manevi bir yapıyla donanımlı olmak. Elbette bu ideal, dünyayla başlar. Dünyayı evirip-çevirmeyi içerir. Ama nihayetinde tüm bunlara ölmezlik rengi veren İslâm'ı ufuklaştırır. İkinci safha devrin tekniği ile bilimi ile donanmaktır. Ve tüm bunlarla ehil kadrolar kendi medeniyetlerini yeniden inşa kullanabileceklerdir. Bunun için ciddi bir Kur'an eğitiminden bu kadrolar, gençler geçirilmelidir. Ve en zoru da tüm bu ihtisas elemanı aydınların kendi değerlerini yaşamalarıdır. Bunun için Batılı teknolojilerden azami ölçüde yararlanılmalıdır. Meselâ, "Zaman tüneli" gibi dizi filmler yapılabilir. Hatırlanacaktır, bu dizide iki genç kendi tarihlerinin çeşitli zamanlarına gitmekte, o tarihi devirlere müdahale etmeye çalışmaktadırlar. Bu ve benzeri film ve yayınlar bizlere örnek olabilir. Böyle bir dizi filmde mesela birkaç Türk genci, İslam ve Türk tarihi içinde yolculuk yaparak, saadeti ebediye devrine gidip yüce ve örnek sahabe kadrosunun bütün işkence ve çilelere rağmen mücadelelerine vakıf olurlar, mana dünyamızda gezinti yapıp Ahmet Yesevi' nin felsefesini idrak eder, Mevlana ile sohbet eder, Yunus Emre'nin yaşadığı ortamda yaşar, onlardan feyz alır, İslamın hoşgörü ve sevgisini öğrenirler. Hz. Muhammed' in övgüsüne mazhar olmuş yüce Fatih'in adalet karşısında tebâsıyla nasıl eşit olduğuna tanık olurlar. Mimar Sinan'ın eserlerindeki

<sup>126</sup> Mehmet Niyazi, Devlet Felsefesi, Ötüken Yay., İstanbul, 1993, 36.

<sup>127</sup> Hüdavendigar Onur, Asrın Yesevisi S.Ahmet Arvasi, Biyografi.net Yay., Temmuz, 2003, 128.

<sup>128</sup> Onur, a.g.e., 129.

estetik aşkı yakalamaya çalışırlar. Sultan 2. Abdülhamid Han ile Osmanlı'nın çöküş sancılarını yaşarlar, onun ince siyasetini kavrar, bugünle ilgili sorulara cevap verdirirler.<sup>129</sup>

Medine Müdafii Fahrettin Paşa' nın gözyaşlarına ortak olurlar. Türk ordusunu, Yemen Çölleri'nde ve üç kıtaya yayılmış büyük bir vatan coğrafyasında, aç, susuz savaştıran ulvi gayeye vakıf olurlar. Çanakkale'de Seyit Onbaşı'nın 280 kiloluk mermiyi bir anda kaldırtan manevi gücü hissederler. İşte, böylece gençliğe tarihimizi ve medeniyetimizi yaşatacak, ondaki manayı idrak ettirmeyi sağlayacak filmler, tiyatrolar ve eserler yapmak devlet ve cemiyet olarak herkesin vazifesidir.<sup>130</sup>

İyi yetişmiş kadrolar, kültürümüzü ve medeniyetimizi yarınlara taşıyacak sıhhatli nesiller yetiştirirler. Müslim-gayrimüslim demeden bütün insanlığa refah ve mutluluğu tattırmanın yolunu ararlar. Tüm bu vasıfları taşıyan yetiştiricilerdir ki adil bir yönetime vücut verebilecek nesli yetiştirirler. Aksi halde toplum diktatörlerin, sınıf ve zümre iktidarlarının eli altında ezilir dağılır ve çözülür.<sup>131</sup>

Gerçekte bugünkü Batıyı, onun üstünlüğünü oluşturan gücü, bu tür nitelikli kadrolar var etmiştir. Bunlar ilimde, teknolojiye, sanatta, deha çapında insanlardır. Haliyle bu çapta kadrolara sahip olmak hem çağdaş medeniyet yarışında belirli yerlere gelmeyi, kendini yenilemeyi, sömürülmeyi engellemeyi, hem de var olmayı getirir. Aksi halde hamasi nutuklarla, içi boş övünmelerle, ne çağ yakalanır ne de varlıkta kalma gibi hayatı bir yapı oluşturulabilir.

Huzur, istikrar, gelişme ve kalkınma da ancak bu tür kadrolarla sağlanabilir. O, bu kadroların ilim ve ihtisasta yetkinlik kadar millî-manevi bir yapıyla donanmış olmalarını düşünür. Çünkü şimdiye kadar sadece Türkiye'de değil tüm İslam âleminde belirli bir zihniyete sahip kadrolar iş başındadır. Ama bu dünya, yani İslam âlemi yaklaşık iki asırdır sömürülmektedir. Yabancı ideolojilerin parçalayıp yuttuğu bir âlem olmaktan öte herhangi bir varlık gösterememektedir. Milli yapıları, kimlikleri küllenen-bozulan Müslüman milletlerin yeniden var olabilmeleri aydın kadrolarını kurmalarına, bilim insanlarını yetiştirmelerine bağlıdır. Şüphesiz bu kadrolar Arvasi'ye göre baştan beri vurguladığı üzere millî-manevi İslâm'ı değerlerle donanımlı olacaktır. Aksi halde yeniden dirilmek, tarihte aktör konumuna yükselmek mümkün olamayacaktır. Çünkü bugünün kalkınıp-gelişmiş ülkelerine bakıldığında bunların ilimde, teknolojiye, sanatta v.s. en ileri ülkeler olduğu görülür. Onlar bu yapıyı ilim ve düşünme sahalarına milyarlar akıtarak, aralarındaki rekabeti bu yolla yaparak, savaşın artık bu cephede sürdürülerek üstünlükler elde edildiğinin idrakindedirler. Kalkınmış ülkelere tüm sahalarda tarım, ticaret, sanayi v.s.ilmin yol göstericiliği kullanılmakta, yeni buluşlara, yaratıcılığa önem verilmektedir. Tüm bunlar insanla, kaliteli insanla, bilim ve tefekkür insanıyla yapılmaktadır. Bu yüzden hiçbir fikir, düşünce, dava ve hareket bu tür kadrolara sahip olmadıkça kendini kitlelere kabul ettiremez, süreklilik kazanamaz.<sup>132</sup>

<sup>129</sup> Ufuk Çizgisi Dergisi, "S.Ahmet Arvasi Özel Sayısı", Ocak, 1990.

<sup>130</sup> Ufuk Çizgisi Dergisi, "S.Ahmet Arvasi Özel Sayısı", Ocak, 1990.

<sup>131</sup> Onur, a.g.e., 139.

<sup>132</sup> Onur, a.g.e., 139.

Bütün bu özelliklere sahip devletin Arvasi'ye göre yüklenmesi gereken sorumluluklar da vardır:

Öncelikle milletin devletidir bu devlet. Kendini ondan tecrit edemez. Onun tüm şartlarından, maddî-mânevî yapısından etkilenir. Milletin tarihinden, değerlerinden vs. etkilenir, bunları korur geliştirir. Ve bu devlet dıştan ve içten gelen tehlikelere karşı millî olma vasfını sürdürmelidir. Bağımsızlığına hâlel getirmemelidir. İç ve dış sömürü odaklarına direnmeli, bu hamleleri kırmalıdır.

Ona göre günümüzün insanı devletinden üç şey ister:

1. Klasik hak ve hürriyetlerin çok yönlü teminat altına alınması,
2. Külfet ile nimet arasında denge kurarak, sosyal âdalet ve sosyal güvenliğin sağlanması,
3. İç ve dış barışı sağlayıcı bir devlet otoritesi <sup>133</sup>

İşte Arvasi, eğitime böyle bir zarurettten girer. Bu, şüphesiz insanlar, kurumlar, kuruluşlar yoluyla da yapılabilir. Ama tüm bu olası eğitim işini, insanlara uygun bir şekilde tanzim etmek, uzun, kısa, orta dönemli planlara-programlara bağlamak ancak devlet yoluyla olabilir. Haliyle devlet-eğitim ilişkisi böyle hayati bir noktadan doğar ve kopmaz bir şekilde birbirine bağlı olarak devam eder.

Devlet-eğitim ilişkisine geçmeden önce nasıl devlet üzerinde durulduysa, eğitim üzerinde de kısaca durmak gerekir.

---

<sup>133</sup> Arvasi, Türk İslam Ülküsü, I, 316.

### 3.2. EĞİTİM NEDİR?

#### 3.2.1. EĞİTİMİN TANIMI

Eğitim, insanlığın yaratılışından beri süregelen bir faaliyettir. Çünkü fert açısından ele aldığımızda, insan doğumundan itibaren sosyal ve fiziksel çevresiyle ilişkiye geçmekte, çevreye uyum sağlamaya çalışmaktadır. Çocuğun bu uyum sağlama çabası, çevre ile etkileşim sonucunda davranışlar kazanmasına neden olmaktadır. Bu anlamda eğitim, hayat boyu devam eden etkileşim süreci olarak karşımıza çıkmaktadır.

Eğitimi toplumların ve insanların hayatı boyunca gelişigüzel yapmış oldukları güncel bir faaliyet olarak göremeyiz. Kişi ve toplum açısından çok önemli ve geniş bir alanı içine alan eğitim, belli bir plan-program dahilinde insanın yetiştirilerek olgunlaştırılması, ruhen ve fiziken sağlığını koruyarak geliştirilmesi için yapılan bütün çalışmalardır.<sup>134</sup>

*“Eğitim, gerçekte hayatı, medeniyeti mümkün kılan, koruyan ve geliştiren sosyal yapının temel vasıtasıdır. Bu bakımdan eğitim sürekli idealleştirilir, farklı formlarda ifade edilir. Her toplumda eğitime duyulan ihtiyaç açıktır. Tartışılan bu değildir. Asıl tartışma konusu hangi tür eğitimi onaylamakla isabet edileceği hususudur. Eğitimin tabiatı ve amacı göz önünde bulundurarak hareket edildiğinde karşılaşılan önemli sorun budur.”<sup>135</sup>*

*“Tarihte vücut bulmuş her medeniyet, her toplum kendine has bir yetiştirme sistemi oluşturmuştur. Hatta bugün şahit olduğumuz meslekî teşekküller, vakıflar, şirketler ve benzeri kuruluşlar sosyal yapının birer unsurudurlar. Bunlar idealleri, amaçları doğrultusunda eğitime katkıda bulunurlar. Geçmişte de böyle olmuştur. Devlet de bir eğitim teşekkülüdür. Eğitime müdahale eder. Onu yönlendirir. Amacı ve misyonu doğrultusunda, sorumluluğu ölçüsünde eğitime mührünü vurur.”<sup>136</sup>*

Görülüyor ki eğitim çok geniş bir anlama sahiptir. Sık sık kullanılan fizikî eğitim, ruhî eğitim, sosyal eğitim, geleneksel eğitim, müzik eğitimi, matematik eğitimi vs. şeklindeki ifadelendirmeler de bu geniş kullanımın bir diğer boyutudur.

Eğitim hakkında yapılan tariflere geçmeden önce, eğitim kelimesinin etimolojisi üzerinde durmamız gerekmektedir. Eğitim, Uygurca'da kaldırmak, yükseltmek, yukarı almak, ikmâl etmek, tamamlamak, beslemek, büyütme, çocuk büyütme, terbiye etmek anlamına gelen eygirmek (eğitmek) kelimesinden türetilmiştir. Eğitmek, gerek Çağatay ve gerekse Türkmen yazı dillerinde götürmek manasında<sup>137</sup> kullanılmaktadır. Türkçe'de ise "eğmek" mastarından veya "eğ" emir kipinden türetilmiş bir terimdir. Eğitim şekil, biçim verme, yol ve istikâmet

<sup>134</sup> Muammer Erdem, Eğitim ve Öğretimin Amaçları, Milli Eğitim ve Kültür Der., 28, 1984, 11.

<sup>135</sup> Tozlu, İnsandan Devlete Eğitim, 157.

<sup>136</sup> Tozlu, a.g.e., 157.

<sup>137</sup> Zeki Öner Duru, “Eğitimde Millilik ve Ötesi”, Türk Kültürü Der., 192. Ekim 1978, 705.

gösterme, zarıfleştirme, anlayış sahibi yapma demektir. Atasözlerimizdeki "Ağaç yaşken eğilir", "Olgun başak baş eğer" sözleri de bu manayı ifade eder.<sup>138</sup>

*"Lügatlerde eğitim genellikle yetiştirme, geliştirme, bakıp büyütmeye, ihtimam gösterme gibi manalara gelir. Ancak Batı literatürde verilen kök anlamlar, doğulu literatürlerde verilen anlamlarla her zaman çatışmaz. Latince' de eğitim, "educere" kelimesinden gelir. Bu kelime genellikle fizikî gelişmeyi ifade eder. Böyle olunca "educere" bitki, hayvan ve insanın bakımı, yetiştirilmesi anlamlarını ihtiva eder. Bugün eğitim insanın yetiştirilmesine has bir özellik kazanmıştır. Bu manada genel olarak eğitim kavramıyla kastedilen husus, herhangi bir şeyi geliştirmek, yükseltmek ve mükemmelleştirmeye çalışmaktır."*<sup>139</sup>

Doğulu literatürde terbiyenin kökünde "Rab" kelimesi yatar. Bir diğer kaynak kelime "irfan"dır, Maarif ve marifet de irfan kökünden gelir. Her iki kökte de besleyip, büyütmeye, geliştirme, edep öğretme, bilme, ilim, usûl, tertip vs. gibi mânalar saklıdır.<sup>140</sup>

Osmanlı Eğitim Sisteminde, eğitim kavramı yerine "maârif" kelimesinin ağırlıklı bir şekilde kullanılmakta olduğunu görmekteyiz. Arapçada bilgi, kültür, manevi değerlerin talimi anlamına gelen "maârif, eğitim-öğretim faaliyetlerinin tümünü ihtiva etmektedir. Esasen eğitim denilince, akla insan ve insan terbiyesi ile onun ahlak ve fazilet bakımından yetiştirilmesi gelir. İnsanın maneviyatını, mukaddesatını ve değer yargılarını esas almayan bir sosyal süreç, eğitimin gerçek tarifi olamaz.

Kültür ve medeniyet tarihimizde yetiştirme işi, esas menşeyini ilahî boyuttan alır. Temelde besleyen, büyüten, ahlakla süsleyen, insanların böyle olmasını isteyen Yaratıcı' dır. O'nun bu yöndeki buyruğu tüm terbiye sistemlerimizin şekillenmesinde yol gösterici olmuştur. Bu yüzden Mevlâna, "Tanrı'dan edebe muvafık olmayı dileyelim. Edebi olmayan kimse Tanrı'nın lütfundan mahrumdur"<sup>141</sup> der.

Genel anlamda eğitim, tecrübî bir vakıdır. Bu anlamda eğitim kavramının fonksiyonuna ve uygulama metotlarına imkân veren vasıta pedagojidir. Günümüz eğitimi genel hatlarıyla karşılamaktan uzak görünen "pedagojiyi" eski Yunanlılarda çocukların bakımını üstlenen bir kurum olarak görmekteyiz.<sup>142</sup> Kelime yapısı itibariyle pedagoji, eski Yunancada çocuk avutan manasına gelen pedagog kelimesinden türemiştir. Günümüzde devlet eli ile yürütülen her çeşit öğretim ve eğitim faaliyetlerini düzenleyen her türlü kurallar anlamına da gelmektedir. Neticede pedagoji kavramı, Latince bir kelime olan paid (çocuk) ve agogos (rehber) kelimelerinden türemiş "çocuk eğitimi ve öğretiminin bilim ve sanat anlamına geldiği söylenilmektedir."<sup>143</sup>

<sup>138</sup> Osman Sezgin, Üçüncü Neslin Eğitimi, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1991, 6.

<sup>139</sup> Tozlu, a.g.e., 158.

<sup>140</sup> Tozlu, a.g.e., 159.

<sup>141</sup> Tozlu, a.g.e., 159.

<sup>142</sup> Remzi Yavaş Kıncal, Eğitime Giriş, Güven Ofset Matbaacılık, Erzurum, 1996, 4.

<sup>143</sup> Mustafa Köylü, "Yetişkin Eğitimi, Tanımı, Alanı ve Tarihi Gelişimi", Din Eğitimi Araştırmaları, 5, 1998, 169.

Eğitim hakkında muhtelif tarifler ve farklı yorumlar vardır. Ama bu farklılıklar, birbirine zıt değil, aksine, eksik yönlerini tamamlar mahiyettedir. Zira eğitim üzerindeki yorumlar, insan merkezlidir. İnsan yapı itibarıyla kompleks (karmaşık) bir görünüm arz etmektedir. Bu haliyle, eğitime farklı yaklaşımların olması normal bir durumdur.

Kültür ve medeniyet tarihimizde yetiştirme işi, esas menşeyini ilahî boyuttan alır. Temelde besleyen, büyüten, ahlakla süsleyen, insanların böyle olmasını isteyen 'Yaratıcı' dır. O'nun bu yöndeki buyruğu tüm terbiye sistemlerimizin şekillenmesinde yol gösterici olmuştur. Bu yüzden Mevlâna, "Tanrı'dan edebe muvafık olmayı dileyelim. Edebi olmayan kimse Tanrı'nın lütfundan mahrumdur"<sup>144</sup> der.

Eğitimin mahiyeti yıllara göre değişiklik arz etmektedir. Bu, zamana karşı olduğu kadar, mekâna karşı da hassasiyet göstermek gereğini ifade eder. Yani, eğitim değişik ülkelerde ve değişik zamanlarda muhtelif anlamlar taşır. Bu bakımdan eğitim, öyle bir sosyal gelişme, bir sosyal olgudur ki, onu her ülkenin yürürlükteki mevzuatında, siyaset sahnesinde olduğu kadar, milletin sosyal tarihinin seyrinde ve millî ideallerinin yansıyışında da görmek mümkündür. Günümüzde de aynı toplum yapısı içinde, mekan ve zaman değişikliğinin farklı tutumlara zemin hazırlamış olmasından ileri gelen eğitimin mahiyetiyle ilgili değişik yorumlama ve anlayışlar vardır.<sup>145</sup>

Eğitim, "Yeni kuşakların, toplum yaşayışında yerlerini almak için hazırlanırken, gerekli bilgi, beceri ve anlayışlar elde etmelerine yardım etme etkinliğidir."<sup>146</sup>

Eğitim, "Bireyin davranışlarında kendi yaşantısı yoluyla kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme sürecidir."<sup>147</sup>

Eğitim, "İnsanda istenilen yönde davranış geliştirme sürecidir."<sup>148</sup>

Eğitim, "Bireyde doğuştan gelen yetenekleri geliştiren, insanların bilgi ve görüşlerinde geçerli saydığımız şeyleri yeni nesillere nakleden ve ilerde kaydedilecek tekâmülü hazırlama iddiasında bulunan en üstün görüş yüceliğini kazandırma isteğidir."<sup>149</sup>

Eğitim, "Kişinin, yaşadığı toplumda, yeteneklerini, tutumlarını ve olumlu değerlerdeki davranış biçimlerini geliştirdiği süreçler toplamıdır."<sup>150</sup>

<sup>144</sup> Tozlu, a.g.e., 159.

<sup>145</sup> Rıza Kardaş, "Eğitimde Millilik", Milli Eğitim ve Kültür Der., 8, 92.

<sup>146</sup> A.Ferhan Oğuzkan, Eğitim Terimleri Sözlüğü, Emel Matbaacılık, Ankara, 1993, 46.

<sup>147</sup> Selahattin Ertürk, Eğitimde Program Geliştirme, Meteksan Yay., Ankara, 1993, 12

<sup>148</sup> Beyza Bilgin, Mualla Selçuk, Din Öğretimi, Özel ÖğretimYöntemleri, Akid Yay., Ankara, 1991, 26.

<sup>149</sup> Nejat Yüzbaşıoğulları, Genel Pedagoji, M.E.B. Devlet Kitapları, İstanbul, 1980, 23.

<sup>150</sup> Ünver Gûnay, Eğitim Sosyolojisi Dersleri, Erciyes Üniversitesi Yay., Kayseri, 1995, 21.

Emile Durkheim'e göre eğitim; "Fizik ve sosyal tabiatın insan üzerinde meydana getirdiği tesirlerdir."<sup>151</sup> Bu tariftten hareketle eğitim; bir toplumun kültüründen, tarihinden ve inancından doğan; ferdin ve toplumun önünü açan, fert ve toplumu değer yargılarıyla yoğurup, kültürel uyumlarını sağlayan ve onları şuurlandıran bir süreçtir. Dolayısıyla mevcut eğitim sistemi fizikî ve sosyal ortamıyla insanı bir bütün halinde ele almalı, sosyal beraberliği, bilimsel ve teknolojik hareketliliği ve kültürel, manevî yapıyı sağlamlaştırmayı gaye edinmelidir.<sup>152</sup>

Eğitimle ilgili bütün tanımlarda; eğitimle, kendini yetiştirmiş, kişiliğini kazanmış, çevresine uyum sağlayan, içinde yaşadığı toplumla bütünleşen, olumlu davranışlar geliştiren, sürekli kendini yenileyen ve başkalarına yararlı olan kişilerin yetiştirilmesinin amaçlandığını söyleyebiliriz. Bu amacın gerçekleşmesini sağlayacak olan devlettir.

*"Devlet nihayetle insanı yüceltmekle görevlidir. Devlet hakkında ortaya konan her tefekkür, görüş bu merkezde odaklanmış, bunu billurlaştırmış, talim ettirmiş ve bunun gerekliliğini savunmuştur. Peygamberlerin, pek çok düşünürün tüm önemli devlet adamlarının da yaptıkları budur. İnsanı yüceltmedir. Toplum ve devlet yoluyla yapılan budur."*<sup>153</sup>

Devletle eğitim ilişkisinin en kritik noktası da burada yatar. Devlet eğitimi ideolojisi açısından herhangi bir aygıt olarak mı kullanılacak, onu sadece bir alet olarak mı görecektir, yoksa insanın kendisi olarak olmasında, gelişip-olgunlaşmasında, kendini tanımasında bir değer, insanlığın ezeli-ebedi fonksiyonlarına ilişkin bir değer olarak mı anlayacak?

Eğitim-devlet münasebetlerini şekillendiren, bütünüyle tayin eden buradaki felsefedir, bakıştır. Burada optimal bir denge oluşturulamayınca sağlıklı bir eğitimin yapılması, kurumsallaşması mümkün olamaz, eğitimden beklenen verim de sağlanamaz.

Tarih boyunca çoğu toplumlarda bu denge kurulamamış, özellikle modern devletin oluşumuyla da eğitim devletin tekeline geçmiştir. Bu olgu fertlerin ve toplumların kendileri olarak var olabilmelerinin ve temel hak ve hürriyetlerinin aleyhine bir gelişmeyi gündeme getirip sürdürmüştür.

### 3.2.1.1. EĞİTİM –ÖĞRETİM

İnsanı toplumsal bir varlık yapan ve onu diğer canlılardan ayıran en önemli özelliklerinden biri de öğrenme yeteneğine sahip olmasıdır. Doğduğu zaman bilinçli hiçbir davranış gösteremeyen insanoğlu yaşaması için gerekli tüm davranışları çevre etkisi ve doğuştan sahip olduğu güçlerin yardımıyla öğrenir.<sup>154</sup>

<sup>151</sup> Hasan Can, "Eğitim Sistemimiz ve İdeolojik Yaklaşımlar", Nizam-ı Âlem Ocakları Der., Eylül, 1997, 18.

<sup>152</sup> Can, a.g.m., 18.

<sup>153</sup> Tozlu, a.g.e., 156.

<sup>154</sup> Nurettin Fidan, Münire Erdem, Eğitime Giriş, Meteksan Yay., Ankara, 1994, 20.

Eğitim prosesi içerisinde, öğretim ve öğrenmenin önemli bir yeri vardır. Esas itibarıyla öğrenme ve öğretimle eğitim sonuçlarına ulaşılacak istenmektedir. Çünkü eğitimin amaçlarıyla öğrencilere kazandırılmak istenen hususlar temelde öğrenme ve öğretimle gerçekleştirilmektedir.<sup>155</sup>

Eğitim, insanı her cihetten en yüksek ve en olgun mertebeye ulaştırma gayesi gütmektedir. Bu anlayıştan hareketle, eğitimi, sadece okullara yüklemek hatalı bir tutum olacaktır. Zira okullar, eğitimi ne kadar hedef almış görünseler bile, bu kurumlarda öğretim (okul bilgisi) hâkim durumdadır. Bu da öğretmenin eğitmen olarak değil de öğretmen (muallim) olarak yetişmiş olmasından, dolayısıyla talebesine öğretici fonksiyonuyla yaklaşmış olmasından kaynaklanır denebilir. Bu anlamda, eğitim ve öğretim kavramları, sık sık birbirine karıştırılmaktadır. Hâlbuki bu iki kavram birbirini tamamlayan, fakat ayrı mütela edilmiş terimlerdir.<sup>156</sup> Genellikle "eğitim ve öğretim" şeklinde dilimizde alışkanlık kazanmıştır. Esasen bu iki kavramın doğru söyleniş biçimi "öğretim ve eğitim"dir. "Öğretim, toplumun fertlerine pedagojik metotlarla gerekli bilgiyi vermek için sarf edilen faaliyetlerin tümüdür. Eğitim ise, öğretim yoluyla toplumun fertlerine kazandırılan bilgilerin tatbik etme alışkanlığının kazandırılması için sarf olunan faaliyettir".<sup>157</sup> Gerçekten de herhangi bir bilim dalının önce teorik bilgileri verilir, daha sonra ise pratiği yaptırılır.

Düşünürümüze göre ise eğitim, "bizden önce yaşayan nesillerin tecrübelerini tevarüs etmek, daha sonra bu tecrübeleri milli ve çağdaş ihtiyaçlara göre yeni kompozisyonla kendi tecrübelerimizi katarak geliştirmektir."<sup>158</sup>

Arvasi'nin eğitim tanımlamasına göz attığımızda geniş bir çerçevenin çizildiğini görmekteyiz. Öncelikle nesillerin tecrübelerini geliştirme, milli ve çağdaş ihtiyaçla, hareketli sosyal bir çevre, eğitime konu olan varlık olarak insan, çok faktörlü etkileşim, gelişme kişilik kazanma, insanın kendisine ve kendisi dışındakilere faydalı olabilmesi Arvasi'nin eğitimle ilgili tanımlamasında beliren ana unsurlar olarak göze çarpmaktadır.

Yazarımız, eğitimde bilgi ezberlemenin yerini bilgi üretme almalı, zihni spekülasyonların yerini ise, ilmi metotları hakkı ile bilmek ve kullanmak almalı, öğrenciler fert ve grup çalışmaları ile birer araştırmacı haline getirilmelidir<sup>159</sup> der.

Öğretimin de eğitim gibi, birçok tarifleri yapılmıştır. Öğretim, eğitim adı verilen kapsamlı bir yetiştirme (eğitim) sürecinin bir yönü veya bir parçasıdır. Öğretim, eğitimin planlı ve programlı bir şekilde belirli bir zaman diliminde ve belirli bir mekânda gerçekleştirilen bölümüne denir.<sup>160</sup>

<sup>155</sup> Necmettin Tozlu, Eğitim Felsefesi, M.E.B., Yay., Ankara, 1997, 117.

<sup>156</sup> Hasan Küçük, "Din Eğitimi ve Öğretiminde Genel Esaslar", Türkiye İ.Din Eğt. Semineri, 216.

<sup>157</sup> Küçük, a.g.e., 216.

<sup>158</sup> Arvasi, Türk İslam. Ülküsü, I, 340.

<sup>159</sup> Arvasi, İleri Türk Milliyetçiliği İlkeleri, Doğan Güneş Yay., İstanbul, 1965, 11.

<sup>160</sup> A. Ferhan Oğuzkan, Orta Dereceli Okullarda Öğretim (2.Baskı), Ankara, 1989, 1.

Ayrıca, bu iki sözcüğün çoğu zaman yanlış olarak birbirleri yerine kullanıldığını ve anlamlarının birbirine karıştırıldığını belirten Varış, bu karışıklığı şöyle açıklar:

*"Bireyin yaşam boyu süren eğitiminin, okulda, planlı ve programlı olarak yürütülen kısmı bireyin öğretimini oluşturur. Eğitim ise, zaman ve mekân yönünden kapsamlı, sürekli ve çok boyutludur. Eğitimde bilgi dahil her türlü tecrübe üzerinde durulur. Öğretim ise güdümlüdür, planlıdır, programlıdır, desteklidir. Öğrencinin öğretmeniyle ve onun sağladığı ortamla etkileşimi önem taşır."*<sup>161</sup>

Eğitim faaliyetlerinin en önemli yönü öğretim ve öğrenmedir. Ancak öğrenmede daha çok fert merkeze alınırken; öğretimde, eğitim sistemi, öğretici ve öğrenci ilişkisi gibi, üç boyutlu bir yapı dikkati çeker. Çünkü eğitim sisteminin temel felsefesi, bu felsefeye göre oluşturulan muhteva, öngörülen amaçlar, öğrencinin alması gereken şekil, toplumdaki gelişmeler, daha doğrusu programlarda vurgulanan esaslar, öğretim yoluyla verilmeye çalışılmaktadır.

Öğretimden beklenen verimin elde edilmesi ve istenilen amaçlara ulaşılması için, öğretici gibi önemli bir elemanın yanında, belirli ölçülere göre dikkatlice yapılacak öğretim planlarına da ihtiyaç vardır. Bu iki gerekli ve önemli adımdan sonra, öğretilecek konuları ve bunların öğretimi, yani metot meselesi ele alınmaktadır.

Öğretilecek bütün konular aynı şekil ve kolaylıkta öğretilemez. Bunların birçoğu soyut ve kompleks bir yapı arz etmektedir. Bu tür konuların kavranması, birtakım rehber prensiplerin yardımıyla mümkündür. Şu halde öğretim, bu tür prensiplere dayalı belirli sistemler, temel düşünceler açısından verilmelidir. Okulun görevi de, böyle önemli bir sorumluluğu yüklenmek ve yerine getirmektir.<sup>162</sup>

Arvasi, öğretim faaliyetinin yapıldığı okul çevresini bir laboratuvar olarak kullanmalı, zaman zaman eğitsel geziler düzenleyerek sosyal, kültürel, ekonomik ve tabii çevrenin ham maddelerini birer ders aracı halinde değerlendirmelidir. Öğrencilere, sosyal hayatın çeşitli yönleri ve sosyal iş bölümünün önemini kavratacak gözlemler yapmak fırsatını vermeli, çocukların ileride katılacakları sosyal hayatın problemlerini sezdirmeli ve sınıfta bu konular inceleme ve tartışma alanı olarak seçilmelidir<sup>163</sup> diyerek öğretim işinde okula düşen görevden bahsetmektedir.

Öğretimde mükâfat, övme, teşvik ve ceza gibi psikolojik hayatı harekete geçiren ve öğrenmede dinamizmi ferdin iç hayatına bağlamaya çalışan hususlar, dış şartlar olarak düşünülmektedir. Bu gibi teşvik edici ve destekleyici unsurlar, uygun bir öğretim ortamı oluşturmada etkili olan, alet, edevat v.s. gibi hususlarla birlikte düşünülebilir.<sup>164</sup>

Öğretimi oldukça etkileyen bir diğer husus da öğreticidir. Öğretim faaliyeti her ne kadar çeşitli yönlerden açıklanabilirse de, öğretici bizatihi bu faaliyetin içerisinde

<sup>161</sup> Varış, Eğitim Bilimine Giriş, 13.

<sup>162</sup> Tozlu, a.g.e., 122.

<sup>163</sup> Arvasi, Eğitim Sosyolojisi, 135-136

<sup>164</sup> Tozlu, a.g.e., 123.

girmedikçe, onu hakkıyla anlayamaz. Öğrenmenin sağlanması için, hangi yol ve metotlara ihtiyaç varsa, öğretici onlara başvurmadan geri durmayacaktır<sup>165</sup>

Sonuç itibarıyla eğitimin kendine has metotları vardır. Öğretimin de kendine has yöntem ve teknikleri bulunmaktadır. Öğretimin metotları özel bir görünüm arz ederken, eğitimin metotları genellik ifade etmektedir.

Arvasi tüm bu bakış açılarının insanı geliştirmeye, onu yetkinliğe ulaştırmaya mahsus olarak işe koşulmasını, bunu da donanımlı, derinlikli bir eğitim-öğretim yoluyla yapılmasını düşünür. Bunun gerçekleştirilmesinde çağdaş gelişmelerin kullanılmasını, oryantasyonunu ve üretimini öngörür. Dolayısıyla eğitim ve öğretime hayati bir misyon yükler.

### 3.2.1.2. EĞİTİMİN AMAÇLARI

Hangi alanda olursa olsun yapılan çalışmaların ve araştırmaların önceden belirlenmiş amaçları bulunmaktadır. Bunlar, netice itibarıyla hedefe yaklaştıkları müddetçe başarılı sayılırlar.

Amaçlar gerek toplum gerekse birey açısından olsun mutlaka geliştirici olmak durumundadır. Birey, amaçların işaret ettiği davranışları edinmek suretiyle toplum gelişmesine katkıda bulunacaktır.<sup>166</sup>

Ortak unsurları kristalize olmuş, bütünleşmiş bir kültürde eğitimin amaçlarını saptamak nispeten kolaydır. Alternatiflerin, yeni unsurların fazlaca bulunduğu hızla değişen bir kültürde genç kuşaklara kazandırılacak davranışların tayini güç olmaktadır. Bu gibi toplumlarda genellikle amaçlar, var olan koşulların gerisinde kalmaktadır.<sup>167</sup>

Eğitimin amaçları konusunda da çeşitli birey, grup, eğitimci veya yazılı kaynakların her birinin ortaya attığı amaçları benimsemek imkânsızdır. Zira böyle bir tutum, bir taraftan düzensiz bir amaçlar listesinin meydana gelmesine sebep olacak, bir taraftan da ve daha önemlisi eğitim sisteminde derin bir kargaşaya, bir keşmekeşe meydan verecektir. Sonuç çatışan fikirlerin, yönelişlerin ve davranışların uygulanması olacaktır. Bundan dolayıdır ki bir eğitim programının varması gereken amaçlar konusunda yeterli ölçülere ihtiyaç vardır. Bu ölçülerin herkes için anlaşılır şekilde dile getirilmesi gerekir. Sıhhatle geliştirilen amaçların karşılaması gereken koşulları beş madde altında toplamamız mümkündür. Bunlar:

- a) *Toplum şartlarına ve ihtiyaçlarına cevap vermelidir.*
- b) *İnsanların temel ihtiyaçlarını karşılayacak yönde olmalıdır.*
- c) *Demokratik ideallere uymalıdır.*

<sup>165</sup> Tozlu, a.g.e., 125.

<sup>166</sup> Fatma Varış, Eğitimde Program Geliştirme, Alkım Yay., 7. Baskı, Ankara, 1997, 97.

<sup>167</sup> Varış, a.g.e., 97.

- d) Kendi içinde çelişki halinde bulunmamalıdır.  
 e) İstenen davranış değişikliğini açıklayan bir yönde dile getirilmelidir.  
 f) Amaçlar gerçekleştirilecek nitelikte olmalıdır.<sup>168</sup>

Eğitim faaliyetlerinin de belli gayeleri vardır. Ancak, eğitim gayelerinde toplumdan topluma farklılıklar görülebilmektedir. Hatta aynı toplumda zamana, yere ve şartlara göre değişiklikler olabilmektedir. Çünkü toplum içerisinde meydana gelen dinî, ahlakî, sosyal, siyasî, ekonomik, askerî alanlardaki ve hatta örf, âdet, gelenek ve göreneklerdeki gelişmeler ve değişmeler eğitim faaliyetlerini ve dolayısıyla bu faaliyetlerin amaçlarını etkileyerek ona yeni bir istikamet verebilmektedir. Bu sebeple, her milletin kendine özgü bir eğitim anlayışı ve eğitim hedefi bulunmaktadır. Millî Eğitimimizin genel ve özel amaçları, Millî Eğitim Temel Kanunu'nda belirtilmiştir.

Eğitimin gayesi, "ferdî bir taraftan kendi toplumuna bağlı bir şekilde yetiştirmek, diğer taraftan ferdin bedenî, duygusal, zihnî ve sosyal yeteneklerini geliştirmek"<sup>169</sup> şeklinde açıklanmıştır. Burada da belirtildiği gibi, eğitimin amacı tek yönlü değildir. Temel eğitim düzeyinde, eğitimin amacına baktığımız zaman, toplumsal, kişisel, ekonomik ve insanlar arası ilişkiler yönünden ele alındığını görmekteyiz.<sup>170</sup> Toplumsal olarak, kültürel alanda devralınan mirasın gelecek kuşaklara aktarmak, böylece toplumun bekasını sağlamak; ilmî, teknik ve estetik çalışmalarla ülke ekonomisini geliştirmek; yeni gelişmeleri takip ederek ekonomik verimi artırmaktır. Kişisel olarak ise, ferdi bedenlen, ruhen ve sosyal yönleriyle, umumî bir şekilde ele alarak sağlıklı davranışlar kazandırmak, çocuğun ahlak yönünden geliştirilmesi, vatanî ve millî duygularla teçhiz edilmesi ve hayata bu ideoloji ile hazırlanması eğitimin amaçları arasında yer almaktadır<sup>171</sup>.

Eğitimin amaçlarının belirlenmesi, gerçekten güç ve çok yönlü bir çalışmayı gerektirmektedir. Konuya genellikle eğitimin amaçları nedir veya ne olmalıdır? Şeklinde bir soru ile girilir. Bu tür anlayışla yapılan çalışmalarda esas olan, belirli hususların tespitidir. Önce birtakım rehber prensipler kabul edilir, sonra bunlara göre amaçlar formüle edilir. Meselâ eğitimin amacı mükemmel insan yetiştirmektir. Bu genel ifadeler, hem öğretmenlerin, durumu derinliğine kavramlarına engel olmakta, hem de, eğitimde gerçekleştirilecek hususların açık ve seçik olarak belirlenmesini önlemektedir. Öte yandan bu tür genel ifadelerin uygulanabilirlik özelliği de tartışılmaktadır. Öyle ya mükemmellikten kastedilen nedir? Kimine göre uysallık, kimine göre faaliyet, bir diğerine göre çalışkanlıktır. Görüldüğü gibi bu tür genel ifadelerden oldukça farklı şeyler anlaşılabilmektedir. Böylece öğretmenin zihninde, niçin faaliyet gösterdiği ve öğrencileri bu faaliyetlerle nerelere ulaştıracağı hususu açıklık kazanmamaktadır.<sup>172</sup>

Eğitimde amaç, bağımsız düşünceye sahip, erdemli, kendisinin ve çevresinin sorumluluğunu duyabilen fertlerin yetişmesi için, gerekli ortamın hazırlanmasıdır.

<sup>168</sup> Varış, a.g.e., 97

<sup>169</sup> Erdem, a.g.m., 11.

<sup>170</sup> Hasan Ali Koçer, "Genel Eğitimin Bütünlüğü İçinde Din Eğitiminin Yeri", Türkiye 1. Din Eğitimi Semineri (23-25 Nisan 1981), İlah., Vakfı Yay., I, Gelişim Matbaası, Ankara, 24.

<sup>171</sup> Erdem, a.g.m., 11, 20.

<sup>172</sup> Tozlu, a.g.e., 101-102.

Bunun için de kültür, bir düşünce faaliyeti olarak alınmalı ve fertlerin bu faaliyetler içerisinde yaratıcı olmaları sağlanmalıdır. Böylece çocuğun ve gencin dünyası, onun tenkit, tahlil ve eleme süzgecinden geçirmediği şeylerle doldurulmamalıdır. Hâliyle eğitim başlı başına bir düşünce eğitimi olmalıdır. Tenkit ve incelemeden kabul edilen ve sürekli hafızaya doldurulmaya çalışılan bu gibi fikirlere A. North Whitehead, "Tembel, ölü fikirler" diyerek eğitim sistemlerinin bu tür zihnî çöküntüyü hazırlayıcı fikir ve düşüncelerden uzak tutulması için şu şaşmaz prensibi ortaya koymaktadır:

"Birçok şeyi öğretmeyin" ve "öğrettiğiniz şeyi tam olarak öğretin"<sup>173</sup>

Böylece programlar, amaçlarla ön görülen insan tipini yetiştirmeye mahsus muhtevayla şekillendirilmelidir. Hürriyet içerisinde yaşayan, bağımsız düşünceye sahip, yapıcı ve yaratıcı, sorumluluğunu bilen şahsiyet sahibi insanlar yetiştirmek, günümüzde eğitim sistemlerinin baş meselesidir. Bizim de en çok muhtaç olduğumuz insan tipi budur. Dewey, amaçlar konusunu incelerken, hürriyete, zekâyâ, gerçek bir itmeyi (impulse) veren önemli bir faktör, şartlara da, amaçların. tayininde yönlendiriciler olarak bakar. Ayrıca amaçların tayininde, öğrencilerin tecrübe ve fikirlerine de yer verilmesini ister. Çünkü demokratik anlayış böyle bir uygulamayı zorunlu kılmaktadır.<sup>174</sup>

Bir yandan, hayatı etkileyen, yapıcı, hür düşünceli, eleştirici, sorumlu ve şahsiyet sahibi atom çağının gerektirdiği insanlar yetiştirilirken, bir yandan da bunlar, o ülkenin kültür, tarih ve değerleriyle donatılmış olacaklardır. Çünkü idealsiz insan, geçmişi ve geleceği olmayan insandır. O; sorumsuz, günübürlük hazlarla yetinen, sadece kendini düşünen, egoist ve köksüzdür. Bundan dolayı Russell, "Eğitimin iki amacı vardır: Bir taraftan zekâyı geliştirmek, öte yandan yurttaş yetiştirmektir"<sup>175</sup> derken kastettiği insan tipi, ifade etmeye çalıştığımız hâkim insan tipidir. Çünkü o, vatandaş yetiştirmeyi gerçekte iki farklı şekilde düşünmektedir. Birincisi normal, sıradan herhangi bir vatandaş. Yani işçi, çiftçi, esnaf, zanaatkâr, kısaca halk diğeri ise, idareci sınıf. Bunlar ayrı bir eğitimle zekâsı geliştirilecek, ilmî çalışma yapacak, nefesine ve başkalarına hâkim olma duygularıyla yetiştirilecek olanlardır. Hatta o, bunların seçimini bile daha ilk yıllardan ele almayı düşünür.

Yetiştirilmek istenen insan tipini, mevcut şartlar etkilemektedir. Bu husus tarih boyunca hep böyle olmuştur. Yani yetiştirilecek insan tipini bir yandan o ülkenin mevcut kültür ve medeniyeti' tayin ederken, bir yandan da, çağın şartları önemli ölçüde etkilemektedir. Mesela, Eski Atina ve Sparta'da enerjik, sert, kavgacı ve kahraman insan tipine önem verilirdi. Siteler arası çekişmeler, gibi hususlar yüzünden Eski Yunan'ın Atina ve Ispartalıları var olmak ve yaşamak için bu tür insan yetiştirmek zorundaydı. Durum açıkça bunu gerektiriyordu. Çin'de ise içe dönük, uysal, atalara eksiksiz bir inanç ve tapmayı geçerli sayan özelliklere sahip bir tip makbuldü. Günümüz Amerikan okullarında, daha çok idari ve siyasî üstünlüğün avantajları öğretilmekte, bu gücün devamını sağlayacak fertler yetiştirilmektedir. Böylece mevcut hegemonyanın sürekliliği canlı tutulmaktadır. Russell, "Bugünkü Japonya

<sup>173</sup> Tozlu, a.g.e., 105.

<sup>174</sup> Tozlu, a.g.e., 105.

<sup>175</sup> Bertrand Russell, Bilimden Beklentilerimiz, (Çev.: Avni Yakaloğlu), İst., 1962, 2.

bize, bütün büyük devletler arasında hâkim olan bir temayülü en açık şekilde gösteren bir örnektir. Yani millî büyüklüğü terbiyenin en yüksek gayesi sayan temayülü. Üniversite profesörünün bile hakkında sual soramadığı Şinto dininde İncil'in tekvin babında olduğu kadar şüpheli tarih vardır. Japonya'daki teolojik istibdadın yanında Dayton muhakemesi solda sıfır kalır"<sup>176</sup> derken bu durumu oldukça güçlü bir şekilde ifade eder.

Görülüyor ki, herhangi bir ülkenin gerçekleri, hâlihazır durumu, kültür ve tarihi, mevcut gelişmeler ve devletlerarası ilişkiler gibi belli başlı hususlar, eğitimin amaçlarını belirlemede önemli faktörler olarak görülmektedir. Bu faktörler aynı zamanda, bütün bu oluşumların şuurunda olan insanın yetiştirilmesini de zorunlu kılmaktadır. Ayrıca yetiştiricilerin de, tam anlamıyla bunun farkında olmaları gerekir. Yani ne tür bir insan, niçin ve nasıl yetiştirilmelidir? Bu temel husus onların kafalarında apaçık bir şekilde belirmiş ve kesinlik kazanmış olmalıdır.<sup>177</sup>

İslam eğitimecilerinin büyük çoğunluğu, eğitimin küçük yaşlarda başlaması gerektiğine inanmaktadırlar. Zira küçük yaşta öğrenilen bilgi ve yapılan eğitim çocuğun gençliğinde oluşacak şahsiyetin temelini teşkil edecektir. Eğitimde amaç; iyi, ideal bir insan yetiştirmektir.

*"İyi insan da ancak Türk-İslâm düşüncesiyle yoğrulmuş insandır. O insan sadece maddi ihtiyaçları olan varlık değil, madde-ruh ve akıldan müteşekkil bir yaratıktır. O halde sadece ferdin karnını doyurmak prensibi bizim kültürümüz için amaç olamaz. Nasıl ferdin maddi ihtiyaçları varsa ve bunların tatmini gerekiyorsa, aynı zamanda ferdin manevî ihtiyaçları da vardır ve bunların tatmini de gerekir. İşte bu özellikleri göz önünde bulunduran sistem, teşkilat ve felsefe, iyi insan yetiştirebilir. Demek oluyor ki, insan tek bir faktöre göre açıklanamadığı gibi, eğitim de tek bir faktöre göre izah edilemiyor. Her şeyden önce eğitim, insan tabiatına uygun olmalı ve millî ihtiyaçlara cevap verecek nitelik taşımalıdır. Eğitim millî, dinî, ilmî temellere dayandığı sürece ihtiyaçlarımıza cevap verecektir."*<sup>178</sup>

Yeter ki, biz kendimizi bilelim ve eğitimimizi kendi değerlerimize göre uygulayalım. Bu durumda "toplumun değer hükümleri okullarda benimsenerek yetişmekte olan çocuklara öğretilirse, zamanla çocuklar bunu özümser ve dolayısıyla toplumun ayrılmaz bir uzvu haline gelirler. Severek ve isteyerek cemiyete faydalı olma yoluna girerler. Milletine hizmeti büyük bir ideal edinirler. Memleketin her köşesinde kendisine verilecek vazifeye koşarak giderler. Hizmet aşkı, çalışma aşkı, başkalarına faydalı olma duygusu ile dolarlar. Böyle gençleri olan milletler ise, her türlü çalkantıları karşılamaşını bilir. Millî birlik ve beraberliğini koruyarak milletler arasında yerini şerefle ve başarıyla muhafaza ederler. Ferdî ve içtimaî başarı buna bağlı olduğu gibi iktisadî kalkınma da buna bağlıdır."<sup>179</sup>

Arvasi'de eğitimin amacına gelince, baştan beri amaçlara ilişkin bakış açılarının ortaya koydukları çıkarımlara hakkıyla hakim olan düşünürümüz, esas itibarıyla eğitimin amaçlarının mükemmel insan yetiştirmek olduğunu savunur. Mükemmel insanın tarihimizdeki ifadesi "insan-ı kâmil" dir. Bu, yapılması

<sup>176</sup> Tozlu, a.g.e., 105-106 .

<sup>177</sup> Tozlu, a.g.e., 107.

<sup>178</sup> Erdem, a.g.m., 12.

<sup>179</sup> Halis Ayhan, Eğitime Giriş ve İslâmiyet'in Eğitime Getirdiği Değer, Damla Yay., İst, 1986, 16

gerekendir ama oldukça güçtür. Çağdaş eğitimde, tahlil edildiği üzere daha çok “vatandaş, yurttaş” yetiştirmek amaçlanır. Modern devletlerde “yurttaş, vatandaş” kurgulanmış, özellikleri önceden belirtilmiş bir tiptir. Yani insanın tabii, fitrî gelişimini ifade etmez bu tip. Bu yüzden Arvasi insana, onun fitratına yoğunlaştığı için hayli ileridir. Eğitim ve öğretim felsefesi açısından o, mükemmel insan yetiştirmeyi amaçlarken, bu insan soyut bir insan değildir. Tarihimizde, Türk-İslâm tarihinde vücut bulmuş bir insandır. Bu bakımından insan-ı kâmil’i Arvasi Türk-İslâm kültürü ile yoğurur ve buna bir ideal belirler: İnsan-ı kâmil, kendini Allah’a ve peygambere, onların talim ettirdiklerine adamıştır. Bu uğurda her şeyi fedaya hazırdır. Gücünü insanından, idealinden ülke ve bayrak sevgisinden alır ve kendini sürekli yeniler.<sup>180</sup>

O, böyle bir amaçla yetinmez. Yani eğitimde yoğunlaşılana sadece fert olmamalı, aynı şekilde toplum da geliştirilmelidir. Fert ve toplum tam bir denge içerisinde talim ve terbiye yoluyla işlenmelidir.<sup>181</sup>

Şüphesiz, bu denge görüşü Arvasi’de devlet açısından da söz konusudur. O, aşırı devletçi ve devleti dışlayan anlayışlara itibar etmez. Ferdi, toplumu dikkate alan, eğitimi de bu temelde düşünen Arvasi, çağdaş önemli bir düşünür ve kaynaktır.

---

<sup>180</sup> Arvasi, Türk İslam Ülküsü, I, 203.

<sup>181</sup> Arvasi, a.g.e., 203.

### 3.3. DEVLET ANLAYIŞLARI AÇISINDAN EĞİTİM

Devletler hangi sistemlerle idare ediliyorsa, devletin alanı egemenlik gücünün uygulanışına göre şekillenir. Dolayısıyla yönetim sistemlerin farklı olması, devlet anlayışlarının farklı olması sonucunu doğurur. Devlet gücünü sağlamada tarihsel süreçte siyasi, ekonomik ve ideolojik bir güç oluşturmuştur ve bunların devamlılığını sağlamak için eğitimi bir araç olarak kullanmışlardır. Devlet varlığını sürdürebilmek için yani ideolojisini sürdürebilmek için eğitimi bir araç olarak kullanmaktadır. Bununla ekonomisini ayakta tutmak ve insanların gereksinimlerini karşılamayı amaç edinmektedir. Devletin dayandığı temel felsefe fert-toplum-devlet ilişkilerini tayin eder. Bu yüzden mevcut devlet sistemlerini inceleyerek onların eğitime bakış açılarını irdelemek lazım.

Totaliter teori taraftarları devlete toplumsal açıdan bakarlar. Bu anlayışta fert toplumun, devletin içinde doğar. Onun belirleyicileri çevresinde yetişir. Fert böylece bir vatandaşdır ve devletin sınırlandırmalarına tabiidir. Fert içinde yetişip-geliştiği devletin malıdır. Bu yüzden onun hürriyeti yoktur. O, daima kanunî olarak da bu gücün zorlamasına tâbidir. Devlet için eğilir, bükülür istenilen şekilde yetiştirilir. Böyle bir anlayış fertleri, insanı ihmal ettiğinden önemli ölçüde adaletsizliklere, haksızlıklara sebebiyet verdiğinden kitlelerce benimsenmemiş çökmüştür.<sup>182</sup>

Anarşizmi esas alarak devleti buna göre düşünen bir diğer anlayışa göre, devlet insanı, onun tabii gelişimini, özgürlükleri ortadan kaldıran bir oluşumdur. Anarşistler devletin müdahalesinden uzak insanın hayvanî, vahşi yapısıyla yaşayabileceği bir toplum oluşturabileceğine inanırlar. Böyle bir anlayış baskıcı, hürriyetleri hiçe sayan devlet pratiğinin bir neticesi karşıtıdır. Anarşizm bir düzensizliği kaosu ifade ettiğinden ona dayalı sistemli bir eğitim düşüncesi olamaz.<sup>183</sup>

Marksist düşünür Antonio Gramsci devleti baskı aracı olarak görür. Devletin eğitici bir yönü vardır. Bu görev, sivil toplumla devletin baskıcı yönlendirici aygıtlarıyla yapılır. Bunlar basından, sendikalara, dini kurumlardan, eğitim kurumlarına kadar uzanır. Baskıcı aygıtlar polisten ordudan cezaevinden ve mahkemelerden oluşur. Bu yolla hem yönetim, yönetilenler şekillendirilir hem de örtük olarak onların rızaları da alınır.<sup>184</sup> Aynı ekol temsilcilerinden Althusser ise feodal toplumlarda din, kapitalist toplumlarda ise eğitim ideoloji üretme aygıtıdır<sup>185</sup> der.

Aşırı devletçiliğe karşı çıkan bir devlet anlayışını savunan Laissez Faire, devletin iş ve ticaret hayatına aşırı müdahalesi sonucu doğmuştur. Devlet ticaret

<sup>182</sup> Tozlu, İnsandan Devlete Eğitim, 256.

<sup>183</sup> Tozlu, a.g.e., 257.

<sup>184</sup> Ernest Gellner, Uluslar ve Ulusçuluk, Çev.: E. Bahar-G.G Özdoğan, İst., İnsan Yay., 1992, 71-72

<sup>185</sup> Gellner, a.g.e., 71-72

hayatından ve ferdi teşebbüslere müdahaleden ne kadar fazla çekilirse toplum hayatı daha hızlı ve dengeli bir şekilde gelişecektir. Devletin iş sahalarıyla ilişkisi açısından doğan bu anlayış aynen eğitime de uygulanmaktadır. Çocuklar ilgileri doğrultusunda gelişmelidirler. Onlara müdahale, onları yönlendirme gereksizdir. Okullar, eğitim, artık kişi grup ve vakıflara, hayırseverler bırakılmalıdır. Devlet-eğitim ilişkisi baskı totalite, kişi-gruplara sahip olma açısından değil onların ruhen-fiziken gelişmeleri, özgür bir ortamda hür bir şekilde kendilerini yapmaları açısından tanzim edilmelidir. Tüm eğitim sistemi; felsefesi, programları, içeriği, metot anlayışı, amaçları bakımından insanileşmeyi esas alacak bir temel üzerine inşa edilmelidir.<sup>186</sup>

Çoğulcu anlayış taraftarları devletin kontrol yetkisini ve gücünü sınırlar ve sınırlamaları yazılı belgelere bağlarlar. Diğer toplumsal kurumlar da önemli görevler yerine getirirler. Özellikle dinî, ahlakî, ailevî vs. temel sosyal kurumlara bu anlayışta önemli görevler yüklenir. Böyle bir iklimde eğitim devletin tekeline değildir. Devlet okulları kadar cemaat okulları, özel okullar kurumsal endüstriyel okullar da vardır ve olmalıdır. Böyle bir anlayışta insan sadece vatandaş olarak yetişmez. O bir şahsiyet bir ferdiyet olarak yetiştirilir.<sup>187</sup>

Modern devlet anlayışında iktidar, eğitim ve kültür bu dünyanın benlik imajının emrine verilir. Kültür daha ziyade tepkileştirme, benzeşim aracı olarak kullanılır. Bu yüzden devlet bu kültürü kurumlarıyla, eğitim felsefesini besler, üretir. Gellner'a göre "eğitim hakkı modern değerler tapınağının çok iyi bilinen bir tarafı olarak görülür."<sup>188</sup>

Şimdi de devletin eğitimle olan ilişkisinin tarihsel süreç içerisindeki boyutuna bakalım.

Eğitimin, devlete siyasi, ekonomik ve ideolojik (dinsel) güç sağlayan bir kurum olarak ilk defa Sümerler tarafından işe koşulduğu, ortaya çıkarılan tabletlerden anlaşılmış bulunmaktadır. Bununla birlikte eğitimin, siyasi sistemin bir aracı olarak Platon tarafından sistemleştirildiği söylenebilir.<sup>189</sup>

Devleti yöneticiler, koruyucular, çalışanlar olarak sınıflandıran Platon'a göre, her sınıf kendi özelliğini koruyacak biçimde bir eğitim almalıdır. Platon'un devlet anlayışına göre eğitim, koruyucu ve yönetici yetiştirmenin aracıdır. O, "ideal bir devlette eğitimin nihai amacı, yöneticide bulunması gerekli yiğitlik, ölçülülük, âdalet, bilgelik ve yöneticilik erdemlerini kazandırmak olmalıdır" der. Platon, filozofların soylular arasından çıkabileceğini belirterek eğitimin sınıfsal temelini atan ilk düşünür olarak değerlendirilebilir.<sup>190</sup>

Platon, devletinde çocuk yaşta devşirilen insanların sadık, akıllı, uslu ve koruyucu vatandaşlar olarak yaratılmasını öngörür.<sup>191</sup>

<sup>186</sup> Tozlu, a.g.e., 258.

<sup>187</sup> Tozlu, a.g.e., 257.

<sup>188</sup> Gellner, a.g.e., 106-107.

<sup>189</sup> Gökçe, a.g.e., 46.

<sup>190</sup> Gökçe, a.g.e., 47.

<sup>191</sup> Platon, a.g.e., 107.

Antik Yunan'da devlet ve eğitim ilişkisini önemle vurgulayan bir diğer düşünür Aristo'dur. Aristo'ya göre insan toplumsal bir varlıktır. Dolayısıyla düşünmek, düşünce üretmek ve mutlu bir vatandaş olarak yaşamak için eğitimle kazanılmış erdemlere gereksinimi vardır. Bu nedenle eğitimin amacı, vatandaşlara gerekli erdemleri kazandırmak ve mutluluğu sağlamak olmalıdır. Dolayısıyla devletin, erdemler kazanmış bireylere gereksinim duyması eğitimi, devletin en önemli görevlerinden biri haline getirmiştir. Aristo'ya göre orta sınıf, değerleri ve ekonomik gücü nedeniyle en güvenilir sınıftır. Bu nedenle eğitimin, orta sınıf değerlerini yansıtması ve orta sınıfın değerlerine göre yapılandırılması gerekmektedir.<sup>192</sup>

Aristo'nun felsefesiyle şekillenerek gelişen Hristiyanlıkla birlikte eğitimin niteliğinde önemli değişikliklerin ortaya çıktığı ve eğitimin dinsel nitelikte yapıldığı söylenebilir. Bununla birlikte Orta Çağ'ın sonuna doğru eğitim, toprak sahibi soyluların, iyi bir Hristiyan olarak; iyi silah kullanma becerisi kazandırma ve şövalyenin yedi sanatı olarak belirtilen ata binme, yüzme, ok atma, kılıç kullanma, satranç oynama, şiir yazma konularında bilgilendirme ve beceri kazandırmaya yönelik bir içerik kazanmıştır. Orta Çağ eğitiminin etkileyen bir diğer din İslamiyet'tir. İtaate dayalı ve inanç merkezli İslam eğitiminin amacı, Allah'a katıksız olarak inanma ve İslamiyet'in gerektirdiği davranışları yerine getirerek kulları öteki dünyaya hazırlamak olarak özetlenebilir.<sup>193</sup>

Hristiyanlığın biçimlendirdiği ortaçağ eğitiminin XV, yüzyıla doğru sorgulanmaya başlandığı söylenebilir. Kilise siyasi alanda olduğu gibi eğitim alanında da gücünü kaybetmiştir bu dönemde. Bodin, Grotius ve Hobbes'un da belirttiği gibi siyasi gücün yönü devlet yönünde değişmeye başlamıştır. O halde eğitim, ulus egemenliğine dayalı bir siyasal sisteme; siyasi, ekonomik ve ideolojik güç sağlayacak biçimde devlet tarafından düzenlenmeli ve kontrol edilmelidir. İnsanı sonradan toplumsallaşan bir varlık anlayışıyla ele alan bu dönem eğitiminin amacı, insanı değişime ve farklı fikirlere açık iyi vatandaş olarak yetiştirmektir. Zira ulusa dayalı bir devlette iyi vatandaş iyi Hristiyan'dan çok daha anlamlıdır.<sup>194</sup> Ulusal devlet anlayışın sistemleştirildiği Aydınlanma Dönemi'yle birlikte, eğitimin bir devlet hizmeti olarak yürütmeye başlandığı görülür. Yüzlerce yıl, din içinde kaybolan birey yavaş yavaş devlet tarafından fark edilmeye başlanmış ve eğitimin, dinin öğretilerine göre değil, insanın doğal gereksinimlerine yanıt verebilecek biçimde devlet tarafından düzenlenmesi fikrinin temeli yıkılmamacasına bu dönemde atılmıştır.<sup>195</sup>

Şu kısa tahlil, bize devlet eğitim ilişkisinin tarihinin oldukça gerilere gittiğini göstermektedir. Aynı zamanda bu ilişkinin istikrarlı ve tek bir gelişim çizgisi göstermediğini de açıklamaktadır. Değil devlet, nereden bir güç teşekkül etmişse, orada bu gücün kendini hâkim kılması. Başka araçlarla birlikte eğitimi de kullandığı açıktır.

<sup>192</sup> Gökçe, a.g.e., 47.

<sup>193</sup> Gökçe, a.g.e., 47.

<sup>194</sup> Gökçe, a.g.e., 47.

<sup>195</sup> Gökçe, a.g.e., 48.

Eğitimin başka bir gücün eline geçmesi, ciddi problemlerin doğuşuna sebebiyet vermiştir. Özgürlükler alanı bu yolla kısıtlanmış, insan nihayette bir araç konumuna indirgenmiştir. Hâlbuki eğitim bu değildir, insanı bir araç olarak kullanmaya eğitim denemez. Aksine insan onunla bir “şey” konumundan şahsiyete ulaşır. Toplumlar da daha çok bir sürü derekesine indirgenir. Tek şekillilik ve kalıpcılık geçerli akçe olur.

Bu yüzden devlet-eğitim ilişkisi dengeli bir şekilde kurulmalı ve bu ölçülülükte yürütülmelidir. Arvası, böyle bir dengeyi kurabilmiş, devletin eğitimle birlikte diğer sahalara baskısını reddetmiş, hiçbir şeye karışmayan Laissez Faire anlayışlı devlet şeklini de benimsemiştir. İleri de daha çok ortaya konulacaktır.

## IV. BÖLÜM

### 4. ARVASI'DE DEVLET EĞİTİM İLİŞKİSİ

Devletin varlığı, toplumlar için kamu düzenini sağlama, birlik ve dirlik içinde yaşama gibi hayatî ve sosyal bir öneme sahiptir. Bu itibarla devlet, tarihin ilk dönemlerinden bu yana toplumlar için hayatî ve vazgeçilmez olmuştur. Devlet kelimesi önceleri “zafer, güç veya hâkimiyetin dönüşümlü olarak el değiştirmesi” anlamında kullanılmaya başlanmış, daha sonra bu kelime hâkimiyete dayalı süreklilik arz eden siyasî otorite ve yapı anlamını kazanmış ve nihayet çağdaş kullanımdaki içeriğine kavuşmuştur.<sup>196</sup>

İnsanoğlunun tarih sahnesine çıktığından bu yana en büyük işlevinin, maddî ve manevî ihtiyaçlarını karşılamak, daha rahat, mutlu, çağdaş bir yaşam düzeyine ulaşmak yolunda verdiği uğraş olduğu karşımıza çıkar.

İnsan hayatı hep bir toplum, teşkilatlı bir organizasyon, bir devlet içerisinde geçer. Devlet insanlığın meydana getirdiği en önemli ve en güçlü kurumdur. O, insanı olduğu kadar düşünceleri, toplumu ve hayatı şekillendirir. Hemen hemen her faaliyet devletin etkisiyle vücut bulur, yönlendir. Şüphesiz devlet, düşünceleri, zihniyetleri insanları etkilediği gibi, inançlar, kişilikler düşünce ve ahlaki anlayışlar da devleti etkilemiş, onun şekillenmesinde rol oynamışlardır.

Arvasi'ye göre, “devlet, bir milletin teşkilatlanması, milletin hür ve bağımsız yaşaması için temel şarttır.”<sup>197</sup>

Yazarımız, böyle bir devletin milletinden ayrı düşünülmemeyeceğini, ifade eder. Dolayısıyla devlet millet için vardır. Ona göre, devlet, insanı insana kul etmeyecek bir hukuka, sınıfların zümrelerin baskısına terk etmeyecek bir anlayışa sahip olmalıdır.

Materyalizmin egemen olduğu devlet anlayışlarına ve sapkın, faşist, ferdi tüm hakları gasp eden, her şeyi kontrolünde tutan totaliter devlet anlayışlarına atıfta bulunarak; “bizim kültür ve medeniyetimizde devlet, Allah'tan başka ilah yoktur” diyen bir milletin hür iradesi ile teşkilatlanması demektir<sup>198</sup> der. Böylece Arvasi, devlet kavramını “millî devlet” olarak niteleyip ona şu misyonları yükler:

Bütün toplumun (sınıf, zümre, grup)hak ve menfaatlerini koruyan, onları erdem ve adâlet içinde yöneten, refah düzeylerini yükseltmek için çağdaş bilim-teknolojinin verilerinden yararlanan millî ve mânevî değerleri koruyup, geliştiren içte

<sup>196</sup> Ömer Menekşe, “İslam Düşünce Tarihinde Devlet Anlayışı” Dinbilimleri Akademik Araştırma Der.,V, 2005, 3, 194.

<sup>197</sup> Arvasi, Hasbihal,V,297.

<sup>198</sup> Arvasi, a.g.e., V, 298.

ve dıştaki tehlikelere karşı dik duran, milletin ve ferдин hak ve hukukunu koruyan âdaleti, erdemi hakim kılan bir yapılanma güç yahut teşkilat.

İşte bu yapıyı kuracak olan, bu misyona taşıyacak olan yetkin insanı yetiştirme işidir eğitim. Bu yüzden o, Kur'an temelli bir tevhid anlayışını merkezileştirir. Çünkü ancak bu sayede devleti yönetenler imtiyaz, zümre, kişi üstünlüğünü reddeder<sup>199</sup> dolayısıyla böyle bir anlayışla yetiştirilen idareciler, Millete köle olur. Haliyle yetiştirme işin de ilim ve ihtisasta olduğu kadar, millî ve manevî bir yapıyla donanımlı olmalıdır yöneticiler.

Düşünürümüz eğitime böyle bir zorunluluktan girer. Günümüz devletleri halklarını mutlu kılmak için eğitime büyük bir önem vermekte, sahip oldukları kaynakları bu alanda değerlendirmeyi yeğlemektedirler. Eğitim, şüphesiz insanlar, kurumlar, kuruluşlar yoluyla da yapılabilir. Ama tüm bu olası eğitim işini, insanlara uygun bir şekilde tanzim etmek, uzun, kısa, orta dönemli planlara-programlara bağlamak ancak devlet yoluyla olabilir. Haliyle devlet-eğitim ilişkisi böyle hayati bir noktadan doğar ve kopmaz bir şekilde devam eder.

Arvasi, eğitimi, bir “Sosyal Etkileşim” olarak tanımlar. Eğitim, her şeyden önce, bizden önce yaşayan nesillerin tecrübelerini tevarüs etmek, daha sonra bu tecrübeleri milli ve çağdaş ihtiyaçlara göre yeni bir kompozisyonla kendi tecrübelerimizi katarak geliştirmektir. Milli tecrübeyi temel almayan bir eğitim, sakattır, gelişmeye değil, yabancılaşmaya sebep olur. Eğitim onda asimilasyona da en büyük engeldir. Bu yüzden milli olmak zorundadır. Kendi değerleri çerçevesinde merkezileştirilen bu görevi hakkıyla yerine getirecektir. Bu da ancak, sosyal hayatın kaynağı olan insanımızı, ilmi, millî ve çağdaş ihtiyaçlara göre verimli kılarak, zekâ ve yeteneklerine göre yetiştirmeyi önceleyen bir anlayışla sağlanabilir.

Arvasi, eğitimin, devletin genel siyasetini belirlenmesinde etkin olmasını topluma, siyasi olay ve görüşleri doğru algılama ve yorumlama da öncülük etmesini, halkın siyasi tutumlarının barışçı ve demokratik yapısını belirleyicisi olmasını da savunur.<sup>200</sup>

Bu yüzden ona göre, eğitim, toplumun ve fertlerin ihtiyaçlarına göre yeniden anlamlandırılmalı, kültürel ve millî değerleri içeren çağdaş bir planlama yapılmalıdır. Bunu yapacak olan şüphesiz devlettir, dolayısıyla bu, sosyal devletin önemli bir görevidir. Arvasi, bütün bunlarla devlete haddinden fazla bir yük, ağır bir görev verildiğini ifadeyle bunun aşırı bir devletçiliğe çıkacağını vurgular Bu yüzden O, buna karşı çıkar ve eğitim konusunda devletin bu ağır yükünü milletle, özel sektörle paylaşılıp halledilebileceğini dile getirir.

Bu açıdan çağdaş eğitimin önemli bir boyutu da eğitim planlamasıdır. Bir ülkede gerçekleştirilecek olan eğitim ve öğretim faaliyetleri bir plan dâhilinde yürütülür. Plansız ve programsız, belli amaçları bulunmayan eğitim ve öğretim faaliyetlerinden hiçbir zaman başarılı sonuçlar beklenemez.<sup>201</sup>

<sup>199</sup> Onur, a.g.e., 139.

<sup>200</sup> Özdemir, a.g.e., 62.

<sup>201</sup> Şuayip Özdemir, Seyyid Ahmet Arvasi' nin Hayatı Eserleri ve Eğitim Üzerine Görüşleri, Mengüceli Yay., Malatya , 2005, 63.

Eğitim planlaması ayrı bir ihtisas dalı olup, pek çok hususu inceliği, bilimsel ilke ve araştırmayı gerektirir. Burada dikkat çeken bir husus da eğitim programlarının devletle ilişkisidir. Devlet, hem genel anlamda eğitime bakışı itibariyle, hem de uzun, orta ve kısa, ülkenin genelini ilgilendiren planlamalar çerçevesinde eğitimi planlar.

Arvasi de eğitim çalışmalarında plan ve program fikrini benimser ve şunları dile getirir:

*“Sosyal hayatın her cephesi gibi, eğitim hayatı başıboş bırakılamaz. Eğitim bir taraftan cemiyetin sosyal, kültürel, ekonomik ve politik yapısına, ihtiyaçlarına ve hedeflerine göre, diğer taraftan ferdi farklılıklara, kabiliyetlere ve istidatlara göre, birinci sınıf uzmanlarca, ilmi ve millî bir planlamayı tabi tutulmalıdır., ve bu konuda şu hususlara dikkat edilmelidir:*

*Bunlar, eğitimin millî, sosyal hayatın yapısına, ihtiyaçlarına ve hedeflerine intibak ettirilmesi, ferdi sosyal iş bölümünde başarılı ve verimli kılacak tedbirler getirmesi, eğitimin çağdaş ilmi verilerin ışığında güçlü ve verimli bir teşkilata, sisteme, kadroya dayandırılmasıdır.”<sup>202</sup>*

Arvasi, eğitim planlamasına yönelik olarak teorik ve pratik ilişkisine dikkat çekmektedir. Ona göre sadece teoriden veya sadece pratik uygulamalardan ibaret bir eğitim faaliyeti başarılı olamaz. Sadece teoriye dayanan bir eğitim ve öğretim faaliyetlerinden hayata transfer edilecek fazla bir şey beklenemez. Bununla beraber sadece pratik uygulamalardan ibaret bir faaliyet ise eğitim ve öğretimden ziyade üretime benzeyecektir. Bundan dolayı O, teorik ve pratik açıdan bir planlama yapılması durumunda başarılı sağlam bir eğitim ve öğretim faaliyetinin gerçekleşeceğine inanmaktadır.<sup>203</sup>

Eğitim faaliyetlerinin istenilen düzeyde yürütülmesi bir açıdan devletin ekonomik imkânlarının yerinde olmasına bağlıdır. Bu yüzden eğitim finansmanı, ülkelerin eğitimle ilgili karşılaştıkları önemli problemlerden biri olarak kendini göstermektedir. Eğitim işlerinin yürütülmesiyle ekonomik durum arasındaki sıkı bir ilişki söz konusudur. Ekonomik durum iyileştikçe eğitime ayrılan para da o oranda artış gösterecektir.<sup>204</sup>

Sosyal devlet anlayışında, eğitim ve öğretim devletin başta gelen ödevleri arasında sayılmakta; tüm vatandaşların eşit imkânlar içinde, bilime dayalı, düşündüren, bilinçlendiren, yaratıcı, barışçı, ve demokratik bir eğitim görmesi amaçlanmaktadır. Eğitimin parasız yapılması, eğitim faaliyetlerinin planlanması, eğitim kurumlarının yurt çapında yayılması, mesleki ve teknik eğitime ağırlık verilmesi sosyal devletin başlıca görevleri arasında sayılabilmektedir.<sup>205</sup>

<sup>202</sup> Arvasi, Türk İslam Ülküsü, 1, 362.

<sup>203</sup> Arvasi, a.g.e., 351.

<sup>204</sup> Özdemir, a.g.e., 67.

<sup>205</sup> Hazma Yaman, “Eğitim Hakkı”, Eylül, 2000, Erişim Tarihi:04.04.2006.  
[http://www.turkhukukusitesi.com/makale\\_22.htm](http://www.turkhukukusitesi.com/makale_22.htm)

Günümüzde her alanda özel teşebbüse doğru hızlı bir yöneliş göze çarpmaktadır. Artık devletlerin işlettiği tesisler tek tek özelleştirilmektedir. Özelleştirmenin eğitim alanında da hızlı bir şekilde gerçekleşmesi kaçınılmaz bir husustur. Çünkü özel teşebbüsün eğitime el atması ve eğitim çalışmalarında etkin bir şekilde yer alması devletin eğitimdeki yükünü hafifletmede etkin bir unsur olacaktır.

Bunun sonucu olarak devlet eğitime ayırdığı kaynakların bir kısmını diğer yatırım sahalarına aktarma imkânını elde edebilecektir.<sup>206</sup>

Eğitimin özelleştirilmesiyle ilgili olarak Arvasi, önemli görüş ve düşüncelere sahiptir. Arvasi eğitim ve öğretim faaliyetlerinde aşırı devletçiliğe karşı çıkmakta ve bu konuda milletle işbirliği yapılmasını ısrarla savunmaktadır. Her şeyi devlet eliyle yapmayı ve devlet bütçesiyle karşılamayı hayalcilik olarak görmektedir. Bu itibarla o, “Devletimizin omzundaki ağır yük, milletle, yani mahalli idarelerle, vakıflarla, derneklerle ve özel sermaye sahipleriyle paylaşmak zamanı gelmiştir. Devlet eğitimde aşırı devletçiliği terk etmelidir.”<sup>207</sup>

Arvasi, eğitimde devletin yükünün azaltılmasıyla ilgili olarak ayrıca şunları söylemektedir:

*“Zenginlere burs verme mecburiyeti getirilmeli, özel okullar teşvik edilmeli, devlet okullarında eğitim ve öğretim faaliyetleri paralı olmalı ve bu paralar ile bu okulların kalitesi yükseltilmeli, eğitim ve öğretim kadrolarının her ihtiyacı giderilmelidir. Fakir, kimsesiz ve korunmaya muhtaç çocuklar ve gençler için “özel” tedbirler alınmalıdır.”*<sup>208</sup>

Yazarımız, milletle işbirliği yapmakla devletin omzundaki ağır ekonomik yükünün azalacağına inanmaktadır. Ona göre “Bütün mesele millete güvenmek ve onunla işbirliğine hazır olmaktır. Milletinden korkan ve onu devre dışı bırakan kadroların başarı şansları yoktur.”<sup>209</sup>

Arvasi, eğitimde fırsat ve imkan eşitliğinin sağlanması açısından fakir ve kimsesiz çocuklara okuma imkanının sağlanmasını istemektedir. Bu nedenle maddi durumu iyi olmayan öğrencilere özel okullarda ve özel üniversitelerde kontenjan ayrılabilir. Ayrıca fakir öğrencilere zenginlerin verecekleri burslarla özel okullarda öğrenimlerini devam ettirme imkânı sağlanabilir.<sup>210</sup>

Arvasi’de devletin eğitime bakış açısını değerlendirdikten sonra günümüz şartlarında eğitim konusunda devletten beklenenleri şu şekilde değerlendirmek mümkündür:

Bir insanın, insan onuruna yaraşan asgari bir yaşam düzeyi içinde yaşayabilmesi için, asgari bir eğitim ve öğrenim sahibi olması gerekmektedir. Mesela, okuma yazma bilmeyen bir kişinin modern toplumda insan onuruna yakışır bir hayat sürebileceğini söylemek hayli zordur. Sosyal devlet, eğitim ve öğretimi

<sup>206</sup> Özdemir, a.g.e., 67.

<sup>207</sup> Arvasi, Hasbihal, V, 338.

<sup>208</sup> Arvasi, a.g.e., IV, 48.

<sup>209</sup> Arvasi, a.g.e., V, 89-90.

<sup>210</sup> Özdemir, a.g.e., 69.

devletin başta gelen ödevleri arasında saymakta; tüm vatandaşların eşit imkânlar içinde, bilime dayalı düşündüren, bilinçlendiren, yaratıcı, barışçı, laik ve demokratik eğitim görmesini amaçlamaktadır. Eğitimin parasız yapılması, eğitim faaliyetlerinin planlanması, eğitim kurumlarının yurt çapında yayılması, mesleki ve teknik eğitime ağırlık verilmesi sosyal devletin başlıca görevleri arasında sayılabilmektedir.

Eğitimin çok yönlü amaçları bulunmaktadır. İnsan hakları, özgürleşme ve bireyselleşmenin gelişmesi ile eğitimin sınırlarının yeniden belirlenmesi çabaları da artmıştır. Bugün çağdaş demokrasilerde, iyi bir vatandaş yetiştirmeyi hedefleyen eğitim programları yerine; daha bireyci, özgür, evrensel iyi insan ve uzman insan yetiştirmeyi hedefleyen sistemler ağırlık kazanmıştır. Özellikle bireylerin değerlerini gözeten, aile ve ferdi taleplerini dikkate alan müfredat ve programlar ön plana çıkmıştır. Eğitim insana yapılan yatırım olarak en önemli, en hayati bir sosyal, ekonomik, kültürel ve politik faaliyet olarak görülmeli ve gelecek için en önemli mesele olarak ele alınıp değerlendirilmelidir.

Modern, gelişmiş bir toplum olabilmek için toplumda yaşayan bireylerin eğitim ve öğretimlerini görmüş, bilinçli bireyler olması gerekmektedir. Günümüzde eğitim alma gerekliliği tüm bireyler açısından çok önemli bir hak haline gelmiş ve bu sebeple de eğitim işlevinin en iyi şekilde yerine getirilmesini sağlamak sosyal devletin bir görevi olmuştur. Bu çerçevede, sosyal devlet, eğitim hakkını toplumdaki herkese parasız olarak sunmak ve bireylerin bu hakkı kullanmaları için gereken ortamı yaratmak yükümlülüğü altına girmiştir. Sosyal devlet bu yükümlülüğünü yerine getirirken bireyler arasında ortaya çıkabilecek eşitsizlikleri de gidermelidir.

Türkiye'de de, sosyal devlet ilkesi çerçevesinde eğitim hakkı korunmakta ve bireylerin bu haktan yararlanabilmesi için gerekli düzenlemeler yapılmaktadır. Ancak yine de gerek iktidarın bilerek yaptığı uygulamalar, gerekse belli kontrollerin iyi bir şekilde yapılmaması bu hakkın kullanımında eşitsizliklere yol açmakta ve bazen devlet kaynaklarının israfını gündeme getirmektedir.

Türkiye gibi gelişmekte olan bir ülke için eğitimli birey sayısının artması yönündeki ihtiyaç yadsınamamaktadır. Ancak halen ilköğretime bile gitmemiş veya gidemeyen bireyler toplumumuzda bulunmaktadır. Bunun yanında eğitim sistemindeki aksaklıklardan (okul yetersizliği, kalabalık sınıflar, öğretmenlerin üstündeki aşırı ders yükü, müfredat... gibi) dolayı da hiçbir şeyi sorgulamayan; araştırmayan bir nevi tek tip insan tipi okullardan mezun olmaktadır.

Sosyal devletin eğitimi sunma işlevini bir ölçüde karşılayabilen devlet, ne yazık ki onun düzenli bir şekilde işleyişini sağlayamamakta; onu kendi kaderiyle baş başa bırakmaktadır. Anayasada eğitim hakkından herkesin eşit olarak faydalanması gereği üzerinde durulmakla beraber uygulamada bölgeler arası adaletsizlikler devam etmektedir. Yine, ülkemizde fırsat eşitliğinin sağlandığını da söyleyebilmek zor gözükmektedir.

Tüm bunlar çerçevesinde, ülkemizde görünürde sosyal devletin eğitim işlevini yerine getirir gözükteği ancak uygulamada bunun başılamadığı ve eğitimde birçok aksaklık bulunduğu söylenebilmektedir. Gelişme eğitimden

geçiyorsa ve Türkiye gelişmiş, çağdaş bir ülke olmak istiyorsa öncelikli mesele toplumdaki tüm bireylerin çağdaş bir eğitim seviyesinden yararlanması olmaktadır.

#### 4.1. ARVASI'DE EĞİTİM

Arvasi'nin eğitim görüşüne geçmeden önce kısaca onun insan ve toplum anlayışını değerlendirmeliyiz. Çünkü insan ve toplum anlayışı eğitimi temellendirme de esastır.

##### 4.1.1. ARVASI'DE İNSAN VE TOPLUM

Günümüze kadar bütün düşünce sistemlerinde, insan problemi en büyük mesele olma niteliğini koruyarak gelmiştir. İnsan ile ilgili pek çok soru ortaya atılmış, bu sorulara cevap bulmak için ilim, din ve felsefede yoğun çalışmalar yapılmış farklı mütealalar ortaya konulmuştur. Tarih boyunca bu sorulara verilen cevaplar, bütün insanlığı tatmin etmekten uzaktır.

Beşeri telâkkiler, antikçağdan beri günümüze kadar ulaşan felsefi çıkarımlar daha ziyade insanın görünen tarafıyla, maddi yapısıyla ilgilenmiş, onu eşya statüsünde ele alıp, bu yönünü öncelemiştir.<sup>211</sup>

İfade edildiği üzere batı düşüncesinde daha başlangıçtan itibaren insani olandan ziyade tabiata, fizik dünyaya bakılır. Böylece gündeme tabiat girer. İnsan ikinci plana itilir. Bu eksik anlayış, Aristo'ya kadar iner. Arvasi, 'Aristo böylece fizik ve metafizik ayrımına dayalı olarak insani eyleminin merkezinden düşürür' der. Burada bir diğer hata da insanın bu iki kutbun öznesi olarak alınışındır. Ancak fizik-metafizik giderek birbirinden ayrılınca, uzaklaşınca bunlara dayalı anlayışlar, izahlar ve benimsemeler de birbirine zıt oluşumlar olarak vücut bulur. Bu kutuplaşma insani dramın özüdür. Ve giderek derinleşir. İnsan bu zıt anlamlandırmalar karşısında kendini bir kutuba dahil etmek, bir seçim yapmak ihtiyacı duyar. Kimi madde dünyasını kimi maneviyatı, kimi de bu iki kutup arasında gidip gelmeyi yeğler.<sup>212</sup>

Bugün insanın hakkında verilen yargılar onun bizatihi varlığına dönük değildir. Sahip olduklarıyla ilgili ve orantılıdır. O, böylece varlık gerçek değerinden ve erişilebilecek yol ve vasıtalarından da mahrum bırakılmıştır. İnsan parçalanmış bir "şey" haline indirgenmiştir. O gerçeğe dönük mücadelesini, sürekli arayışını da yitirmiştir. Bu idealin yitirilişi insanın insan olarak kalmasını önleyen önemli bir engeldir.<sup>213</sup>

<sup>211</sup> Salih Arslan, Seyyid Ahmet Arvasi' nin İnsan Anlayışı, (Yayınlanmamış Y.Lisans Tezi), Isparta, 1997, 91.

<sup>212</sup> Necmettin Tozlu, "S. Ahmet Arvasi Açısından Varlık" Felsefe Dünyası, Ankara, 1996, 12,13-14.

<sup>213</sup> Tozlu, a.g.m., 13.

Arvasi, bütün bu anlayışlara itiraz eder. Çünkü bu anlayışlarda gerçek insan, total (bütünlüğü içerisinde insan) insan yoktur. Asıl olmayan da insanın Allah'tan koparılmış olmasıdır. Ona göre insanın bu boyutunun ortaya çıkarılması gerekir. İnsanın asıl bunalımı koparıldığı Mutlak'a duyduğu iştiahtır. Bu onu sürekli arayışa yiter. Dahası, derinleşmesini, iç zenginliğe kavuşmasını sağlar. Böyle bir zenginlik ise çeşitli yollarla dışa vurur. İlim, sanat, ahlak ve din bu dışa vuruşun farklı yollarıdır. Bu yüzden Arvasi, insanın bilme konu olması yanında ahlakta, sanatta, dine de konu edilmesinin tabiliğini savunur ancak onun bu yollarla ifadesinin çağdaş anlayışta göz ardı edilmesinin kabul edilemeyeceğini de ifade eder. O, ayrıca bilimin eşyada taşan verileri dikkate aldığını, işe sadece akılla yanaştığını, insandan taşan verilerin bütünüyle kavranmadığını vurgulayarak insanî verileri merkezleştiren yeni bilme, "İnsan Bilgisi Bilimi"ne ihtiyaç olduğunu savunur.<sup>214</sup> Bu dikkate değer bir buluştur.

Bütün bu değerlendirmeleri onun ifadesiyle daha da açalım. Bu yüzden sözü Arvasi'ye bırakalım:

*"Öyleyse insanın kendini tanımasında, yalnızca akıldan, yalnızca eşyadan elde ettiği objektif bilgilerden yararlanması yeterli olmayacaktır. Bunun yanında, onun aklını eşya dünyasının esaretinden kurtaran, kendi kendini idrak etmesini sağlayan sübjektif bilgilerden yani şuurundan gelen bilgilerden de yararlanmalıdır. Ve asıl önemlisi onun maddî ve manevî yönünü tam kavrayan, mutlak bilginin aydınlığında kendini tanımasıdır."*<sup>215</sup>

Arvasi, ilmin ve aklın insanı yüceltmesi ve Allah'a götürmesi gerektiğini savunur. O, düşünce sisteminin mantığını, varlık içinde insanın kendinin ve değerinin farkına varması ve yaratıklara bakarak Yaradan'ı yani Mutlak hakikati bulma şeklinde özetlenen bir temele oturtmuştur.

Düşünürümüz, insanın kendisini objeleştirerek, insani olan muhtevasını maddileştirerek kendinden kaçmasına isyan eder. "İnsan gönlünü, iç dünyasını, manevi dokusunu iterek, bundan soyutlanarak insan olarak varolamaz" der. Bu yolla insani ilişkilerin daha canlı, içten ve insanın daha sempatik olmadığı aşikârdır. Dahası bugünün insanı varlığında cehennemi bir ıstırapı yaşıyorsa, temelleri bu anlayışlarda, bu eksik, yetersiz bakış açılarında gömülmüştür.<sup>216</sup>

İnsanı kavramak istiyorsak, onun varlık karşısındaki realitelerini de kavramak zorundayız. İnsanın, varlık karşısında ilim, sanat ve din şeklinde üç tavrı vardır. İnsan, ilimle maddeyi, sanatla hayatı, dinle de Allah'ı ve ruhu anlama çabasıdadır. Bu realiteler insanın realiteleri olduğu için, bunlardan birinin inkârı, insanın inkârı demektir.<sup>217</sup>

Tozlu, Arvasi'nin varlık anlayışını şöyle yorumlar:

*Arvasi, "Mutlak Varlık'ı kendisini ve müsebbibini tanımayan gerçek anlamda evreni de kavrayamaz, tanıyamaz. Böyle bir "Ben" çoklukta erir ve kaybolur. O bir meçhul olma durumuna itilir.*

<sup>214</sup> Arvasi, Kendin Arayan İnsan, Başak Yayınları, Ankara, 1980, 51, 53.

<sup>215</sup> Arvasi, a.g.e., 81,87.

<sup>216</sup> Tozlu, a.g.m., 19.

<sup>217</sup> Arvasi, a.g.e., 189.

*Ancak Mutlak Varlık'ı tanıdığı, ona teslim olduğu nisbette varlığa gelir, açıklığa kavuşur ve sonsuzluğa, ebediliğe ulaşır. İdrakın fizik ötesine sıçrayışını engelleyen teni, kemiyeti aşmalıyız. Kaostan, yokluktan ve yokluğun verdiği tüm bunalımlardan kurtulmak böyle bir anlayışa ulaşmakla mümkündür, kanaatindedir.”<sup>218</sup>*

Yazarımız, insan hayatını madde ile ruhun esaslı bir sentezi olarak görür. İnsan, maddeyi, hayatı ve ruhu kitab-ı ekber olan kâinata serpiştirilmiş birer ayet, belge ve ilâhî mesaj olarak görmeli ve bu belgelerle Allah'a ulaşmalıdır. İnsana, hayatta iken ebediyete hazırlanması için ölüm şuuru verilmelidir. Çünkü; ölüm, bir varlık hareketi olarak insana ölümsüzlük mesajı verir<sup>219</sup> görüşünü benimser.

Ona göre insanlar, insan olmanın sorumluluğunu duyma, iradesini ve davranışını mükemmelleştirebilme açısından üç kısma ayrılırlar. Birinci kısım insanlar, kendilerini duyularının esaretine bırakan, insanın yüce vasıflarını terk eden, zevklerine göre hayvanî bir hayat süren hayvan-insanlardır. İkinci kısımdakiler, duyuların esaretini kırma hususundaki çabalarını, bir türlü başarıya ulaştıramayıp, sürekli ıstırap içinde, ulvilikler ve süfilikler arasında yalpalayıp duran dramatik insanlardır. Üçüncü kısımdakiler ise, duyuların esaretinden kurtulmuş, varlığa dış gözüyle bakıp, iç gözüyle gören, kendi gerçeğini, varlığını tanıyan Allah' ı özleyen, kendini diğer insanlar uğruna feda eden, Allah'ın ahlakıyla ahlaklanmak isteyen kâmil insanlardır.<sup>220</sup>

Düşünürümüz, insan ve istediği düzen hakkındaki görüşlerini şöyle ifade eder:

*“Akıl insanı nasıl yorumladı ise, nizamını da ona göre kurdu. Kurduğu nizama has insan tipleri oluşturdu. Başka bir ifadeyle insan, kendini nasıl tahlil ettiyse, kurduğu nizamda da o statü içinde ele alındı. Böylece her nizamın insana bir bakış, açısı, her insanın ise bir nizam anlayışı doğdu. “İnsan kendini nasıl tanımladı ise nizamını da ona uydurmaya çalıştı. Her “nizamın” insan anlayışı başka başkadır. Yahut her “nizam” insanı başka türlü tanımlamaya çalışır. İnsan kendini bulmadıkça, “nizamını da bulamayacaktır. İşte bunun için, problemlerin problemi “kendini bilmektir”. İnsan, kendinin ve kendi iradesiyle ilgili çilesinin etrafında bin bir düğümlü som yumağını tek tek çözümlemek durumundadır.”<sup>221</sup>*

Arvasi'ye göre, ideal insanın ahlakı Kur'an ahlakıdır, İslâm'ın özüdür. İdeal insan, kendini "sürü" ve "ego" ihtirasından kurtaran, "fert" ve "cemiyet" çatışmasının üstüne çıkan, "mutlak doğru, iyi ve güzel"e gönül veren, "Allah'tan başka ilah tanımayan", "itibari" olan bütün putları kıran bir anlayışa sahiptir.<sup>222</sup>

"İdeal insan, duyular dünyasındaki izafiliği kavrayan ve kendi varlığını acı bir tebessümle seyreden, Allah 'ı şiddetle izleyen insandır. İdeal insan, her şeyden önce ve sonra "yaşayan bir şehit gibidir".<sup>223</sup>

<sup>218</sup> Tozlu, a.g.m., 20.

<sup>219</sup> Arvasi, a.g.e., 118.

<sup>220</sup> Arvasi, İnsan ve İnsan Ötesi Burak Yay., İstanbul, 1994, 105,113

<sup>221</sup> Arvasi, a.g.e., 118.

<sup>222</sup> Arvasi, a.g.e., 118.

<sup>223</sup> Arvasi, a.g.e., 124.

"İdeal insan, Hz. Muhammed (s.a.v.) gibi, yalnız ve ancak Allah'a tapınan, ondan yardım dileyen, başka insan, fert ve guruplara boyun bükmeyen insanların dünyasını özlemektedir".<sup>224</sup>

"İdeal insanın nizamı, ütopyaadan uzak, Hz. Muhammed ve onun yakın dostları olan Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'nin yolunda gidenlerin nizamıdır".<sup>225</sup>

Arvasi'nin toplum anlayışına gelince; Onda toplum\* tabii bir oluştıur. Yazarımız bu tabiiliği şöyle açıklar:

"Tabiatta aynı cinsten moleküller bir arada bulunmasalardı mineraller meydana gelmezdi. Bir elementte bu moleküller birbirine sınımsıkı tutunarak, bu durumu zaafa uğratabacak kuvvetlere mukavemet etmektedirler."<sup>226</sup> Burada ifade edilmek istenen aynı ortak paydada buluşan fertlerin oluşturduğu anlamlı birlik yani, cemiyettir.

Ona göre, insan toplumları ortak değerlere ve ideallere muhtaçtırlar. Böylece, cemiyet, bir fertler yığını olmaktan kurtulabilir. Milli ve mukaddes ortak ideallerden ve değerlerden mahrum kalan insan gurupları, ortak ihtiyaçlar ve menfaatlerde birleşseler bile, kısa bir zaman içinde dağılmaya mahkûmdurlar.<sup>227</sup>

Ortak kültür ve ideal bağları zayıflamış cemiyetlerde ruh hastalıkları artar, ahlaksızlıklar çoğalır, suç ve intihar grafikleri yükselir. Egoizm cemiyeti bir kanser gibi sarar. Kimse kimsenin derdine, ıstırabına ortak olmaz, yalnızlık ve huzursuzluk zehirli bir hava gibi cemiyeti çevreler.<sup>228</sup>

Oysa "ideal bir cemiyet" "tasada ve kıvançta birleşmiş" tarih, kültür ve ülkü şuurı içinde bütünleşmiş, milletçe kaynaşmış, Yüce Peygamberimizin buyurduğu gibi "bir yeri ağrıdığı zaman bütün vücudu ile ıstırap duyan" bir organizma gibidir.<sup>229</sup>

Arvasi, dinin, gücünü getirdiklerini, misyonunu dikkate almadan güçlü bir cemiyet kurulamayacağını düşünür. Birlikteliğin, güçlülüğün de şu ilkeler çerçevesinde oluşacağını inanır:

1. Güçlü bir îman
2. Yüksek bir ahlak
3. Şaşmaz bir adâlet

<sup>224</sup> Arvasi, a.g.e., 126.

<sup>225</sup> Arvasi, a.g.e., 124.

\*Arvasi cemiyet kavramını kullanır.

<sup>226</sup> Arvasi, Kendin Arayan İnsan, Başak Yay., Ankara, 1980, 83.

<sup>227</sup> Arvasi, Türk İslam Ülküsü, II, 300-301.

<sup>228</sup> Arvasi, a.g.e., 203-204

<sup>229</sup> Arvasi, a.g.e., 204.

- 4.Üstün bir teknolojik güç
5. Başarılı bir maarif sistemi<sup>230</sup>

O, bu ilkeleri de tek tek açıklar:

Arvasi'ye göre güçlü bir iman tevhidi gerektirir. Yani Allah'a tam teslim olmayı. Yüksek ahlak ise, Peygamberin ahlakıyla ahlaklanmaktır. Ahlaklı, inançlı, bir insanın görevi ise önce kendisini sonra da toplumunu ıslahıdır. Bunun yolu "âdil" olmaktan "âdaleti" sağlamaktan geçer. Böyle bir şuuru içselleştirmiş olan fertlerden oluşan cemiyet güçlüdür, dinamik ve yaratıcıdır. Bunun korunup, geliştirilmesi de önemli bir görevdir. Bu yüzden yazarımız düşündüğü böyle bir cemiyetin realist olmasını da vurgular. Bu da çağdaş bilimle-teknikle donanımlı olmaktır. Bilim ve teknolojinin gücüyle güçlenmemiş toplumların varlıklarını sürdüremeyeceklerini vurgular. Bu yüzden Arvasi, çağdaş bilimi-teknolojiyi edinen üretmeyi yeğler.<sup>231</sup>

Elbette bütün bunlar güçlü bir felsefeye dayalı bir eğitimi ve dinamik, ufuklu, insanı-toplumu tanıyan onu yüceltmeyi gaye edinen ideal insanların yönettikleri bir devleti önceler.

#### 4.1.2. ARVASI'NİN EĞİTİM ANLAYIŞI

Düşünürümüz, eserlerinde terbiye kavramını kullanmaktadır. Fakat biz çalışmamızda bütünlük sağlanması açısından eğitim kavramına yer vereceğiz.

Ona göre eğitim, "Hareketli bir içtimai ortamda, insanı çok faktörlü bir etkileşim içinde tutarak geliştirmek, orijinal şahsiyetine kavuşturmak, kendisine ve ailesine, milletine ve insanlık âlemine faydalı kılmak demektir."<sup>232</sup>

Arvasi' nin diğer bir eğitim tanımı ise şu şekildedir:

Eğitim, "bizden önce yaşayan nesillerin tecrübelerini tevarüs etmek, daha sonra bu tecrübeleri milli ve çağdaş ihtiyaçlara göre yeni kompozisyonla kendi tecrübelerimizi katarak geliştirmektir."<sup>233</sup>

Onun, eğitim tanımlamasına göz attığımızda geniş bir çerçevenin çizildiğini görmekteyiz. Öncelikle nesillerin tecrübelerini geliştirme, milli ve çağdaş ihtiyaçla, hareketli sosyal bir çevre, eğitime konu olan varlık olarak insan, çok faktörlü etkileşim, gelişme kişilik kazanma, insanın kendisine ve kendisi dışındakilere faydalı olabilmesi Arvasi'nin eğitimle ilgili tanımlamasında beliren ana unsurlar olarak göze çarpmaktadır.

<sup>230</sup> Arvasi, Şüphe ve İman Burak Yay., İstanbul, 1999, 88.

<sup>231</sup> Arvasi, a.g.e., 89.

<sup>232</sup> Arvasi, a.g.e., II, 197.

<sup>233</sup> Arvasi, Türk İslam Ülküsü, I, 340.

Arvasi' nin eğitim tanımı da dâhil bütün tanımlarda; eğitimle, kendini yetiştirmiş, kişiliğini kazanmış, çevresine uyum sağlayan, içinde yaşadığı toplumla bütünleşen, olumlu davranışlar geliştiren, sürekli kendini yenileyen ve başkalarına yararlı olan kişilerin yetiştirilmesinin amaçlandığını söyleyebiliriz.

Yazarımıza göre eğitimin tarihi, insanlık tarihi kadar eski olup, eğitim hakiki manası ile insana mahsus bir faaliyettir.<sup>234</sup> Tarih boyunca eğitimden mahrum tek bir insan cemiyeti gösterilemez. En ilkel gruplarda dahi, eğitim “yaygın” olarak varlığını sürdürmüştür. İnsan grupları sosyal verasetlerini nesilden nesile aktararak geliştirmişlerdir.<sup>235</sup>

Arvasi bu yönü ile eğitim faaliyetlerinin okul faaliyetlerinden önce olduğunu söylemektedir.

Ona göre tarih boyunca insanla birlikte var olan eğitimin felsefesi, muhtevası, programı, tatbik ettiği sistem, metot, vasıta, kadro ve müesseseseleşmesi farklı olmuştur. Bu faaliyetler zamana, zemine, ferdin ve cemiyetin yapısına, cemiyete hâkim olan dini veya felsefi ideolojilere göre biçim kazanmıştır.<sup>236</sup>

Eğitim kavramına bu şekilde açıklık kazandıran Arvasi, eğitimin amaçlarını da şöyle ortaya koymaktadır:

*a- Eğitim bireyselliği göz ardı edemez. Ferdi farklılıklara, yetenek, ihtiyaç ve ilgilere cevap verecek nitelikte olmalıdır.*

*b- Eğitim millî olmalıdır. Milli kültür değerlerine, sosyal normlara ve kurumlara dayalı onları geliştirici özellikleri taşımalıdır.*

*c- Eğitim beşeri ve evrensel ölçülere bağlı olmalıdır. Yani bireyi ve milleti çağdaş ölçü ve seviyede geliştirmelidir.<sup>237</sup>*

*d- Eğitimin maddî ve mânevi yönü ile bir bütün oluşturan insanı bu bütünlük içinde ele alıp, onu beden ve ruhen güçlü kılmayı ve yüceltmeye çalışmalıdır.<sup>238</sup>*

Arvasi eğitimin amaçlarından birini ferdi farklılıkları dikkate almak şeklinde ifade etmektedir. Ona göre ferdi farklar tabiri, fertlerin aynı yaş ve cinsiyette olsalar bile, bedeni, zihni, hissi ve iradi bakımdan birbirinden ayrı ayrı özellikler gösterdiklerini ifade etmek için kullanılır. Öyle ki o, ferdi farklılıkları dikkate almayan bir Milî eğitimin başarı şansını çok az görmektedir.<sup>239</sup>

Ancak düşüncümüz, ferdi farklılıkların teşekkülünde kalıtım ve çevre faktörlerinin önemli olduğunu belirtmektedir. Ona göre aynı yaş ve cinsiyette olsalar

<sup>234</sup> Arvasi, a.g.e., III, 34.

<sup>235</sup> Arvasi, a.g.e., I, 339-340.

<sup>236</sup> Arvasi, a.g.e., III, 9.

<sup>237</sup> Arvasi, Eğitim Sosyolojisi, 106.

<sup>238</sup> Arvasi, Türk İslam Ülküsü, III, 25.

<sup>239</sup> Arvasi, Kadın ve Erkek Üzerine, Burak Yay., İstanbul, 1999, 37

bile insanlar, bedence zihince, his hayatı itibarı ile ortaya konulan irade yönünden eşit değillerdir.<sup>240</sup>

Arvasi bu söylemleriyle günümüzde uygulanan eğitim şeklini aslında yıllar öncesinden ortaya koymuş olmaktadır. Nitekim Howard Gardner'ın 1983 yılında geliştirdiği ve büyük rağbet gören çoklu zekâ kuramı da Arvasi'nin söyledikleriyle uyumaktadır. Gardner'a göre çoklu zekâ kuramının temelinde biyolojik ve kültürel boyutlar yer almaktadır. Zekânın oluşumunda biyolojik ve çevresel etkenler vardır. Bunlar; kaynaklara ulaşım şansı, kültürel etkenler, coğrafi etkenler, ailesel etkenlerdir. Bu etkenlere bağlı olarak zekânın değişik boyutları artabilir veya eksilebilir.

Arvasi okullarda üstün yetenekli gençlerin tespit edilmesini istemektedir. Ona göre hiçbir masraftan çekinilmeyerek çocuklarımızın ve gençlerimizin genel ve özel yetenekleri objektif olarak tespit edilecek ölçme değerlendirme merkezi kurulmalı, içtimai ve iktisadi hayatın ana kaynağı olan insan unsurumuzun ilmi, milli ve çağdaş ihtiyaçlara göre verimli kılınmalıdır. İnsanlarımız zekâ ve yeteneklerine göre eğitilmelidirler.<sup>241</sup>

Eğitimde fırsat ve imkân eşitliğini savunan Arvasi, bunun yanında kabiliyetli ve nitelikli çocuklara özel bir eğitim verilmesini savunmaktadır. Gerekli iman, aşk, ahlak ve formasyon verilmesi durumunda bu çocukların arasından büyük Türk-İslam kültür ve medeniyetini yeniden canlandıracak olan mütefekkir, sanatkar, ilim ve devlet adamlarının çıkacağına inanmaktadır.<sup>242</sup>

Bilindiği üzere günümüzde de Bilim Sanat Merkezleri bu görevi yüklenmiştir. Bu kurumların amacı “okul öncesi, ilköğretim ve orta öğretim kurumlarına devam eden üstün veya özel yetenekli öğrencilerin bilimsel düşünce ve davranışlarla estetik değerleri birleştiren, üretken, problem çözen bireyler olarak yetiştirmelerini sağlamak olarak belirtilmektedir. Yani Arvasi bu konudaki görüşleriyle de uygulananı önceden söylemiş olmaktadır.

Yazarımız eğitimin nesiller arasındaki etkileşimi sağladığını vurgular ve şöyle der: “Dil ve yazı bu etkileşimi temin eden, âdeta enerji denetimi, santralden ampule taşıyan iki faz gibidir. Bunlardan biri kopuk olursa, ampul yanmaz, motorlar çalışmaz. Her ikisi birden koparılmışsa, genç nesiller karanlıkta kalır, atalete düşer ve nereye gideceğini kestiremez.”<sup>243</sup> Arvasi, bir milletin geleceği ve başarısının genç nesillerin eğitilmesiyle teminat altına alınacağına inanmaktadır.

Bu konuda da yazarımıza katılmaktayız. Nitekim bir milletin kalkınmasını, ilerlemesini sağlayacak olan yeni nesillerdir ve elbette bu kalkınmayı mümkün kılacak olan da eğitimidir

<sup>240</sup> Arvasi, a.g.e., 37-38.

<sup>241</sup> Arvasi, a.g.e., 41.

<sup>242</sup> Arvasi, a.g.e., 41.

<sup>243</sup> Arvasi, Türk İslam Ülküsü, III, 35.

Arvasi' ye göre eğitimin sosyal hayattaki etkileri de aşağıdaki gibidir:

*a- Sosyal, kültürel, ekonomik açıdan milli kalkınmayı sağlamak.*

*b-Sosyal sınıflar arasındaki farkları azaltmak, sosyal bütünleşmeyi sağlayarak milli birliği güçlendirmek.*

*c- Sosyal hareketliliği gerçekleştirmek.<sup>244</sup>*

Arvasi, eğitimin diğer sosyal kurumları etkilediği gibi bunlardan etkilendiğini de ifade eder. Ayrıca o, eğitim sorunlarını halledememiş bir ülkenin sosyal, kültürel, ekonomik ve politik hayatında çetin sorunlarla karşı karşıya kalınacağını vurgular.<sup>245</sup>

Bu sözleriyle de bizlere Atatürk'ün “Eğitimdir ki bir milleti ya hür, bağımsız, şanlı, yüksek bir topluluk halinde yaşatır; ya da milleti esaret ve sefaletle terk eder.” özdeyişini hatırlatmaktadır.

Arvasi, gerek içerikte gerek planlamada, gerekse kültür, sanat ve benzeri konularda esasen temelin milli tecrübe olduğuna inanır.<sup>246</sup>

Bu itibarla o, milli eğitimimizin sosyal, kültürel, ekonomik ve hatta politik hayatımızı güçlendirecek, milli meselelerimize ilmi ve akademik hal çareleri getirecek uzman kişiler yetiştirmesi gerektiği düşüncesini ısrarla savunmaktadır.<sup>247</sup>

Esasen kendisi de uzman olarak, uzun süren eğitimcilik döneminde bu uzman kadroların yetişmesi yönünde büyük gayret göstermiştir. Yazdığı eserler ve verdiği derslerde bu düşünce, temel hareket noktası olmuştur. Yetiştirdiği binlerce öğretmen, onun ülkenin geleceğine yön verecek uzman kadroların yetişmesi yönündeki üstün gayretlerinin sonucu olarak kendisini göstermektedir.

Arvasi bir yandan milli tecrübe üzerinde ısrarla dururken, diğer yandan da çağdaş unsurların dikkate alınmasını savunmaktadır. Ona göre başarılı bir milli eğitim, bir taraftan “milli sosyal” yapıya intibak etmek ve milli kültür malzemesini işlemek, diğer taraftan “çağdaş ihtiyaçlara” cevap vermek gibi hassas bir denge üzerine oturmalıdır. Bunlardan biri ihmal veya inkâr, eğitimin yozlaşmasına kapı açar. Eğitimin asla vazgeçilmez iki çehresi vardır. O hem milli hem de çağdaş olmak zorundadır.<sup>248</sup>

Düşünürümüz, eğitimin çağdaş olması gerektiğini ifade ederken ona söyle bir görev yüklemektedir:

*“Çağdaş eğitimin vazifesi, insanı biyolojik, psikolojik ve sosyolojik bütün yönleriyle tanımak, onu bütün hayatı boyunca takip ederek kendi hususiyetleri içinde olgunlaştırmak ve*

<sup>244</sup> Arvasi, Eğitim Sosyolojisi, 93-94.

<sup>245</sup> Arvasi, a.g.e., 25-26.

<sup>246</sup> Arvasi, Türk İslam Ülküsü, I, 354,367.

<sup>247</sup> Arvasi, a.g.e., II, 244-245.

<sup>248</sup> Arvasi, a.g.e., I, 353-354.

*geliştirmek suretiyle hem kendisi, hem de cemiyeti için faydalı kılacak ve mutlu edecek bilgi, maharet, davranış ve değerlere ulaştırmaktadır.”<sup>249</sup>*

Eğitim, devletin varlığını, gücünü ve temel ilkelerini topluma kabul ettirebilmek için kullandığı en önemli ideolojik araçlardan birisidir. Devlet, toplumsal düzenlemeyi belirlediği ideolojik amaçlar ve ilkeler çerçevesinde yeniden kurmak için eğitimi kullanmaktadır. Devlet, elinde bulundurduğu tüm imkânlarla topluma, kendi ideolojik ilkelerini öğreten, toplumu bu ilkelere göre terbiye eden bir kurumu temsil etmektedir. Eğitim aracılığıyla devlet, tüm halkın düşünce ve değer yargılarının bir “eritme potası” içinde kaynaştırılıp bütünleştirilmesini gerçekleştirme amacına yönelmiştir. O, yeri geldikçe vurgulandığı üzere eğitimin bir araç olarak kullanımına karşıdır. Bu açıdan herhangi bir kurum yahut devletin, kendi ideoloji sine göre eğitimini kurup işletmesini olurlamak, insanın yüceltilmesini, kendisi olarak var olmasına esas alan düşünürümüz, bunu fitrat olarak açıklar. Eğitim, fitrî olanı geliştirmeli, bunu bozmamalı, bu konuda devletin görevi, böyle bir amacı, ideali benimsemek, eğitimi buna göre kurmaktır. Mesele çağdaş “insan-ı kâmilî” yetiştirmektir.

Arvasi’nin şimdi de eğitimin en önemli sacayağı olan yetiştiricilerin yetiştirmesi ile ilgili görüşlerine geçelim.

#### 4.1.3. KÜLTÜR VE EĞİTİM

Seyyid Ahmet Arvasi çok yönlü kişiliği olan bir eğitimcidir. Eğitim, aile, din, tasavvuf, estetik, sanat, edebiyat, ekonomi, politika, felsefe, sosyoloji, psikoloji, milliyetçilik, kültür ve medeniyet şeklinde farklı alanlarda görüşlerini ortaya koymuştur. Arvasi’nin görüşleri arasında kültür önemli bir yer tutmaktadır. O, kültürü bir eğitimci bakış açısıyla ele almış, kültür ve medeniyet kavramlarına özgün bir bakış açısı kazandırmış ve eğitimle milli kültür arasındaki ilişkiye dikkat çekmiştir. Milli kültürün önemine değinmiş ve milli birliğimizin sağlanması açısından kültür değerlerimizin canlı tutulmasını vurgulamıştır.

Bir eğitimci olan Arvasi’nin kültürle ilgili görüşleri nelerdir? O, kültürle medeniyet ve eğitimle milli kültür arasında nasıl bir bağ kurmaktadır? Milli kültürün korunması ve geliştirilmesine yönelik olarak okula ne gibi görevler yüklemektedir? İşte Arvasi’nin bu hususlardaki görüşlerine açıklık kazandırmaya çalışacağız.

##### 4.1.3.1. KÜLTÜRÜN MAHİYETİ

Önce Arvasi’ nin kültürle ilgili yaptığı tanımlara yer verip, sonra kültürün mahiyetine ilişkin görüşlerinin ayrıntılarına geçebiliriz. Bu tanımlar şu şekildedir:

<sup>249</sup> Arvasi, a.g.e., 347.

Kültür, “ister evrimle, ister sosyal temaslarla kazanılmış olsun, bir milletin renk ve damgasını taşıyan mânevî ve maddî, ağır veya hızlı değişen sosyal değerlerinin tümüdür.”<sup>250</sup>

Kültür, “sadece mânevî değerlerden ibaret olmayıp, aynı zamanda bir milletin veya bir millete dahil içtimai birimlerin ve her türlü insan grubunun tabiatı değiştirerek ulaştığı bütün beşeri değerler ve varlıklardır.”<sup>251</sup>

Kültür, “bir milletin tarih boyunca yarattığı veya sosyal temaslarla kazanıp kendi tecrübeleri ile birleştirip yoğurduğu mânevî ve maddî değerlerdir.”<sup>252</sup>

Arvasi, tanımlardan anlaşılacağı üzere kültürü bir millete özgü ve o milleti diğer milletlerden ayırt eden maddî ve mânevî değerlerin bütünü olarak görmektedir. Kültürden sadece manevi değerleri anlamamakta, bütün maddi değerleri kültüre dâhil etmektedir.

Arvasi’ nin kültürle ilgili tanımlarına yer verdikten sonra kültürün mahiyeti, değerlerin maddi maneviliği, kültürde yabancılaşma ve kültürler arası etkileşime ilişkin görüşlerinin ayrıntılarına geçebiliriz.

Kültürü bir milletin maddi ve manevi değerleri olarak ifade eden Arvasi, kültürün maddi ve manevi unsurlarını şöyle açıklamaktadır. Ona göre; milletlerin içinde yetiştiği coğrafya parçasını ve tabiatı değiştirmesi ve geliştirmesi, yollar, köprüler, barajlar ve fabrikalar yaparak, kanallar ve tüneller açarak, karalara, denizlere, göklere ve fezalara açılarak, tabiattaki enerjiden, bitki ve hayvanlardan her geçen gün biraz daha fazla yararlanmanın yollarını araması, bunlar için çeşitli araç ve teknikler bularak tabiat çevresini yoğurarak hep yeni bir sosyal çevre oluşturmaları sonucu kültürün maddi unsurları doğmaktadır.

İnsanın fert ve cemiyet olarak ilimle, sanatla, dinle, ahlakla, hukukla, eğitimle, felsefi ve zihni değerlerle bizzat kendini yoğurması gayreti sonucu manevi bir sosyal çevrenin ortaya çıkmasından ise kültürün manevi unsurları doğmaktadır.<sup>253</sup>

Arvasi bu ifadeleriyle kültürün yaşama tarzı olduğuna, toplumun duyuş, düşünüş ve inançları ile maddi ve manevi alanda ürettiği bütün araç gereçlerin kültür içine girdiğine vurgu yapmaktadır.

Yazarımıza göre maddi ve manevi kültür unsurları iç içedir ve bir bütünlük taşımaktadır. İnsan ve tabiat, nasıl birbirinden ayrılamazsa, insan toplumlarının sahip bulunduğu maddi ve manevi kültür unsurları da birbirlerinden ayrılamazlar. Süleymaniye Camiinde, Türk halısında ve Türk sofrasında maddi ve mânevî kültür değerlerimiz bir arada ve iç içedirler. Manevi değerlerimiz kültürümüzün özünü ve ruhunu, maddi değerlerimiz ise gövdesini ve vücudunu temsil ederler.<sup>254</sup>

<sup>250</sup> Arvasi, Eğitim Sosyolojisi, 58.

<sup>251</sup> Arvasi, Hasbihal, IV, 70.

<sup>252</sup> Arvasi, İleri Türk Milliyetçiliğinin İlkeleri, 13.

<sup>253</sup> Arvasi, a.g.e., 13.

<sup>254</sup> Arvasi, Hasbihal, I, 241.

Arvasi milli kültüre yabancılaşmayı temel kültür problemi olarak görmektedir. Milletlerarası ilişkiler yoğunlaştıkça, kitle haberleşme vasıtaları geliştikçe, güçlü bir milli eğitim ve kültür politikası yerine yabancı kültür ve medeniyetlere kapıları sonuna kadar açıldıkça ülkemizde milli kültüre yabancılaşmanın artacağını iddia etmektedir.

Milli kitaplığından koparılan, kendi kültür ve medeniyet tarihini, kendi klasiklerini tanımadan yetişen, kendi milli değerlerinden habersiz kalan genç nesillerin, yabancı kültürlerin yayın ve propagandaları karşısında desteksiz ve mukavemetsiz kalıp, yabancı tesirlere kapılacaklarını ve onlar karşısında eziklik hissedeceklerini belirtmektedir.<sup>255</sup>

O, kültürde kültür değişimleri açısından iki unsurun yer aldığını ifade etmektedir:

1- Manevi yönleri bulunmakla beraber maddi değeri olan ve ağır değişen veya değiştiği kolay kolay hissedilmeyen dil, töre, din, ahlak gibi kültür değerleri.

2- Fikir, sanat, kılık ve kıyafet modaları ile ilmi ve teknik değer ve araçlar gibi hızlı değişen kültür değerleri.<sup>256</sup>

Arvasi kültürler arası etkileşim üzerinde önemle durmaktadır. Ona göre kültürlerin milli bir yapısı vardır. İnsanlık âlemi çeşitli kültür dairelerine ayrılmıştır. Bu durum, kültürlerin milli karakterinin inkâr ve ihmal edilemeyeceğini ispat etmektedir.

Bununla birlikte o, komşu kültür daireleri arasında karmaşık bir etkileşim olduğunu, toplumsal ilişkilerin kültürler arası etkileşimi artırdığını, kültürümüzün hem başka kültürlerden etkilendiğini, hem de onları etkilediğini ifade etmektedir.<sup>257</sup>

Arvasi, kültürler arası etkileşime açıklık kazandırırken, kültür emperyalizmine, dikkat çekmektedir. Kültürler arası etkileşimin kültür emperyalizmine dönüşmesini bir milletin geleceği açısından büyük bir tehlike olarak görmektedir. Kültür emperyalizmine maruz kalan toplumların kendi tarih köklerinden kopma, milli ve mukaddes değerlerini yaşamaktan kaçınma, kendi milli ve dini kimliklerini gizleme gibi olumsuz durumlarla karşılaşabilecekleri düşünmektedir. Bu yüzden o, bir milletin kendi milli ve mukaddes değerlerine yabancılaşmadan muasırlaşmayı başarabilmesinin gerekliliğini vurgulamaktadır.<sup>258</sup>

Görüldüğü gibi Arvasi ülkeler arasında kurulan ilişkiler sonucu kültürlerin birbirlerinden etkilendiğini ve bunun da normal bir durum olduğunu ifade etmektedir. Ancak yazarımız farklı kültürlerle sahip milletlerle ilişkiler yoğunlaştıkça milli kültür değerlerinden uzaklaşma tehlikesinin ortaya çıkabileceğine dikkat

<sup>255</sup> Arvasi, a.g.e., 295-296.

<sup>256</sup> Arvasi, Eğitim Sosyolojisi, 54.

<sup>257</sup> Arvasi, Hasbihal, II, 335-336.

<sup>258</sup> Arvasi, Hasbihal, I, 258.

çekmektedir. Arvasi' nin bu ifadesinden bir milletin kendi içine kapanmasını, diğer milletlerle ilişki kurmamasını istediği anlaşılmamalıdır. O, gençlerimizin milli değerlerinden mahrum kalmaları ve kültürlerinden habersiz olarak yetişmeleri durumunda, kurulacak ilişkiler sonucu başka milletlerin kültürlerinin etkisi altında kalacakları endişesini taşımaktadır. Bunun için de gençliğin milli kültür değerlerinden, tarihinden, sanatından, örf ve adetlerinden haberdar edilmesini ve eğitim faaliyetlerinin bütün bunları sağlayacak şekilde planlanmasını ve yürütülmesini öngörmektedir. Elbette bunda en büyük sorumluluk devlete düşmektedir.

#### 4.1.3.2. EĞİTİMLE MİLLİ KÜLTÜR ARASINDAKİ İLİŞKİ

Arvasi eğitimle milli kültür arasında sıkı bir ilişkinin varlığına inanmaktadır. Eğitimin ihmal edilmeyecek karakterinin millilik olduğunu, bir Türk eğitimcisinin, eğitim etkinliklerini sürdürürken en büyük desteği milli kültür kurumlarında ve değerlerinde araması gerektiğini ifade etmektedir. Ona göre her millet milli birliğini sağlayan değerlere sahip çıkmak zorundadır. Türk öğretmeni, Türk'ün dilini, töresini, inançlarını, bütün evrensel değer durumuna getirmeye kendini mecbur hissetmelidir. Kendi tarihî tecrübesinden yararlanmayan bir millet diğer milletlerin taklitçisi olmaya mahkûmdur. Bu sebepten milli eğitimin amaçlarının belirlenmesinde, müfredatların hazırlanmasında, eğitim teşkilatlanmasında tarihimiz, coğrafyamız, milli kültürümüz maddi ve manevi zenginliklerimiz temel alınmalıdır.<sup>259</sup>

O, millî eğitimin amaçları belirlenirken milli tecrübelerin yanında başka milletlerin tecrübelerinin de dikkate alınmasını istemektedir. Ona göre milli bir eğitim diğer milletlerin kültür değerlerinden de yararlanmak zorundadır. Bir millet eğitimle tarih boyunca edindiği tecrübeleri, beşerî tecrübelerle yoğurarak, kendi şahsiyetini rengini ve damgasını daima hissettirerek yeni bir terkibe ulaşmayı ve bunu genç nesillere aktarmayı düşünmelidir.<sup>260</sup>

Arvasi kültürle ilişkisi bağlamında eğitimin görevini belirlemektedir. Ona göre genç nesilleri geliştirmek, evrensel ölçüler içinde yoğurarak gelecek günlerin çetin mücadelesine hazırlamak, kendi milli kültürüne yabancılaştırmamak, en son ilmî araştırmaları, çeşitli konulardaki bulguları ve beşerî gelişmeleri ülkemize taşımak ve bunları yetismekte olan nesillerimizin pedagojik değeri olan programlar ve metotlar içinde aktarmak eğitimin gerçekleştirmek durumunda olduğu hedeflerdir.<sup>261</sup>

<sup>259</sup> Arvasi, Eğitim Sosyolojisi, 107-108.

<sup>260</sup> Arvasi, a.g.e., 106.

<sup>261</sup> Özdemir, "Seyyid Ahmet Arvasi'ye Göre Eğitimle Kültür Arasındaki İlişki", Dinbilimleri Akademik Araştırma Der., IV, 2004, S: 1, 10-11.

Görüldüğü gibi düşünürümüz, bir yandan milli tecrübe üzerinde ısrarla dururken, diğer yandan da çağdaş unsurların dikkate alınmasını göz ardı edilmemesini dile getirmektedir.<sup>262</sup>

Ona göre başarılı bir milli eğitim, bir taraftan milli sosyal yapıya intibak etmek ve milli kültür malzemesini işlemek, diğer taraftan “çağdaş ihtiyaçlara” cevap vermek gibi hassas bir denge üzerine oturmalıdır. Bunlardan birini ihmal veya inkâr, eğitimin yozlaşmasına yol açar. Eğitimin asla vazgeçilmez iki çehresi vardır. O, hem milli hem de çağdaş olmak zorundadır.<sup>263</sup>

Yazarın bu konudaki görüşü eğitimin bir gerçeğini yansıtmaktadır. Zira eğitim millî ve çağdaş olduğu nispette başarıya ulaşmaktadır.

Eğitimin, Arvasi’ nin ifade ettiği çok yönlü görevini yerine getirmesinde okul büyük bir öneme sahiptir. Arvasi bir eğitim kurumu olan okulun milli kültürün gelişmesi açısından şu görevleri yerine getirmekle yükümlü olduğunu ifade etmektedir:

a) Okul, içinde doğduğu ve geliştiği milli kültürle çatışmak yerine onu çağdaş veri, teknik ve metotlarla incelemeli, değerlendirip geliştirmelidir. Okul bu görevini yerine getiremezse millet nazarındaki itibarını yitirir. Halk ile aydın, veli ile öğretmen arasında çatışma yaşanır.

b) Okul, milletlerin yüzyıllar boyunca elde ettiği tecrübelerini çeşitli kültür değerlerini milli ve çağdaş ihtiyaçlara göre şekillendirmelidir.

c) Okul, milletin ve devletin hizmetinde ve milli kültürün sahibi olmalıdır.

d) Okulda verilen eğitim, genç nesilleri evrensel ölçülerde geliştirmeli, asla kendi kültürüne yabancılaştırmamalıdır.<sup>264</sup>

e) Okul, milli kültürü malzeme olarak kullanıp, onu evrensel ölçülere ve değerlere göre işlemelidir.

f) Okul, çağdaş inceleme ve araştırmaların ürün ve verilerini de milli kültüre aşılayarak onu güçlendirmelidir.<sup>265</sup>

g) Okul, çevresinin kültür merkezi olmak bakımından kendi bünyesinde hazırlamış olduğu faaliyetleri çevresine açık tutmalıdır.<sup>266</sup>

Görüldüğü gibi, Arvasi genç nesillere kendi kültürlerini öğretmeyi, milli kültürü evrensel ölçülere göre geliştirmeyi ve onları kendi değerlerinden haberdar etmeyi okula bir görev olarak yüklemektedir.

<sup>262</sup> Arvasi, a.g.e., 109.

<sup>263</sup> Arvasi, Türk İslam Ülküsü, I, 353-354.

<sup>264</sup> Arvasi, Eğitim Sosyolojisi, 109.

<sup>265</sup> Arvasi, a.g.e., 110.

<sup>266</sup> Arvasi, a.g.e., 111.

Kültür aktarımı yapma görevini üstlenen okulu günümüz şartlarına göre değerlendirecek olursak,

Okul sadece öğretim yapan bir kurum değildir. Çevresindeki yetişkinlere ve kurumlara da kapılarını açan, binası, görevlileri ve bütün imkânlarıyla çevresine merkezlik eden; kültürel gelişme ve eğitim merkezidir. Böylece okul, gerek örgün gerekse yaygın eğitim programlarıyla toplumun kültürünü yaşatma ve gelecek kuşaklara aktarma görevini de üstlenmiş olmaktadır. Toplumun ilerlemesi, mutluluğa ermesi, dayanışma ve adalet ülkülerine erişmesi ortak bir kültürün kazanılmasına bağlıdır. Ancak kültürel birikimin (en başta bilgi birikiminin) çok fazla olması ve hızla değişmesi, bireylerin kendi çabalarıyla bunlara ulaşmasını engellemektedir. Bu nedenle, eğitim kurumlarının yani okulların, kültürün yaşanıp gelecek nesillere aktarılmasında büyük yeri ve önemi vardır. Okul, hem milli kültürün aktarıcısı hem de koruyucusu, yaşatıcısı ve de geliştiricisidir.

Okul, üzerine düşen bu görevleri öğretmenler ile yerine getirecektir. Öğretmenler kendi kültürlerini çok iyi bilmek ve yaşamak durumundadırlar. Her okul, kültür üreten bir kurumdur; belli özellikleri, misyon, vizyon, ilkeler ve değerleri ile kendi kültürel özelliklerini üretir. Kültürü geliştirici ve kültür yaratıcı insanlar yetiştirmek amacı ile gerçekleştirilebilecek bir eğitim, modern düşüncenin başlıca hedeflerinden biridir. Bu noktada, eğitimin amacı kültür üreten ve kültürünü geliştiren bireyler yetiştirmektir. Bunu yapacak okulda şunları yerine getirmelidir:

a) Öğretmenler hizmet içi eğitim seminerler ile okulun toplum kültürünü gelecek nesillere aktarma ve geliştirme görevi hakkında bilgilendirilmeli,

b) Var olan kültüre katkı yapması ve kültür işgalinin yaşanmaması için öğrencilere başka milletlerin kültürleri de tanıtılmalı,

c) Halkın kültürünü öğrencilere tanıtmaya adına, halk türkülerinden, milli oyunlardan, halk edebiyatından, folklor araştırmalarından ve yurt içi gezilerden faydalanılmalı,

d) Kültürümüz önemli isimlerini öğrencilere tanıtmak amacıyla hikâyelerden yararlanılmalı, bunun için hikâye ve masal günleri yapılmalı,

e) Öğrencilere, kültürlerini tanıtmaya amacıyla, özel gün ve törenler önemli birer fırsat bilinmeli,

f) Kültürü tanıtmak için okullardaki eğitici kol (kulüp) çalışmalarından gereği gibi yararlanılmalı, gerekirse her yıl her öğretmen ve öğrenci, farklı bir eğitici kol (kulüp) çalışmasına yönlendirilmeli.

O halde milli kültürümüzü iyi tanımalı, ona sımsıkı sarılmalı, şahsiyetsizlikten ve şuursuz taklitten şiddetle kaçınmalıyız. Onun için her şeyden önce kendi özümüze dönerek, kendi kültürümüze dayanarak çağdaşlaşmaya, hatta çağın ilerisine gitmeğe çaba harcamalıyız

Gerçekte de okulların başarısı bu misyonları yerine getirmeleri ile doğru orantılıdır. Yazarımız eğitimi geniş bir şekilde ele alır. Kültür de tüm bu genişliğin bir temel zemini

Bu açıdan onun eğitimin diğer temel yönlerini ele alınına geçebiliriz. Önce aile eğitimi.

#### 4.1.4. AİLE EĞİTİMİ

Aile, iki farklı cinsin hayatlarını birlikte sürdürme kararlarının gerçekleştirilmesiyle oluşur, bu birlikte yaşama isteğine, bunların çocukları da katılarak toplumun evlenme ve akrabalık kurumunun temelini oluştururlar.

Aile medeni bir ihtiyaçtır. İnsanı bireysellikten kurtararak sosyalleştirdiği gibi, onu yalnızlık ve ruhi boşluktan kurtarır. İnsana toplumun bir elemanı olduğu şuurunu verir, sorumluluk duygusu kazandırır. İnsanların kafasından aile yuvası kurmanın kutsallığı silinirse, insandaki bencillik artar, iki cins arasındaki münasebet cinsellik faaliyetlerine inhisar eder, bunun sonucu toplumdaki değerlerle alay edilir, disiplin ve ahlak horlanır. Kısaca insanı insan yapan özellikler yavaş yavaş kaybolur.

Arvasi, aileyi sosyolojik açıdan incelemiş ve ailenin yaşadığı problemlerin çözümüne yönelik olarak yararlı fikirler geliştirmiştir.

Ona göre, beden ve ruh sağlığı yerinde, milli ve çağdaş ihtiyaçlara uygun ölçüler içinde iyi bir eğitimden geçirilmiş, güçlü ve verimli bir istihdam politikası ile sosyal ve ekonomik hayatta bütünü ile başarıya ulaştırılmış bir nüfus gerçekten çok değerlidir.<sup>267</sup> İşte Türk toplumuna böyle bir nüfusu kazandıracak olan yegâne müessese ailedir.

Yazarımız, toplumu oluşturan temel birim olan aileyi, sadece iki kişinin, kendi mutlulukları için yaptıkları sözlü ve yazılı bir sözleşme olarak görmemektedir. Ona göre aileyi oluşturan erkek ve kadın, sadece kuru bir hukuki akit yapmamışlar, din, ahlak, töre, ve milli varlığımız karşısında bir sorumluluk yüklenmişlerdir. Belli sosyal fonksiyonları yerine getirmek üzere birtakım görevleri bulunmaktadır. Ailenin mutluluğu ve sosyal hayatın huzuru, aileleri oluşturan kadın ve erkeğin bu vazife sorumluluk duygularının bilincinde olmaları oranında gerçekleşir.<sup>268</sup>

Aileyi sadece bir sözleşme olarak algılayan çiftlerin kurdukları birlikteliklerde bu durumun olumsuzluğu gözler önüne serilmektedir. Zira kişilerin kendi mutluluklarını önde tuttuğu ve birlikte yaşamayı kolaylaştırma amaçlı bu eylemler bir noktada tıkanmaktadır. Dolayısıyla bu çiftlerin kurdukları temelsiz

<sup>267</sup> Arvasi, Türk İslam Ülküsü, I, 264.

<sup>268</sup> Arvasi, a.g.e., 153.

yaşamlar çocuklarını da etkilemekte ve onların aile, ahlak kavramlarından uzak yetişmelerine neden olmaktadır.

Ona göre aile pek çok görevleri yerine getirmektedir. Bu fonksiyonları şöyle sıralamak mümkündür:

a) Aile toplumun temelidir. Aile ancak biyolojik, psikolojik, ekonomik, sosyal ve kültürel yönleri ile güçlü olduğu müddetçe topluma sağlam bir temel olabilir.<sup>269</sup>

b) Ailenin en önemli görevi, beden ve ruh sağlığı açısından sağlıklı ve başarılı nesiller üretmektir. Ailenin şefkat, himaye ve ilgisinden uzakta, en mükemmel sağlık şartlarında ve bilgili uzmanların elinde dahi, bu mümkün olamamaktadır.<sup>270</sup>

c) Aile, milli sosyal verasetin, genç nesillere aktarılmasında yardımda bulunur ve bu verasetin yardımı ile çocuğun kişiliğinin temelini atar. Böylece çocuğu ilköğretime hazırlar. Çocuk, ana dilini, töresini, dinî ve ahlaki değerlerini ailesinden alır. Aile, milli kültürü ve milli sosyal veraseti titizlikle genç nesillere aktarabildiği sürece millet hayatı teminat altında demektir. Hiç şüphesiz, okul bu konuda aileye yardım ve destek sağlamalıdır.<sup>271</sup>

d) Aile kardeşler arasında gerçekleşen etkileşim, çocuğun sosyalleşmesinde, birçok beşeri değerleri kazanmasında çok önemli bir yer tutar. Aile hayatı her şeyden önce, bizi diğer insanları sevmeye, onların yararına fedakârlıkta bulunmaya hazırlar.<sup>272</sup>

e) Aile, çocuklarına sosyal ve ekonomik hayatta yeteneklerine uygun meşru bir iş ve meslek kazandırmaya çalışır. Bunun için kimsenin göze alamayacağı fedakârlıklara katlanır. Toplumsal iş bölümünde, herkes kendine, cinsiyetine, zamana ve zemine uygun bir yer bulabilmelidir. Günümüz toplumlarında aile bu konudaki görevini yerine getirmek konusunda önemli güçlüklerle karşı karşıyadır. Devlet bu konuda ailelere destek olmak zorundadır.<sup>273</sup>

f) Aile, insan türünün üremesi, beden ve ruh sağlığı yerinde nesillerin elde edilmesi açısından en verimli ve en başarılı ortamdır. Artık herkes görmekte ve bilmektedir ki, aile dışında doğan veya bir aileden mahrum kalan nesillerin beden ve ruh sağlığı tehlikededir ve millet hayatı içinde büyük bir tehdit oluşturmaktadır. Hiçbir müessese ailenin yerini tutamamaktadır.<sup>274</sup>

<sup>269</sup> Arvasi, İleri Türk Milliyetçiliğinin İlkeleri, 8.

<sup>270</sup> Arvasi, a.g.e., 9.

<sup>271</sup> Arvasi, Hasbihal, I, 156.

<sup>272</sup> Arvasi, Eğitim Sosyolojisi, 94-95.

<sup>273</sup> Arvasi, Hasbihal, I, 157.

<sup>274</sup> Arvasi, a.g.e, 254-255.

g) Aile, yaşanan asır içinde gelişen zararlı cereyanları, batıl inançları ve tehlikeli ideolojileri tanıtır, vatanını, milletini, bayrağını, ırzını ve namusunu korumak üzere genç kadrolar hazırlar.<sup>275</sup>

h) Aile, milli kültürün, milli ülkülerin ve milli tarihin temel değerlerini genç nesillere aktarır. Çocukların dini ve milli değerler içinde kalmalarını sağlayarak onlara şahsiyet kazandırır. Aile, bu vazifesini yaptığı müddetçe milletin varlığının devamı için tehlike söz konusu değildir.<sup>276</sup>

Ailelerin Arvası'nın belirtmiş olduğu bu görevleri yerine getirmeleri demek ideal topluma ulaşılması demektir. Çağımızda en çok yakınılan durum aile kurumunun özünü kaybetmiş olduğudur. Bu gerçekten yola çıkılırsa ahlaka sığmayan, insanlıkla bağdaşmayan uygulamaların nedeni de ortaya çıkmış olur

Arvası, aileyi çok boyutlu bir şekilde ele alır. Ona göre aile ilk terbiye yeridir. Çocuğun yetişmesinden sorumlu ilk kurumdur. Bu kurumun gücü nispetindedir verdiği eğitim, haliyle aile ne kadar güçlü, sağlam temeller üzerine bina edilmişse, vereceği eğitim de o ölçüde sağlam olur. Aile aynı zamanda sevgi, şefkat ocağıdır. Çocuklar, hatta insan en çok sevgiye muhtaçtır. Bu yüzden milletlerin geleceği ailelerin, sağlam, güçlü ve değerlerini yaşamasına bağlıdır. Çözölmüş ailelerden ibaret milletlerin gelecekleri aydınlık olamaz. Dolansıyla ailenin yaşayıp-yaşattığı değerler okullarda, toplumda ve devlette de geçerli olmalı, benimsenmelidir.

Bizde eğitimimizin en büyük buhranı aile-okul-toplum ve devlet temelinde verilen eğitimin birbirlerini desteklemek yerine çatışkan oluşudur. Arvası bu çatışmanın mutlaka halli gerektiğini düşünür. Bundan devleti sorumlu tutar. Bu çatışma sadece eğitim alanında değildir. Toplumun ve hayatın her alanında hissedilmektedir. Bu çatışma modern kültür ile sahip olduğumuz Türk-İslam kültürü arasındadır. Osmanlının son dönemlerinden itibaren yönümüzü döndüğümüz batı medeniyeti bize sadece teknolojisini vermedi? Kültürünü de aldık. Bu modern kültür sosyal hayatımızla, aile hayatımızla çatışma içine girdi. Biz bu çatışmadan olumlu bir yorum, anlayış ve yaşantı ortaya çıkaramadık. Hatta batı kültürünü tercih ederek onu önceledik. Ama hala birçok alanda (eğitimde olduğu gibi) çatışma sürüyor bu konuda bu çatışmayı giderecek bir harita, yol çizmek isteyenlerde etkili olamıyor. Yıllar önce Arvası bunu vurgulamış. Peyami safa bu çatışmayı romanlarında çok güzel işlemiş.

Okul-aile-toplum ve devletin zihniyet olarak çatışması çocukların/gençlerin sağlam karakterli olarak yetişmelerini engeller. Hâlbuki eğitimle yapılması gerekenlerin başında karakterin teşkili gelir. Karakter de daha ziyade aileden kazanılır. Psikologlara göre bu olgu yansız bir şekilde çocuğun ilk altı yaşına kadar olan devrede oluşur. Öyleyse ailenin temel değerlerimize bağlı olması öncelenmeli bu, okul ve toplum özellikle devletçe de desteklenmelidir. Devlet ayrıca aileye zarar verici her tür faaliyetlerin önüne geçmeli, evlenmeyi teşvik edici önlemler almalı bu konuda gençlere maddi, mânevî imkânlar tanınmalıdır.<sup>277</sup> Bu zaten anayasal bir görevdir.

<sup>275</sup> Arvası, İlm-i Hâl, Burak Yay., İstanbul, 1990, 333.

<sup>276</sup> Arvası, Hasbihal, I, 155-156.

<sup>277</sup> Arvası , Türk İslam Ülküsü, III, 107-108, a.y., İlm-i Hâl, I, 345.

Arvasi ailenin kutsal olduğunu ve eşitliğin de temelini teşkil ettiğine inanır. O, “Ey insanlar biz sizleri bir erkekle, bir dişi kadından yarattık”\* ayeti kerimesinde ifadesini bulan olgunun eşitliği vurguladığını savunur. Kur’an temelli bu anlayışın aynı zamanda kadın-erkek eşitliğini de dile getirdiğini ifade eder. Böylece İslâm’ın aileye, kadına verdiği önemin farkına varılması gereğine de işaret eder.<sup>278</sup> O, ailenin zayıflamasının pek çok problemi beraberinde getireceğini vurgular ve durumu şöyle özetler:

Aile aynı zamanda üretim ünitesidir. Hem biyolojik hem de iktisadi üretim bu ocakta yapılır. Böylece kendini ibadet zevk ve şuuru ile yuvasına vakfeden kadın emsalsiz bir iş yapmaktadır. Dehaları doğurmakta ve dehaları yoğurmaktadır.<sup>279</sup>

Aile toplumun çekirdeğidir. Ailenin çekirdeği (ana ögesi) ise kadındır. Annedir. ‘Aileyi dişi kuş yapar.’ sözü bunu ifade eder. Sahip olduğumuz Türk-İslam kültürü kadına değerini; yuvanın kurucusu sayarak ve cenneti de annenin ayakları altına sererek göstermiştir. Ama modern kültür kadını yuvasından alıp uçurmuş ait olmadığı yerlere. Bir meta gibi kullanmış. Yuvanın kurucusu uçunca yuvalar da dağılmaya başlamış. Son yıllarda boşanmaların artması ve ailelerin dağılması bunun göstergesidir. Ailenin dağılması demek toplumun, kültürün, eğitimin dağılması demektir. Toplum aygıtında ailenin dağılması ile tamiri zor bir gedik açılmış olur.

#### 4.1.5. AHLAK EĞİTİMİ

Ahlak anlam itibarıyla, huyları, seciyeleri, insanın manevi yapısını belirleyen özellikleri ifade etmekle beraber, daima tekil bir kavram olarak kullanılmıştır.<sup>280</sup> Kelime anlamı ile huy, hâl ve hareket gibi manaları ihtiva eden ahlak, insanda yerleşmiş bulunan bir karakter yapısını işaret etmektedir ki, bu yönüyle fertlerin irâdi hareketleriyle ilgilenen bir alan olmaktadır.<sup>281</sup> Bu bakımdan ahlak dürüst bir kişinin psikolojisi olarak da nitelendirilmiştir. Zamana, toplum ve kültürle göre değişiklik gösteren davranış yöntemlerine karşılık ahlak, insanın duygularının bir düzene sokulmasıyla oluşmaktadır.<sup>282</sup>

Arvasi, insanın duygularındaki bu düzensizliği, “insan çatışmalı bir canlıdır” yargısı ile ifade etmektedir. Ona göre psikanalistlerin “ego”, İslam’ın “ene” dediği şahsiyetimiz, bu çatışma ortamında oluşmaktadır. Ancak insanın istidatları kadar zaafılarını da iyi bilen İslam dini, insanın çatışmalı yapısını ortaya koymakla birlikte, onun iradesini de harekete geçirmekte, onu bir ahlak kahramanı olmaya teşvik

---

\*Hucurat, 49/13.

<sup>278</sup> Arvasi, Hasbihal, I, 153,169.

<sup>279</sup> Arvasi, Hasbihal, I, 166-167.

<sup>280</sup> Mustafa Çağrıcı, Ana Hatlarıyla İslam Ahlakı, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1985, 15.

<sup>281</sup> Recep Kılıç, Ahlakın Dini Temeli, T.D.V, Yay., Ankara, 1992, 2.

<sup>282</sup> Kılıç, a.g.e., 2.

etmekte, iyi ile kötü, hayır ile şer günah ve kusurlardan ötürü, asla ümitsizliğe düşmemesini tövbe ve istiğfarlar ile yenilenmesini emretmektedir.

Arvasi' ye göre psikolojik, sosyolojik ve metafizik bir problem olan ahlak, insan hayatının en önemli konularından biridir ve sadece insan için vardır. Diğer canlıların hayatında düzen ve dayanışma bulunmasına rağmen, ahlaktan söz edilmesi mümkün değildir.<sup>283</sup>

Ahlak konusunun şuur problemi ile iç içe olduğunu belirten Arvasi, şuurun, bir otokritik güç olarak insanda irade ve sorumluluk fikrini oluşturduğunu, şuurun yokluğu halinde irade ve sorumluluğun da olmayacağını ifade etmektedir. Ona göre şuur sahibi bir insan mükemmelleşmek iradesine de sahiptir. Ahlaki davranış, şuurlu ve zaruri olan bir mükemmelleşme iradesidir.<sup>284</sup> Şuur ile hareket eden insanlar bir ahlak kahramanı olmasalar bile, mutlaka bir ahlaki endişe taşımaktadırlar.<sup>285</sup>

Düşünürümüze göre ego ve hırsları doğrultusunda hareket etmek toplumun emir ve iradesine pasif bir şekilde boyun eğmek, ahlaki açıdan iyi ve güzel bir davranış şekli değildir. Bütün mesele korktuğumuz için, yahut bir menfaat umarak, yahut alkışlanmak için değil, “mutlak iyi”nin aşkına, iyiliği tercih edebilmektir.<sup>286</sup> Zaten ancak böyle bir durumda gerçek ahlaktan söz edilebilir. Söz konusu durumlarda fert, kendi ahlakını ortaya koymamış olmakta ve onu toplumun beklentileri kalıbına sokmaktadır.

Arvasi, ahlak felsefesinde pragmatizmin karşısında yer alarak ve “Mutlak iyi”nin aşkına iyiliği tercih etmeyi isteyerek Kant’ın ahlak anlayışına yaklaşmaktadır.<sup>287</sup>

O, ahlakın gücünün “evrensel ve mutlak olduğu ölçüde artacağı, “mahalli ve itibari” olduğu ölçüde azalacağı düşüncesine sahip olmakla beraber, teorik bir ahlakın başarı şansının olmayacağını, ahlak eğitiminin ister istemez pratik olması gerektiğini savunmaktadır. Ona göre filozoflar teorik bir ahlak anlayışına bağlı oldukları halde, sosyologlar pratik ahlakı, töreleri göstermektedirler. Ancak töreler gerçekçi, pratik ve etkili olmalarına rağmen dar ve mahalli kaldıkları sürece yetersiz kalmaktadır. Oysa insanların, hem gerçekçi, hem pratik, hem etkili, hem de evrensel bir ahlak anlayışına ihtiyaçları vardır.<sup>288</sup>

Bu noktada yazarın düşüncelerine katılmamak mümkün değildir. Zira eğitimin her kademesi ve çeşidinde pratiğin faydasının tartışılmasına gerek bile yoktur. Aynı mantıkla hareket edersek teorik bir ahlak eğitiminin de sözde kalacağı bir gerçektir. Günümüzde töre uğruna gerçekleştirilen olumsuz durumlar da bu gerçeği ortaya koymaktadır. Şöyle ki yanlış töre uygulamaları pratik olarak sürdürülmekte ve bunun önüne geçilememektedir. Dolayısıyla pratik, olumsuz ve

<sup>283</sup> Arvasi, İnsan ve İnsan Ötesi Burak Yay.,1988, 101.

<sup>284</sup> Arvasi, a.g.e., 101-103.

<sup>285</sup> Arvasi, Türk İslam Ülküsü, I, 327-328.

<sup>286</sup> Arvasi, a.g.e., 326.

<sup>287</sup> Özdemir, a.g.e., 135.

<sup>288</sup> Arvasi, Türk İslam Ülküsü, I, 322-323.

gerçekte kabul edilemez durumlarda dahi etkisini göstermektedir. Dolayısıyla yazarın dediği noktaya geliyor ve “insanların, hem gerçekçi, hem pratik, hem etkili, hem de evrensel bir ahlak anlayışına ihtiyaçları” olduğu görüşünde birleşiyoruz

Genel olarak ahlak duygusu, egomuz ile sosyal normlar arasındaki bir ahenk veya çatışmanın meydana geldiği heyecanları ifade eder <sup>289</sup> diyen Arvasi, ahlakı, cemiyetin din ve töresinden bağımsız olmayan bir sosyal müessese olarak kabul etmektedir. <sup>290</sup>

Arvasi, ahlak konusunu işlerken vicdan kavramına da değinmektedir.

*“Vicdan, içinde doğup büyüdüğümüz toplumun din ve töresi ile biçimlenerek, küçük yaştan itibaren olgunlaşmış bulunmaktadır. Vicdan, psikolojik dinamikleri itibari ile ferdi bir özellik taşımakla beraber, esasen sosyal bir değerdir. Bu sebepten, din ve töre ile zıtlaşan teorik bir ahlak sistemi kendini ne suretle empoze ederse etsin, vicdanımızı etkilemez ve böyle bir ahlak sisteminin hükümlerini ihlal ettiğimizde vicdanımızda bir kaygı duymayız ve vicdan azabı çekmeyiz. Oysa ahlak, her şeyden önce, vicdanda kaygı uyandırdığında, din ve töre bu konuda gerçekten başarılı olarak ifade edebilir.”* <sup>291</sup>

Mütecanis toplumlarda, dinin helal haram tarzında ortaya koyduğu normların, ahlakın iyi kötü biçiminde sıralandığı normlara paralel olduğunu ifade eden yazarımız, bir Müslüman Türk’ün vicdanı, din ve töresi ile kaynaşarak teşekkül etmektedir <sup>292</sup> der.

Arvasi, ahlakın gücünü toplumsal, tarihi, sosyal vs. değişmelere karşılık binlerce yıl kendini koruyabildiğine dikkat çekerek vurgular. Aynı şey din için de geçerlidir.

Arvasi, tarih boyunca yaşayan, pek çok sahada önemli kişilerin yetişmelerinde etkili olan ahlak kaynaklarımızın bugün gündeme getirilip, çağa da ışık tutacak şekilde canlı kılınmasını talep eder. <sup>293</sup> Bu mana da töreler, âdetler, dini üretim ve ilkeler, Türk-İslâm medeniyetinin kodları ortak beşeri değerleri de dikkate alınarak temellendirilip eğitime intikal ettirilmelidir düşüncesi onda temel bir düşüncedir. Haliyle tüm Millî Eğitim ahlaki eğitim ve öğretimi önem vermeli, bu, milletlerin vicdanında yatan değerlere dayandırılmalıdır.

Arvasi, ahlak eğitimi ve öğretiminde hayatî bir noktaya da parmak basar: Ona göre bu dersi verecek kadrolar öncelikle millî ahlakı benimsemiş olmalı, yaşmalı ve yaşatma çabası içerisinde olmalıdır. <sup>294</sup>

Düşünürümüz, ahlak eğitiminin yanında dini eğitime de hayli önem verir. Şimdi din eğitimi ile ilgili görüşlerine geçelim.

<sup>289</sup> Arvasi, Eğitim Sosyolojisi, 125.

<sup>290</sup> Arvasi, Türk İslam Ülküsü, I, 330.

<sup>291</sup> Arvasi, a.g.e., 331.

<sup>292</sup> Arvasi, a.g.e., 332.

<sup>293</sup> Arvasi, Akıl ve Gönül, Burak Yay., İstanbul, 1999, 77.

<sup>294</sup> Arvasi, Türk İslam Ülküsü, I, 339.

#### 4.1.6. DİN EĞİTİMİ

Günümüz dünyasında büyük bir hızla gelişen bilim ve teknik, dinin insan hayatındaki önemini daha da arttırmıştır. Hızlı sanayileşme ve hayat standardının ekonomik yönden yükselmesiyle insanların süratle kavuştuğu refah ve mutluluk manevi alandaki boşluğu gideremeyince, özellikle Batı'lı toplumlar psiko-sosyal yönden çeşitli krizler yaşamaya başlamışlardır. Bu gün bu toplumlar ihmal edilen manevi gelişime yeniden canlılık kazandırabilmek için dinin gücünden faydalanma yollarını aramaya koyulmuşlardır.

Arvasi' nin bu konudaki görüşlerine geçmeden önce din eğitimiyle ilgili olarak yapılan bazı tanımlara yer verebiliriz.

*Din eğitimi: “İnsanın dini davranışını planlı olarak müspet ve istenilir bir şekle sokmayı amaçlayan, bunu yaparken de insandaki dindarlık kabiliyetini sağlam ve doğru dini kültürle uyarıp geliştiren, kişide sağlıklı bir ruhi yapı ve vicdan oluşturmayı, onda hayata ve olaylara daha geniş açıdan bakabilmeyi, Allah huzurunda oluşan benliğin burada arınarak, yaratıklara sevgi ve saygıyla dönmesini sağlamaya çalışan eğitim sistemidir.”<sup>295</sup>*

Din eğitimi, “Ferdin, çeşitli terbiye edici vasıtalarla ruhen ve manen geliştirmek suretiyle, Allah'ın buyruklarına boyun eğecek hale getirilmesi ve bununla ilgili gerekli bilgileri öğrenmesi ve özümsemesidir.”<sup>296</sup>

Din eğitimi eğitim sistemimiz içinde önemli bir yer tutmaktadır. Din eğitimi eğitimin ayrılmaz bir parçası olup, eğitim faaliyetleriyle iç içedir. Bu yüzden hem örgün hem de yaygın eğitim sistemimiz içerisinde yer almaktadır. Ancak Arvasi, bunun daha çok sistemsiz, plansız bir şekilde yürütüldüğünü ifade eder. Hâlbuki dinî değerler Türk milletinin vicdanında yer etmiş ve hayatını şekillendirilmiştir. Bu yüzden vaazların, sohbetlerin, köy odalarındaki konuşmaların merkezini hep bu değerler teşkil eder. Sahabi cenkleri, evliya menkıbeleri, Yunus Emre ilahileri bu meyanda hâlâ söylene durmaktadır.<sup>297</sup>

Ona göre din fitridir, dolayısıyla din eğitimi insanın temel haklarından. Ve bu eğitim fert ve toplum açısından gereklidir. Çünkü bu eğitimle sadece tabii bir hak yerine getirilmemekte, aynı zamanda ferdin ve toplumun sağlıklı bir şekilde gelişimi de temin edilmektedir. Bireyler bu yolla hem vicdanî bir derinleşme, yücelme kazanır hem de sorumluluk duygusu edinirler.

Arvasi din ve din eğitimi konusunda da özgün fikirlere sahiptir. Ona göre ancak güçlü bir Allah inancıdır ki insanın ve hayatının değerini ve üstünlüğünü getirir. Hayata anlam verir. İnsana bir hesap şuuru kazandırır. Bu, fert ve toplumları

<sup>295</sup> Selahattin Parladır, Din Eğitimi Ders Notları, D.E.Ü. İlâh., Fakültesi”, İzmir, 1985-1986, 2.

<sup>296</sup> Kerim Yavuz, Günümüzde Din Eğitimi, Çukurova Üniv., İlâh., Fak., Yay., Adana, 1998, 52.

<sup>297</sup> Arvasi, Türk İslam Ülküsü, I, 381-382.

huzura, refaha götürecek emin yolu, ilkeleri verir. Sevgiyi, ilişkilerde toleransı, kabulü, başkasının derdiyle dertleşmeyi sağlar. Dolansıya pek çok problemin doğmasını önler ve çoğu rahatsızlıkları da çözüme kavuşturur.

Dini, böyle anlayamayanlar uzun yıllar ülkemizi din eğitiminden mahrum bırakırlar. Bu yüzden pek çok problemlerle karşı karşıya kalırız. Anne-baba katilleri, evlat katilleri, hırsızlık, mafya, devlet malına hıyanet gibi çoğu problem bu ihmalin neticesidir. Çünkü insanın manevî bir boşluğa sürüklenmesi değerlere olan bağlılığının yıkılmasıyla başlar. Bu, giderek hiçliğe iter insanı. İşte bütün yıkım vicdani kontrolün hiçlikte tamamen kaybıyla boy gösterir.

Din eğitiminin ihmalî, yanlış inançların, sapkınlıkların doğumunu da hazırlar. Bu halk açısından olduğu kadar, fert ve devlet açısından da tehlikeli bir durumdur. Çünkü bu durumda din, açık gizli birtakım art niyetlilerin eline geçer. Bu tehlikeye dikkat çeken düşünürümüz, devletin dine, kayıtsız kalmamasını, ciddi, samimi, güçlü, sağlam bir din eğitimi kurup geliştirmesini salık verir.

O, bu konuda şunları ifade eder:

*"Kesin olarak iddia ediyoruz ki, gerçek, güçlü, sağlam, samimî ve ciddi bir din eğitiminden ve onu destekleyen müesseselerden mahrum bırakılan bir ülkede dinî hayat da, cemiyet de, devlet de büyük zarar görür. Devlet, kendi cemiyetine ve kendi sosyal müesseselerine sahip çıkmazsa, o zaman "sahte müşitler" ve "din tüccarları" piyasayı doldurur. İşte o zaman "politikacı" bu sahayı istismar eder. Gençler ve kitleler, mukaddes dinin saf ve berrak kaynaklarından uzak kalır, din adına yalan yanlış batılların pençesine düşer.*

*Dinî hayatımızı kurtarmanın ve cemiyeti yeniden aynı inanç ve ahlak değerlerinde toplamanın ve Türk-İslâm medeniyetini yeniden diriltmenin yolu, samimi, ciddi ve yeterli bir din eğitiminden geçer."*<sup>298</sup>

Bu konuda yazarımız en büyük görevi devlete yükler. Bunu şöyle ifade eder:

*"Din eğitimi hem temel insan hakları olması hem de tüm dünyada anayasalarda yer almış olması dolayısıyla devlet için bir yükümlülüktür. Hâliyle devlet, bir bakıma ideolojik saptırmalarla dinî eğitimi ihmal edemez, onun yer altına çekilmesine göz yumamaz ve onu cemaatlere bırakamaz. Azınlıklar, dinî eğitim ve öğretimlerini cemaatler yoluyla yapmaktadırlar. Bu, onlar için doğrudur. Ancak Türk milleti'nin din eğitimi ve öğretimi devletin gözetim ve denetiminde olmalı, dinin istismarı önlenmelidir."*<sup>299</sup>

Din eğitimi devletin denetiminde olmalı doğru. Devletin en önemli görevi denetim mekanizmasını işletmesidir. Cahillikle, hurafelerle mücadele ilimle, olur

Arvasi, bu konuda devletin, yanlış bir laiklik anlayışı yüzünden dinî eğitim-öğretimi ihmal ettiği, çoğu defa da bastırdığı, geçerli desteği vermediği hususlarına parmak basar. Asıl olan, Diyanet İşleri Başkanlığı yoluyla işin ciddi, sağlam ve kurumsal bir yapıya kavuşturulması sahaya ilişkin kadro mutlaka ciddi, nitelikli elemanlardan seçilip yetiştirilmelidir.

<sup>298</sup> Arvasi, a.g.e., III, 325.

<sup>299</sup> Arvasi, Hasbihal, V, 377-378

Ona göre din, mutlaka doğru anlaşılmalı ve anlatılmalıdır. Halk bu doğrultuda aydınlatılmalıdır. Ayrıca Millî Eğitim Bakanlığı yoluyla da bu doğru din anlayışı her kademede okullarda verilmeli, çocuklarımız Kur'an eğitiminden mahrum edilmemelidir.<sup>300</sup>

Günümüzde din eğitimiyle ilgili bir değerlendirme yapacak olursak, zamanın ve eğitim metotlarının gelişmesiyle her alanda olduğu gibi din eğitimi alanında da temelde sistemde program ve içerik değişikliğine gidilmesi gereklidir. Bunun için;

a-) Türkiye'de mevcut şartlar içerisinde örgün din eğitimi veren kurumlar olan İmam Hatip Liseleri ile İlahiyat Fakülteleri'nin alan belirleme yöntemiyle tekrar yapılandırılması gerekmektedir. Fakültelerin sayısının artırmak değil, liyakatli, ehil, halktan kopuk olmayan ve onların dini yaşantılarına saygı gösteren kişilerin yetişmesi önemlidir.

b-) İslâm'ın iyi öğrenilememesinden ya da öğretilmemesinden dolayı kendi bünyesinde veya dinin mensupları arasında bazı yanlış anlayışlar ortaya çıkmaktadır. Hatta bu kişiler arasında bilgisizlikten dolayı bazı fikrî çatışmalar olmaktadır. Bunun sonucunda üzülmekteyiz ki, eğitim eksikliğinden ya da yanlış eğitimden dolayı bu gün Türkiye'de her ikisinden de dine zarar gelen iki grup insan bulunmaktadır.

c-) İslâm'ın her türlü batıl inanç ve hurafeler ile akıl ve mantık dışı yorumlardan uzak tutulması gerekmektedir. Bu da ancak doğru İslâm'ı öğrenmek ve öğretmekle olabilir. İslâmî öğretilerin özüne ters düşen yorumlardan da uzak duran, yine sağlam ve bilimsel olarak yapılan bir din eğitimine ihtiyaç vardır.

d-) İlköğretim ve ortaöğretimde mecburi olan din eğitimi müfredatının yeniden gözden geçirilerek imanı şuuru kazandıracak şekilde yeniden düzenlenmesi elzemdir. Bu düzenlemede din eğitimi programları fen bilimleri ile desteklenmeli, sosyal bilimlerin metotları ile psikoloji ve pedagojinin verilerinden azami ölçüde istifade edilmelidir.<sup>301</sup>

e-) İlköğretim ve ortaöğretimde din eğitimi verecek kişilere akademik eğitim verilerek bunların İslâm'a bakış ufku genişletilerek, muhatap olduğu çevre ile iletişiminin pozitif olması sağlanmalıdır.

f-) Dinî hizmetlerde halkla doğrudan muhatap olan vâizlerin de, dine sokulan hurafeleri ve halk arasında yaygın olan bâtil inançları bilmeleri, ifrat ve tefritten uzak durmaları, terhip ve tergibe girmemeleri gerekmektedir. Geçmiş asırlardaki alimlerin hangi makamda söylediklerini bilmeden, her hangi bir konuda aynı bilgiyi vermemeleri elzemdir. Ayrıca kendilerine sorulan kavramları günümüzün insanının anlayacağı şekilde net olarak açıklamalıdır.<sup>302</sup>

<sup>300</sup> Arvasi, Türk İslam Ülküsü, I, 389-390.

<sup>301</sup> Yasin Yılmaz, "Türkiye'de Din Eğitimi", Köprü Fikir Der., İstanbul, Kış, 2005, 89.

<sup>302</sup> Bedüazzam Said Nursî, İçtimai Reçeteler, İstanbul, 2000, I, 95

g-) Din adamlarının dindeki akla, mantığa ve ilme ters düşen rivayetleri ve yorumları bilmeleri sağlanmalıdır.

h-) Din eğitimi veren kişilerin, Müslümanların doğru İslâm'ı öğrenmeleri ve yaşamaları sağlanarak, oluşturulmak istenen barış, huzur ve kardeşlik ortamına katkıda bulunmalıdırlar.

Sonuç olarak eğitimimizi, Osmanlılarda yenileşmenin başlamasından beri bir sisteme oturtamadık. O günden günümüze kadar, kalıcı olmayan ya da çağın gelişimine göre güncelleştiremediğimiz metotlarla eğitimimiz aksak topal devam etmektedir. Bilimin baş döndürücü şekilde hızla ilerlediği bir çağda, mevcut eksiklikleri göz önüne alarak eğitimimizi yeniden yapılandırmamız gerekmektedir.

Sisteminin temeli ve hareket noktası yanlış olunca, bu çarpıklıktan eğitim verilen bütün kurumlarda etkilenmektedir. Din eğitiminin de bu çarpıklıktan hissesini aldığını görmekteyiz.

İnsan için bu kadar önemli olan din eğitimi ve öğretimi faaliyeti, ilk peygamber olan Hz. Âdem ile başlamıştır. Peygamberleri, getirdikleri ilahî mesajla beraber birer eğitimci ve mukaddes görevlerini de birer eğitim programı olarak ele alabiliriz.

Bugün din eğitimi, genel eğitim ve öğretim içinde vazgeçilemeyecek bir yere sahiptir. Din eğitiminin gereksiz olduğu düşüncesinin, ne kadar yanlış ve hatalı olduğunu zaman göstermiş ve bu tür düşüncelerin savunulduğu yıllar geride kalmıştır. Artık günümüzde yapılması gereken en önemli görev, dinin asıl kaynaklarına dayalı, hurafelerden uzak bir din eğitimi ve öğretiminin temellerini hazırlamaktır.

Hiçbir milletin dinsiz yaşayamayacağı gerçeğini göz önünde bulundurarak, ihmal edilen din eğitiminin tekrar gözden geçirilip, bilimsel anlayışla hazırlanan müfredata modern eğitim metotlarını katarak etkin bir şekilde verilmesi için gerekenin yapılması elzemdir.

Dinin özünden kaynaklanan sevgi hoşgörü ve müsamaha prensipleriyle oluşturulacak bir din eğitimi anlayışının aileden başlayarak, diğer din eğitimi kurumlarında devam ettirilmesi hem inancın manevi desteğini hisseden insanların, hem de toplumun her kesimine kucak açan din eğitimcileri ve görevlilerinin yetişmesine zemin hazırlayacaktır.

#### 4.1.7. EĞİTİM VE EKONOMİ

Arvasi, dengeli görüşünü ekonomiye ilişkin açıklamalarında da sürdürür. O, ekonominin tek gerçek olduğu şeklindeki Marksist tezi benimsemez. Sosyal olayların karşılıklı etkileşiminin her zaman ve çağda söz konusu olduğunu vurgular. Bu açıdan

ekonominin hukuku, dini, âdetleri, vs. etkilediği gibi, tüm bunların da ekonomiyi etkiledikleri bir gerçektir.

Öyleyse, ekonomi eğitimi güçlü bir şekilde etkilemektedir. Ama eğitim de ekonomiyi, ekonomik faaliyetleri etkilemektedir. Elbette konumuz eğitim ve ekonomi arasındaki ilişki olmadığı için Arvasi'nin konuya ilişkin görüşlerini ayrıntılı bir şekilde ele almayacağız. Ne var ki yazarımız, güçlü bir eğitimin, güçlü bir ekonomiden geçtiğine dikkat çekerek, güçlü bir ekonominin de temelde bilime, bilgiye teknolojiye, gelişip yenilenmeye bağlı olduğunu vurgular. Bu da şüphesiz kaliteli insana dayanır. Nitelikli insan ancak eğitimle var edilebilir. Bu yüzden sektörlerin verimli olabilmeleri, hayatta kalabilmeleri için eğitime büyük görevler düştüğüne dikkat çeker. Çünkü yüksek teknolojiyi bilmek, kullanmak yetişmiş insanı gerektirir. Bunun da yolu eğitimden geçer. Ayrıca bu teknolojik bilimsel icatlarda üretilmedikçe dünyada bağımsız olarak var olmak mümkün değildir. Bu da eğitim işidir. Tüm kalkınıp-gelişen devletlerin yaptıkları budur.

Dikkat edilirse ekonomisi güçlü, teknolojik bakımdan ileride bulunan ülkeler eğitim almak açısından da tercih edilen ülkelerdir. Çünkü bu ülkelerin ekonomisi iyi eğitim olanakları sağlamakta ve eğitim alan bireyler de ekonomiye katkı sağlayan işler yapmaktadırlar.

Yatırım, tüketim ve tasarruf; kalkınıp gelişmenin bir diğer etkili boyutudur. Böyle bir strateji de kaliteli insan işi olduğundan bu doğrudan eğitime dayanır.

Kalkınma, gelişme aynı zamanda bir planlama işidir. Devlet, Devlet Planlama Teşkilatı yoluyla bu stratejileri belirli ve gerçekleştirir.<sup>303</sup> Bu yüzden planlar ciddi, rasyonel ve verimli kullanılacak şekilde organize edilmelidir. Dolayısıyla eğitim planlaması, uygulaması, öğretim teknikleri, öğretmenlerin ve eğitim kurumlarının verimli çalışması da doğrudan devlete düşen bir görevdir. Bu, eğitime ehil insan, nitelikli insan yetiştirme, seçip eleme, bu insanı bulunca, yetiştirme şeklinde yansır.

Üretimde dolayısıyla ekonomide meydana gelen bu gelişmeler, toplumları ve ülkeleri "kalkınmış" hâle getirmektedir. Bunun en güzel örneğini Uzak Doğu Asya ülkeleri vermektedir. Bu ülkelerin kalkınmalarındaki temel unsurun eğitime verdikleri önem olduğu konusunda bütün araştırmacılar ve gözlemciler aynı düşüncededirler. Bu ülkelerin rekabet avantajlarının en önemli kaynağı iyi eğitilmiş işgüçleridir. Eğitime önem veren ülkelerin dünyanın en gelişmiş ekonomilerine sahip oldukları görülmektedir. Bunun en çarpıcı örneği Japonya'dır. Eğitimin kalkınma ile ilişkilerini asırlar önce kavrayan Japonlar bu konuya hemen her devirde öncelik vermişlerdir. Batının geliştirdiği ileri ilim ve tekniği her türlü bedeli göze alarak eğitim yolu ile Japonya'ya aktarmayı başarmışlardır.<sup>304</sup>

Söz konusu insan Arvasi'de iki yönlü işlenmiş, geliştirilmiş olarak görülür. Yani maddi ve mânevi. Dolayısıyla onda kalkınma sırf maddi kalkınma değildir. Dahası, onda tüm kalkınmamızın temeli (maddi kalkınma değil) manevi kalkınmadır.

<sup>303</sup> Arvasi, a.g.e., 363.

<sup>304</sup> Savaş Büyükkaragöz, Öğretmenlik Mesleğine Giriş, Mikro Yay., Konya, 1998, 161.

Çünkü insanın işlenip, geliştirilmesi bizzat onun ilimle, sanatla, ahlakla, din ve hukukla işlenip geliştirilmesi demektir.<sup>305</sup>

Böylece insan sosyal, siyasi, ekonomik ve kültürel hayatın en önemli unsuru haline getirilmiş olur. Dolayısıyla kalkınmanın temeli olan yetişmiş insan böylece var edilir. Bu insan tabiatı işleyerek sürekli yenilikler icatlar ve düzenlemeler yapar. Haliyle kalkınıp-gelişmenin iki ayağı yani insan ve tabiat böylece en rasyonel ve yararlı bir şekilde kullanılmış olur.

Arvasi, bugün eksikliğimizin, hatta tüm İslâm dünyasının eksikliğinin bu olduğunu vurgular. Öyleyse bu hayati görev de devlete düşer.

Arvasi'nin şimdi de eğitimin en önemli sac ayağı olan yetiştiricilerin yetişmesi ile ilgili görüşlerine geçelim.

#### 4.1.8. YETİŞTİRİCİLERİN YETİŞTİRİLMESİ

Yetiştirme işi herhangi bir eğitim sisteminin en önemli boyutlarından biridir. Arvasi, bunun farkındadır ve sürekli ele aldığı konulardan biridir. O, eğitimin hemen hemen bütün alanlarıyla ilgilenmiş ancak yetiştirme işine, öğretmenlerin yetiştirilmesine ayrı bir önem vermiştir.

Aslına bakılırsa öğretmen yetiştirme işi, eğitim tarihimizde sürekli ele alınmış irdelenmiş ama hâlâ halledilememiş bir konudur.

Yazarımız, “eğitimde temel unsur öğretmendir”<sup>306</sup> der. Çünkü öğretmen milleti için vardır. Türk’ün öğretmeni, Türk’ün dilini, dinini, inançlarını, töresini hülâsa tüm değerlerini geliştirmekle yükümlüdür. Bu yükümlülük söz konusu değerleri evrensel ölçüde işlemeyi geliştirmeyi de içerir. Öğretmen aynı zamanda çağdaş propagandalar karşısında titiz, uyanık ve ne yapabileceğini bilen şuurlu bir entelektüeldir. İdeal aşılar, ümit verir. Tüm karamsarlıkların üstesinden gelinmesini bilir. İlimle, aşkla, sevgiyle ve inançla donanımlıdır.

Ona göre bu kadar önemli bir meslek hakkıyla ele alınmamış, gerektiği ölçüde üzerinde durulmamıştır. O hâlâ itibar kaybına uğramakta, ekonomik yetersizliklerle baş başa bırakılmaktadır. Öyleyse ilk yapılacak olan öğretmenlerin, öğretmenliğinin anlamını kavramaktır. Bu, bir milleti kendi dünyası içerisinde var kılmaktır. Çağdaş yapılanmaları aşabilecek bu var kılma işi, başlıca bir felsefe işidir. Şu halde entelektüel, felsefi derinliği olan, değerleri kritik edip geliştirebilecek öğretmen toplumu, işleyişini çağdaş bir sosyolog kadar bilmelidir. O, insanın beden ve ruh yapısını da iyi tanımış olmalıdır. Biyoloji, psikoloji kültürüne hakkıyla vakıf olmalıdır öğretmen. Çünkü O, çocukluktan yetişkinliğe, yetişkinliği de aşan bir

<sup>305</sup> Arvasi, Hasbihal, I, 229.

<sup>306</sup> Arvasi, Türk İslam Ülküsü, I, 369-370.

gelişme seviyesine hâkim olmalıdır. Bu yüzden hangi davranış yetiştiricisi ise (okul öncesi, ilköğretim, orta-lise, yüksek öğretim vs) ihtisasını, derinleşmesini o safha üzerinde yapmalı.

Öğretmen tenkitçi, tahlilci, terkipçi bir kafa yapısına da sahip olmalıdır. Ve elbette bunları sağlam bir şahsiyetle de birleştirmeli, güven kaynağı olmalıdır.

Ona göre “büyük insan büyük hocaların eseridir.”<sup>307</sup>

Şu halde bu derece önemli ve herkesi, tüm milleti ilgilendiren bir mesele ciddi, dikkatli ele alınmalı, uzun vadeli planlara bağlanmalı, millî, çağdaş ve bilimsel verilerin ışığında ele alınmalıdır. Buna göre yetiştiricilerin yetiştirilmesi sadece Milli eğitime bırakılamaz. Bu, yeniden farklı bir yapılanmayla ele alınmalı, devletin en temel görevleri arasında en başta gelmelidir.

Arvasi, bu meyanda “Milli Eğitim Akademisi” adı altında yepyeni bir kuruma ihtiyaç duyulduğunu vurgular. Çünkü ifade edilen çapta öğretmen yetiştirilmesi kolay değildir. Kısa yoldan da yetiştirilemez. Elbette bu tür yetiştirici asgari ücretle ve benzeri şartlarla da çalıştırılmaz.

Büyük fedakârlıklara katlanarak bunu başarmamızın gereğini ihtar eden yazarımız artık “öğretmenlik mesleğinin ülkenin en zeki, en çalışkan ve güçlü çocuklarını, gençlerini çekecek özendirici tedbirleri alarak, âdil bir seçme sistemi geliştirerek, hiçbir sahada dikiş tutturamayanların bu mesleğe girmesini önleyerek inkılâp derecesinde yeniden yapılanmalıdır”<sup>308</sup> der.

“İşte böyle bir öğretmeni yetiştiremeyen bir millet ve devlet, tesis ve teşkilatı ne olursa olsun eğitimden fayda göremez devletlerarasında başa güreşemez”<sup>309</sup>; düşüncesinde olan Arvasi, bu işin en hayati bir mesele olduğunu vurgulayarak tahlillerini sonuçlandırır.

Günümüzde ise Arvasi’ nin çizmiş olduğu öğretmen yetiştirilme profiline yakın bir şablondan bahsedecek olursak şu özellikler göz önünde bulundurulabilir:

Çağdaş öğretmenin sistem içinde yüklenmesi gereken misyon doğru belirlenmelidir. Günümüzün öğretmeni yalnızca bilgi aktaran değil, bilgiye ulaşma yollarını, bilgiyi kullanabilmeyi öğreten olmak durumundadır. İyi bir yol gösterici, rehber olabilmesi için; liderlik özelliklerine sahip olmalıdır. Teknolojiye vakıf ve onu alanında etkili bir biçimde kullanabilir olmalıdır. Sorgulayıcı, risk alabilen, aktif, yaşama olumlu yaklaşan, moral değerleri yüksek, kendini geliştirmeye, değiştirmeye açık olmalıdır; lider olmalıdır.

Çağdaş öğretmenin sahip olması gereken özellikler ortaya konduktan sonra “böyle bir öğretmeni yetiştirecek yapı nasıl olmalıdır; böyle bir öğretmeni yetiştirecek yöntemler neler olmalıdır; bu tip bir öğretmeni yetiştirecek öğretim

<sup>307</sup> Arvasi, Hasbihal, IV, 85.

<sup>308</sup> Arvasi, a.g.e., 85.

<sup>309</sup> Arvasi, a.g.e., 85-86.

elemanı, öğretim programları nasıl olmalıdır?” Gibi, sorunun çözümüne kaynaklık edebilecek temel sorular sorulmalı; bu sorulara cevap aranmalıdır. Öğretmen yetiştirmede değerlendirilmede- kullanılacak ölçütler ortaya konmalıdır.

Ama öncelikle, başta Milli Eğitim Teşkilatı ve YÖK, Eğitim Fakülteleri olmak üzere öğretmen yetiştirme ile ilgili bütün taraflar; bu özelliklere sahip öğretmeni yetiştirecek örgütsel yeterlilikte olup olmadıklarını sorgulamak durumundadırlar. Bu özelliklere sahip çağdaş öğretmeni yetiştirmek için nasıl bir örgütsel değişim içine girmeleri gerektiğini, nasıl bir işbirliği içinde olmaları gerektiğini öğretmen yetiştirme alanında biriken zengin deneyime bakarak ortaya koymak durumundadırlar.

#### 4.1.8.1. OKUL EĞİTİMİ VE YÜKSEK ÖĞRETİM

Aslında “Yetiştiricilerin Yetiştirilmesi” bahsinde Arvası’nın eğitim felsefesi kısaca verilmişti. Onun okul eğitimi ve yüksek öğretime ilişkin görüşleri bahsedilen konuda ifadesini bulan felsefenin açımlıdır. Yine de okul eğitimine ve yüksek öğretime kısaca değinilecektir.

Okuldan maksat kalkınmayı, refahı sağlayabilecek, geleceği dahi planlayabilecek, kaynakları realize edebilecek geçmişin ve geleceğin muhasebesini yapabilecek insanları yetiştirmektir. Bu bir ruh işidir. Vizyon meselesidir. Gelişmiş ülkelerin gücü fabrika ve sanayi mamullerden ziyade bu potansiyeli yakalayıp almalarında yatar. Bu potansiyel asla tükenmez. Sürekli yenilenir ve gelişir. Çünkü okul ve okulda verilen eğitim böyle bir felsefeye dayanır. Çağdaş okul böyle bir seviyeyi ifade eder. Ancak batılı devletler böyle bir okula kolay ulaşmamışlardır. Ama bunu gerçekleştirmişlerdir.<sup>310</sup>

Bugün okullarımız içtimai ruhumuzu tam anlamıyla yansıtamıyor. Öğrenciyi, öğretmeni, veliyi korkutuyor, özellikle öğrencinin şahsiyetini eziyor, öğreticilerle kendini kalın duvarlarla ayırıyor, şiddeti, fikri ve bedeni baskıyı temsil ediyor. Yüksek zekâları ve sanatkâr ruhları eğitemiyor. Yaratıcı değil. Bir takım rehber prensiplerden mahrum. Modern okul Ortaçağ’dan gelen Hristiyan anlayışına dayalı okulu yakıp, yeni bir açılıma kavuştu ama bu yapısını koruyamadı. Daha ziyade kapitalist ruhun, sınırsız sözcüsü durumuna geldi. Bu yüzden Russell, çağdaş baskının ve zulmün bu okullarda hazırlandığını vurgular. Batı bugün bunları da değiştirme yolunda daha insanî, daha başarılı bir okul yapma sevdasında. Bu konu da Japon okulları daha başarılı. Başarılarının sırrı kuvvetli bir millî muhtevaya, öğrencileri güçlü bir şekilde okullara bağlayan, teşvik edicilere ve okullar arasında etkili bir şekilde sürdürülen yarışmalara sahip olmasına dayandırır.<sup>311</sup>

Eğitimde reform ve 21.yüzyıla hazırlama çalışmaları her toplumun üzerinde önemle durduğu bir konudur. Ekonomide gözlenen küreselleşme ve uluslararası

<sup>310</sup> Necmettin Tozlu, Eğitim Problemlerimiz Üzerine Düşünceler, Mikro Yay., Ank, 2003, 83.

<sup>311</sup> Tozlu, a.g.e., 84-86.

rekabet her ülkeyi, eğitim sistemini çağın ihtiyaçlarına göre yeniden ele almaya zorlamaktadır. Genel olarak hemen her ülkede eğitim bir kriz içerisinde. Birçokları okulun öğrencileri disipline etmediğinden yakınırken, başkaları da okulun öğrencileri ezdiğini düşünmektedir. Öğrenciler ise okulu, işe ve hayata hazırlamakta yetersiz bulmaktadırlar.

Arvasi, batıyı taklit yerine böyle bir okulu teşkil etmemizi sağlık verir. Okul, millete dayanır. Onun geçmişini, tecrübesini işler. Kritik eder ve geleceğini planlar. O, aynı zamanda bir etkileşim yeridir. Farklı tabakalardan gelenleri birbirine ısındırır ve bağlar. Geniş bir etkileşim ağıyla kişiliğimizi dokur. Bu yüzden okul hayatla iç içedir. Ondan etkilenir, onu etkiler.<sup>312</sup> Yazarımız böyle bir okulu kurma peşindedir. Önerileri şunlardan ibarettir:

Okullar ayrıca mahalli ihtiyaçlara göre tekrar ele alınmalı, içeriğinin millî tecrübeye ağırlık verilerek yapılandırılmasına gidilmelidir.

Bölge planlama merkezleri kurularak daha reel ve verimli çalışmaların yapılması teklifiyle Arvasi, mahalli problemlerin daha yakından tanınip çözülebileceğine inanır.<sup>313</sup>

Yazarımız demokratik bir okulu tercih eder. Böylece okul ve çevresi, okulun öğretim kadrosu ve personelinin böyle bir ruhu yaşıyor olmasını öngörür.

Okullar güçlü öğretim kadrolarına sahip olmalı. Medeniyetimizi işleyip geliştirmeli, bilimsel, ekonomik, siyasi, sanat vs. konularındaki tüm değerlerimizi tanıtip yaşatmalı okullarda güçlü bir ideal, tarih şuuru ve sorumluluk verilmeli, hürriyet fikri yaşanılır kılınmalıdır.

Ona göre okullar evrensel bir ruhu temsil etmeliler. Ancak bu faaliyet “beşeri tecrübe” mutlaka “millî tecrübe” üzerine oturtularak sürdürülmeli ki başarılı olabilsin. Dilin, kavramların anlamlandırıldığı, derinliğine kavratıldığı ocaklardır okullar. Arvasi, bu yapılmadıkça okul eğitimiyle gereken yapılmış sayılmaz kanaatindedir.

Düşünürümüz, yüksek öğretimi de baştan beri verilen felsefî açılıma göre ele alır. Gerisi teknik bazı düzenlemeler kapsar. Ancak yüksek öğretime farklı bir misyon yükler. Ona göre bu en üst öğretim temelde gerçeklerin bekçisi ve yeni hakikatlerin sürekli arayıcısı olmalıdır.

Arvasi’nin, şu görüşü gerçekten dikkate değerdir ve herhangi bir ülkede âdaletin tecellisi için baş meseledir.

O, bu öğretimin temelde bilim üretmeye, araştırmaya ve öğretim yapmaya yönelik olduğunu vurgular. En yüksek kalitede mühendisler, sosyal bilimciler ekonomistler, eğitimciler yüksek öğretime hazırlanır. Bunlar geliştikçe kalkınma, refah gelir. Dolayısıyla bu öğretime yatırımdan kaçınılmamalıdır.

<sup>312</sup> Arvasi, Hasbihal, II, 315.

<sup>313</sup> Özdemir, a.g.e., 109-110.

Üniversiteler, planlamaya göre çeşitli sahalardaki insan gücünü yetiştirip ülkemizin çok önemli problemlerine bilimsel açıdan çareler üretir.

Düşünürümüz üniversitelerin özerk olması gereğini savunurken, bunun mutlak olamayacağını, millî iradenin denetimine tâbi olması lüzumunu da vurgular.

Eğitim sisteminin, bilgi toplumunun ve küreselleşmenin gereklerine uyum sağlayabilmesi için, amaçlarının çağın ihtiyaçlarına karşılık verecek şekilde yeniden belirlenmesi gerekmektedir. Bilgi toplumunun eğitim programlarının en belirleyici yanı “ öğrenmenin sürekliliği ” ilkesidir. Bilgi toplumunda insanlar sürekli öğrenmek zorunda kalacaklardır. Bundan dolayı okulun asıl işlevi ‘ çok şey öğretmek değil, kişinin öğrenme kapasitesini geliştirmek olacaktır.

Hemen hemen öğrenci sayısı kadar öğrenme yönteminin var olduğunun kabul edildiği ve her öğrencinin öğrenme kapasitesinin farklı olduğunun ifade edildiği günümüzde öğretmenlerin ağırlıklı olarak anlatım (takrir) metodunu kullanmaları başlı başına çocukları derslerden soğutan bir olgudur. Çocukların gelişim özellikleri dikkate alınmadan asık suratla ve öfkeyle onları dört duvar arasına sıkıştırmak ve tutarsız sözlerle onların gelişmekte olan zihinlerini çelişkide bırakmak gelecekte onarılması mümkün olmayan derin yaralar açmaktadır. Artık konu merkezli öğretim anlayışı aşıp, öğrenci merkezli yeni öğretim metotları uygulanmaktadır. Uygun yöntem kullanıldığı takdirde her öğrenci öğrenebilir, hiçbir öğrenci kaybedilemez, anlayışıyla, bireyin kapasitesini çıkarabileceği en maksimum düzeye ulaştırması hedeflenmektedir.

Okullarımızda öğrenmeyen okul modeli yerine öğrenen okul modelini esas almalıyız. Öğrenciye bilgi yerine, bilgiyi nasıl öğreneceğini öğretmeliyiz. Okullardaki değişime katılmanın hayati önem taşıdığının farkına varmalıyız.

Günümüzde eğitim işini devlet mi yoksa özel sektör mü üstlensin tartışması vardır. Eğitim hizmetlerinin yaygınlaştırılması, iyileştirilmesi ve en etkin şekilde yapılabilmesi için devletin, öncelikle eğitim finansmanı konusuna ağırlık verme gibi zorunluluğu vardır. Çünkü eğitim sektörü bir ülke için en önemli sektördür. Bu önemli sektörde tabi ki devlet en etkin şekilde rol oynamalıdır. Devlet özel sektörle iş birliği yaptığı zaman bu yükü hafifletir.

"Bilim ticarileşemez" gibi soyut dogmalara aldırmandan, üniversite-sanayi işbirliğini geliştirmek, bütün üniversiteler için işadamlarının yer alacağı mütevelli heyet sistemlerini teşvik etmek lazımdır. Bütün dünya bu yönde gidiyor. Küresel rekabette güçlü olmamız için bilim ile piyasa, üniversite ile sanayi arasında yoğun ve sistematik ilişkileri geliştirmemiz şarttır.

Üniversite öğretimi parasız olduğu zaman, sadece mali gücü yetersiz öğrenciler değil, varlıklı öğrenciler ile, ileride zengin olacak öğrenciler de "parasız" okumuş oluyor. Hâlbuki devlet üniversiteleri de paralı ve burslu hale getirildiğinde hem yoksul ile zengin arasında fırsat eşitliği sağlanacak, hem varlıklı öğrenciler aldıkları öğretim hizmetinin bedelini ödeyerek üniversiteye mali katkıda

bulunacaktır. Bugün bursla okuyacak bir öğrenci yarın zengin olduğunda, neden yeni gençlere burs kaynağı yaratmak üzere, üniversiteye mali katkıda bulunmasın? Türkiye'de ve daha hızlı olarak dünyada eğitim seviyesi yükseliyor, eğitim giderleri artıyor. En zengin devletler bile bunu karşılayamıyor, bilimin kaynak üretmesi gerekiyor. Üniversite, ödeme gücü olan öğrenciler için paralı hale getirilmeli, güçsüz öğrencilere, burs vermelidir. Paralı ve piyasalı üniversite, elbette yoksula burs veren üniversite. Buna karşı çıkmak, ülkenin de bilimin de gelişmesini frenlemek demektir.

Dünyanın değişen çehresi yüksek öğrenime çok büyük önem verildiğini ve verilmesini gerektiğini ortaya çıkarmıştır. Üniversiteler Yüksek düzeyde eğitim-öğretim yapan, elit kadrolar yetiştiren, bilimsel ve teknolojik araştırmalar yapan kuruluşlardır. Günümüzde toplumların üstünlükleri bilim ve teknolojiye ulaştıkları düzeyle ölçülmektedir. Daha açık ifade ile devletlerin gücü, bilimde kaydettikleri mesafe ile doğru orantılıdır. Bir başka deyişle artık dünyada gücü belirleyen unsur bilgidir. Bu noktada bilgiye ulaşma ve bilgiyi kullanma da çağımızın en önemli silâhı hâline gelmiştir.

Onun için öğrencilerimiz, dünyanın öbür ucunda bir kütüphanedeki nadir bulunan kitapların sayfalarını evinde oturduğu yerde çevirmesini sağlayan internet ve benzeri bilgi ve iletişim ağlarını kullanabilecek şekilde eğitilmeli, okullarımız da bu sistemlere uygun şekilde donatılmalıdır.

Alt yapı, fizikî mekân ve araç-gereç probleminin çözümü için eğitime ayrılan kaynakların artırılması ve çeşitlendirilmesi gerekmektedir.

Bütün bunlardan sonra söylenecek olan şudur:

Arvasi'de, eğitim tek başına soyut bir ideoloji, yahut herhangi bir araç değildir. Aksine eğitim bir milletin topyekün varlığıyla ilişkili çok önemli faktördür. Bunun yanında ferdî ve toplumsal gelişmenin en temel değeri de eğitimidir. Bu yüzden eğitim milletin kültürüyle, âdetleriyle, örfle, ahlaki yapıyla, dini inançlarla ve tüm değerlerle kopmaz bağlarla bağlıdır, iç içedir. Onlardan etkilenir ve onları etkiler. Bütün bunlarla yapılan bir olgudur. İnsanı bu belirleyiciler çerçevesinde ele alır ve onun kendini bilmesi doğrultusunda yetkinleşmesini amaçlar. Çünkü kendini bilen Rabbini bilir. Bu da erdemi ve âdaleti hâkim kılmaktır.

Erdemi, âdaleti, içselleştiren insan, çağdaş teknolojiyi de üretti mi işte o zaman güçlü bir toplumu, dolayısıyla devlete ulaşır. Devleti buradaki görevi tüm bunların şuurunda olmak, eğitime bu ufuklu açıdan bakmaktır. Değerleri bütünüyle bu doğrultuda düşünmektir. Dolayısıyla eğitimin içeriğini milli tecrübeyle doldurmaktır. Kültüre, okula, ahlaka, dine ve benzeri değerlere de böyle bir misyonu yüklemektir. Bu yüzden kültür ona göre, bir millete özgü, ve o milletin diğer milletlerden ayıran değerlerdir. Bu değerler maddi ve manevî değerlerdir. Kültür eğitimle ilişkilendirilirken, milli eğitim amaçlarının belirlenmesinde tarihimiz, coğrafyamız milli kültürümüz maddi ve manevî zenginliklerimiz temel alınmalıdır.

Arvasi, eğitimin ilk verildiği yer olarak aileyi bilir. Aile ilk terbiye yeridir. Çocuğun yetişmesinden sorumlu ilk kurumdur. Aile çocuğu yetiştirirken sevgiyi, saygıyı milli ve manevî değerleri vermeli okul devletle çatışkan olmamalı.

Yazarımız ahlak konusunda tarih boyunca yaşayan pek çok sahada yetişmiş önemli kişilerin yetişmesinde etkili olan kaynaklarımızın bugün gündeme getirip, çağa ışık tutacak şekilde canlı kılınmasını ister. Bu dersi verecek olanlar millî ahlakı benimsemiş olmalıdır.

Din eğitiminde önemli düşüncelere sahip Arvasi din eğitiminin bir anayasal hak olduğunu iyi bir din eğitiminin insanları içine düştükleri buhrandan kurtaracağını, bu eğitimin devlet eliyle yapılması gerektiğini bu yapılmadığı taktir de bu eğitimin yer altına düşeceğini ve din istismarcıların ortaya çıkacağını ifade eder.

Arvasi'ye göre eğitim ekonomiyi etkilemektedir. Güçlü bir eğitim güçlü bir ekonomiden geçmektedir. Kalkınma gelişme bir planlama işidir, bu planlamayı yapacak olan devlettir.

Çünkü öğretmen eğitimde temel unsurdur. Ve bütün bunlar öğretmenin elinde şekillenip hayat bulacaktır. Öğretmen, Türk'ün dilini, dinini, inançlarını, töresini tüm değerlerini çok iyi bilmeli, ne yaptığını bilen şuurlu entelektüel olmalıdır. Kurulacak yeni kurumlarla bu tür kadrolar mutlaka yetiştirilmelidir.

Böylece Arvasi, kalkınmayı, rehafi sağlayabilecek, geleceği planlayabilecek kaynakları realize edebilecek, geçmişin ve geleceğin muhasebesini yapabilecek insanların yetiştirilmesini de bir ideal olarak görür ve bunu eğitimden bekler.

## V. BÖLÜM

### SONUÇ

Arvasi, özgün bir düşündürdür. Ele aldığı konularda dikkate değer şeyler söyler. O, aynı durumda Türk-İslâm düşüncesinin önemli bir teorisyeni ve müdafidir. Çağımızda Türk-İslam dünyasının içler acısı durumu onu derinden etkilemiş, tüm çabalarını bu dünyanın nesne konumundan kurtarılıp, yeniden tarihin aktörü haline gelmesi yolunda harcamıştır. O, kültüre, eğitime, tüm sosyal hayata ve devlete, ekonomiye ve benzeri diğer alanlara önemli ölçüde bu ihtiyaçtan girer. Ancak Arvasi, bu açıdan sadece yerelle ilgilenmemiş, insanlığı bir bütün olarak algılamıştır. Bunun için Mozambik'teki insanın derdi de onun derdi olmuş, batıdaki ve doğudaki insanın derdi de.

Öyleyse Arvasi, kendiliğinden bir imar faaliyetine, bir inşaya, ıslaha başlamak durumundadır. O da bunu yapmıştır. İnsan yenilenmeli, toplum insanı yok eden, çözen işlevinin dışına çekilmeli, din, ahlak, yeni bir sistemi inşada önemli yapı taşları olarak görev yapmalıdır. Eğitim bu işin ruhunu yoğurup, devletle teşkilata işlerlik kazandırır ve yönetir. Bütün bu çark “insan-ı kâmilî var etmek için döner. Çünkü insan-ı kâmil âdildir, erdemlidir. Âdil ve erdemli insanı gerçekleştiremeyen her sistem boşa dönen çarktan ibarettir. Çağdaş dünyanın dolayısıyla bizim, en önemli problemimiz henüz böyle bir insanı yetiştirememiş olmamızda yatar. Orkestra şefi devlettir. Ahengi, birlikte icrayı eğitim yoluyla var etmek gerekir. Bu yüzden düşünürümüz eğitime, eğitim-devlet ilişkisine başka bir önem verir, farklı yaklaşır.

Yazarımız söz konusu görüşlerinin daha bir anlamlı kılınması, geniş bir perspektiften görülebilmesi için tarihi gelişimde eğitimin ele alınışı, devlet, devlet-eğitim ilişkisi, değerlerin (din, ahlak, ekonomi, kültür) durumu ve yetiştirme işi kısaca ele alınmıştır. Elbette Arvasi'nin görüşleri böyle bir bağlamda yansıtılmaya çalışılmıştır. Bu, bir anlamda çağdaş gelişmeler açısından yazarımızın bir değerlendirilişi olarak da düşünülebilir.

Eğitim Arvasi'de hemen olup-biten bir süreç değildir. İnsanla, insanlıkla var olup, hayat boyunca devam eder. Hayatın bütün şubelerinde en önemli görevi eğitim yüklenir. Bu görev, hem önceki nesillerin mirasını aktarmaya, hem de bunu çağa, milli ihtiyaçlara göre yeniden anlamlandırıp üretmeyi gerektirir. Bu, tam anlamıyla yapılabilirse, eğitimden beklenen elde edilmiş demektir. Bu olgunun ona göre önemi, eğitim işinin tarlasını teşkil etmesi ve malzemesini vermiş olmasından ileri gelir. Hedefteki insanı yetiştirmek ancak böyle bir birleşime batırılarak hasıl elde edilebilir. Bunun için de, yani eğitimle istenilene ulaşılması için malzemenin hazırlayıcısı önem kazanır. Bu, eğitimin olmazsa olmazlarını ortaya kor. Bunlar fertlerin tanınması, fitratın iyi bilinmesi teori-pratik ilişkisi, fert-cemiyet ilişki ve dengesi, herkese imkân ve fırsat sağlanmasıdır. Bundan sonra iş bu malzemenin işlenmesine gelir. Yani metodu. Metot insanî olmalı, kolaydan başlanmalı, insanın (eğitilenin-öğretilenin) tercihi dikkate alınmalı, sevgi ve şefkate- merhamete dayalı olarak yapılmalıdır.

Burada Arvasi, eğitimle hem ferdin tüm kabiliyetlerinin işlenip geliştirilmesini, hem de amaçlanan iyi bir hayata ulaşılmasının öngörür. Ferdin işlenip-geliştirilmesinden kast edilen de onun bağımsız bir düşünceye ulaştırılması, şahsiyet ve sorumluluk sahibi olması ve erdemli kılınmasıdır. Bunun bir ucu Millî kültüre, bir ucu da çağdaş açılıma dayanır.

Böyle bir anlayışta kültür-medeniyet alanı da işlenip geliştirilmektedir. Çünkü her medeniyetin ham maddesi kültürdür. Bu, tarihten, coğrafyadan ve içtimaî temaslardan süzülüp gelir. Maddi manevî tüm unsurları ihtiva eder. Bunun kullanımı, çağdaş gelişmeler açısından anlamlandırılışı, insana uygulanışı işlenip geliştirilmesini ve eğitimle içiçeliğini ifade eder. Böyle olduğu içindir ki, eğitimin karakteri temelde millidir, millî tecrübeye dayanır.

Şu halde insanımız, tüm nüfusumuz böyle bir karakteri kazanacak şekilde eğitilmelidir. Daha doğrusu eğitim almış her insan, eğer yukarıda açıklandığı şekilde anlaşılır ve yapılırsa millî bir karakter iktisap etmiş olmalıdır. Bu yüzden Arvasi aileyi, din eğitimini zaruri görür. Beden ve ruh sağlığı yerinde, kendini ve dünyayı bilen bir sahip olmak istiyorsak insanlarımızı değerlerine inanan ve onları yaşayan aileler yoluyla yetiştirmek zorundadır. Düşünürümüz bunu verimli bir istihdam politikasına politikasına dönüştürülmesini devletten bekler. Bu politika aynı zamanda aileyi sarsabilecek tüm engelleri bertaraf edecek bir mahiyette olmalıdır.

Zorunlu olarak bu tür ailelerin eğitilmiş, şuurlu kadınlara dayanması gerekir. Bu açıdan kadın eğitimi Arvasi’de hayli önemlidir. Kaldı ki o, eğitimin teoride kalmamasını öncelediğinden ahlakın da pratiğe intikalini zaruri görür. Bu din ve ahlak ilişkisi, dolayısıyla ahlak eğitiminin de milli ve dini değerler doğrultusunda yapılması şartını getirir. Ayrıca din ve ahlak dersi yetiştiricilerinin şuurla, bunları benimseyip, yaşayan, samimi öğrencilerden oluşturulmasını öngörür.

Düşünürümüzün ciddi, nitelikli ufuklu bir din eğitiminden yanadır. Bu anlamda örgün eğitim içerisinde her kademedede din eğitimi verilmesini savunur. Böyle bir din eğitimi toplumsal dayanışma yanında, milli birliği de sağladığı gibi yanlış-sağlıksız, yetersiz bir din eğitiminin zararlarından tüm tarafları korur.

Arvasi’ye göre sosyal, siyasi, ekonomik ve politik hayatın temel unsuru insandır. Devlet, baştan beri anlatılanlar doğrultusunda “insan kaynakları”nı işleyip geliştirmek ve değerlendirmek zorundadır. Tekniği bu insan kuracaktır. Evrenselliği bu insan sağlayacaktır. İnsanî olan tüm kalkınmaya bu insanla ulaşılacaktır. Yer altı ve yerüstü stokumuzu bu insan işleyecektir. Ve nihayet medeniyetimizi, Türk-İslâm medeniyetini bu insan yeniden ihya ve inşa edecektir. Bütün bunların denetimi-gözetimi sağlanması ancak devlet eliyle mümkündür.

Burada Arvasi, bu ve benzeri görevlerle tam bir devletçi algılanmamalıdır. Devlet, bir üst kontrol mekanizmasıdır. Tüm ferdi ve sosyal hayata müdahil olamaz, ama bunları tam bir serbesti içerisinde kendi haline de bırakamaz. Bu itibarla vakıflar, dernekler, mahallî idareler, özel sermaye ile tüm bunlar paylaşılmalıdır. Çünkü eğitim-ekonomi karşılıklı bir etkileşim içerisinde. Güçlü bir ekonomiye

sahip olmayan ülkelerin, güçlü bir eğitim sistemine sahip olmaları mümkün değildir. Bunun aksi de doğrudur.

Öyleyse bütün mesele böyle bir eğitim felsefesini üretecek okulu kurmakta düğümlenmektedir. Arvası, “okul herhangi bir milletin hayatında çok önemli bir yer tutmaktadır” der. Çünkü milletler geçmişlerini okulda öğrenir, durumlarını orada ele alıp tahlil eder, ve geleceklerini orada planlarlar. Okul, ona göre bir etkileşim alanıdır. Fakiri, zengini idarecisi vs., tüm tabakalar çocuklar yoluyla orada etkileşir, birbirlerini tanır ve severler. Ne var ki modern okul bunu artık sağlayamıyor. Çünkü modern okul, kuruluş felsefesi itibarıyla sınıfsal bir temele dayanır. Sanayi inkılabıyla hayata geçirilen modern okul üretime eleman yetiştirmek için düzenlenmişti. Giderek bu fonksiyonu modern devletin ideolojisine hizmete uygun fertler yetiştirmeye dönüşür. Gerçi sanayi eleman yetiştirmek görevi de bu çerçevede düşünülür. Nasıl bakılırsa bakılsa çağımızda bu okul hayli tenkit edilir. Özellikle fertleri kendileri olarak yetiştirmek yerine araç olarak yetiştirildiği noktasında bu felsefe pek çok düşünür ve ekolce reddedilir.

Arvası, bu noktada sende dilen görüşleri tahlil eder ve okulun tarihî tecrübemize dayanması, bizi var edecek şekilde yeniden yapılandırılması gerekçesiyle çevrime alet edilmemelerini savunur.

Okullar güçlü bir öğretim kadrosuna sahip olmalı, değerlerimize dayanmalı, onları işleyip geliştirmelidir. Güçlü bir tarih şuuru, ideal ve sorumluluk vermeli, bir zihniyet inkılabı yaratmalıdır. Bu, medeniyetimizi yeniden kurma gibi tarihî yerine bir misyonu getirmek demektir ki, okuldan temelde beklenen de budur. Ona göre, okulun bu görevi yerine getirmesi her türden taklitçiliğe, yabancılaşmaya ve yıkıma karşı oluşturacağı dirençle mümkündür. Çünkü böyle bir okuldan çıkan her öğrenci bir araştırmacı, düşünür, mesul bir entelektüel olarak temayüz edecektir. Böyle olunca, okullar evrensel bir açılımı, bakışı da talim ettireceklerdir. Haliyle dünyada olup-bitenler de bu okullarda tahlil ve tenkid edilerek güçlü bir evrensellik ruhu teşkil edecektir.

Böyle bir okul güçlü, ihtisas sahibi, doyuma ulaşmış öğretim kadrosuyla, kaliteli öğretmenle donanımlı olmalıdır. Öğretmenlik Arvası’ye göre şimdiye kadar hakkıyla ele alınmamıştır. İtibar kaybına uğratılmıştır. Bu, öğretmenin öğretmenliğin anlamının kavranılmamış olduğunu gösterir. Hâlbuki öğretmen ruh cephesinin mimarıdır. Bir millet onun eliyle var olur. Bu, bir felsefe işidir. Öğretmen kendinden başlayarak, eğitimi, insanı, dünyayı, gelişmeleri iyi tanıyan bir entelektüeldir. Taklitçi değil, terkipçidir, yaratıcıdır, şahsiyet sahibidir ve güven kaynağıdır. Ona göre, “büyük insanlar, büyük hocaların eseridir.” İşte bu derce önemli bir meselenin yeniden ele alınıp yetiştirilmesini öngören Arvası, yepyeni bir ruh ve kurumla, büyük fedakârlıklara katlanılarak yapılması gereğini vurgular.

Yazarımız yüksek öğretim de böyle bir ruh ve yapıyla, böyle bir felsefeyle teşkilatlanıp, işlerlik kazanmasını öngörür. Ancak o, yüksek öğretimin çok farklı bir misyonunun olması gerektiğini de vurgular. Bu misyon, gerçeklerin bekçisi olmak ve yeni hakikatlerin de sürekli arayıcısı. Ayrıca üniversitelerin temelde bilimi üretmekle yükümlü olduğunu bu yolla da en yüksek kalitede elemanlar (mühendisler,

sosyologlar, ekonomistler, öğretmenler vs.) yetiştirmek suretiyle millete ve insanlığa büyük hizmetler yaptığını vurgular. Bunu yapamayan bir yüksek öğretim sadece yük olmakla kalmayıp, ülkenin-milletin geleceğini ve umudunu da tükettiğini de ifade eder.

Şimdi bu derece önemli bir meselede devlet nasıl görmezlikten gelebilir? Bir kere devlet, Arvasi’de milletten ayrı değildir. Onu başka yapan, onu şekillendiren bir güç de değildir. Kendini, tahrip eden bir yapılanma hiç değildir. Devlet, milletin kendisi, onun değerlerinin bekçisi, onu bütünüyle geliştiren bir yapılanma, maksadı, milleti hür ve bağımsız bir şekilde yaşatmaktır. Milletin geleceği bu yolla teminat altına alınır. Toplumda düzen sağlanır. Gücünü milletten, millî iradedenden alır.

Şu halde bu tür bir yapılanma ancak ehil, âdil, ilim sahibi kadrolarca yönetildiğinde arzulanan iyiliği üreten ve işleten bir teşkilatlanmaya ulaşılabilir. Bu yüzden eğitim Arvasi’nin anlayışında oldukça merkezi bir yer tutar ve eğitim-devlet ilişkisi hayati bir anlam ifade eder. Yani devlet eğitimle ehil, ilim sahibi, ihtisas sahibi insanı yetiştirmek zorundadır. İnsan-ı kâmilî hedeflemelidir. Bulunduğumuz yerden ayağa kalkmamız, insanlığa yol gösterecektir. Dolayısıyla devlet insanı yüceltmekle görevlidir. İyi bir toplumu hasıl etmekle görevlidir Tüm yıkıcı engelleri, kötülükleri, yok etmekle, erdemi, hakim kılmakla görevlidir. Arvasi’de bütün bunlarda devlet-eğitim ilişkisi oldukça önemli ve fonksiyoneldir. Âdaletin tahakkuku, servetin dağılımı, dolaşımı, fertleri ve toplumu erdemli kılma, barışı ve emniyeti sağlama bu ilişkinin optimal bir seviyede kurulup işletilmesine bağlıdır. Mesele bunun geçerli kılınmasıdır. Bu açıdan Arvasi’nin söz konusu ilişkileri ele alması üzerine yapılan bu çalışmanın hayli aydınlatıcı olduğunu düşünmekteyiz. Bu, bize, eğitim tarihimizde yer alan önemli düşünürlerimizin benzer çalışmalarla ele alınabileceği hususunu hatırlattı.

## KAYNAKLAR

- 1- AKDENİZ, Sabri, *Bağımsızlığımızın Temelleri*. İstanbul:1992.
- 2- AKDOĞAN, Yalçın, *Siyaset ve Kutsallık*. İstanbul: İnsan Yay., 1986
- 3- ALTHUSSER Louis, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtlar*. Çev.:Y. Alp, M. Özışık, İstanbul: İletişim Yay., 1996.
- 4- ARİSTOTELES, *Politika*, Çev.: Mete Tuncay, İstanbul: Remzi Kitapevi, 1993.
- 5- ARSLAN, Ahmet, *Felsefeye Giriş*, Ankara: Vadi Yayınları, 1996.
- 6- ARSLAN, Ahmet, *İbn Haldun'un İlim ve Fikir Dünyası*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 1987.
- 7- ARSLAN, Salih, *Seyyid Ahmet Arvasi' nin İnsan Anlayışı*. (Yayınlanmamış Y.Lisans Tezi), Isparta, 1997. s. 91.
- 8- ARVASİ, Seyyid Ahmet. *Akıl ve Gönül*. İstanbul: Burak Yayınevi, 1999.
- 9- ARVASİ, Seyyid Ahmet, *Diyalektiğimiz ve Estetiğimiz*. İstanbul: Burak Yayınevi, 1982.
- 10- ARVASİ, Seyyid Ahmet, *Doğu Anadolu Gerçeği*. İstanbul: Burak Yay., 4. Baskı, 1993,
- 11- ARVASİ, Seyyid Ahmet, *Eğitim Sosyolojisi*. Ankara : Yaygın Yüksek Öğretim Kurumu, Eğitim Enstitüleri, 1977-78.
- 12- ARVASİ, Seyyid Ahmet, *Hasbihal. I*, İstanbul: Burak Yayınevi, 1990.
- 13- ARVASİ, Seyyid Ahmet, *Hasbihal. II*, İstanbul: Burak Yayınevi, 1990.
- 14- ARVASİ, Seyyid Ahmet, *Hasbihal. III*, İstanbul: Burak Yayınevi, 1990.
- 15- ARVASİ, Seyyid Ahmet, *Hasbihal. IV*, İstanbul: Burak Yay., 1990.
- 16- ARVASİ, Seyyid Ahmet, *Hasbihal. V*, İstanbul: Burak Yayınevi, 1991.
- 17- ARVASİ, Seyyid Ahmet, *Hasbihal. VI*, İstanbul: Burak Yayınevi, 1991.
- 18- ARVASİ, Seyyid Ahmet, *İleri Türk Milliyetçiliğin İlkeleri*. İstanbul: Doğan Güneş Yay., 1965.
- 19- ARVASİ, Seyyid Ahmet, *İlm-i Hal*. İstanbul: Burak Yayınevi, 1990.
- 20- ARVASİ, Seyyid Ahmet, *İnsan ve İnsan Ötesi*, İstanbul: Burak Yayınevi,1988.

- 21- ARVASİ, Seyyid Ahmet, *Kadın ve Erkek Üzerine*. İstanbul: Burak Yayınevi, 1999.
- 22- ARVASİ, Seyyid Ahmet, *Kendini Arayan İnsan*. İstanbul: Burak Yayınevi, 1988.
- 23- ARVASİ, Seyyid Ahmet, *Şüphe ve İman*. İstanbul: Burak Yayınevi, 1999.
- 24- ARVASİ, Seyyid Ahmet, *Türk -İslam Ülküsü. I*, İstanbul: Burak Yayınevi, 1991.
- 25- ARVASİ, Seyyid Ahmet, *Türk-İslam Ülküsü. II*, İstanbul: Burak Yayınevi, 1991.
- 26- ARVASİ, Seyyid Ahmet, *Türk-İslam Ülküsü. III*, İstanbul: Burak Yayınevi, 1991.
- 27- AYHAN, Halis, *Eğitime Giriş ve İslâmiyet'in Eğitime Getirdiği Değerler*, İstanbul: Damla Yay., 1986.
- 28- BAŞGİL, Ali Fuat, *Esas Teşkilat Hukuku. 1*, İstanbul: İstanbul Üniv., Hukuk Fak. Yay., 1960.
- 29- BEDIÜZZAMAN Said Nursî, *İçtimai Reçeteler*, İstanbul, 2000, I, 95.
- 30- BİLGİN, Beyza., SELÇUK, Mualla, *Din Öğretimi, Özel Öğretim Yöntemleri*. Ankara: Akid Yayıncılık, , 1991.
- 31- BLACK, Cyril.E, *Çağdaşlaşmanın İtici Güçleri*. Çev:M.Fatih.Gümüş, Ankara: Versa Yay., 1989.
- 32- BÜYÜKKARAGÖZ, Savaş, *Öğretmenlik Mesleğine Giriş*. Konya:Mikro Yay., 1998.
- 33- ÇAĞRICI, Mustafa, *Ana Hatlarıyla İslam Ahlakı*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1985.
- 34- CEVİZCİ, Ahmet, *17. Yüzyıl Felsefe Tarihi*. Bursa : Asa Yay., 2001.
- 35- EFLATUN. *Devlet*. Çev.: Sebahattin Eyüboğlu-M.Ali Cimcoz, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1971.
- 36- ELİBOL, Saadettin, *Felsefeye Giriş*. Ankara: Sek Yay., 1993.
- 37- ERTÜRK, Selahattin, *Eğitimde Program Geliştirme*. Ankara: Meteksan Yay., 1993.

- 38- ERVANSOY, M. Beşir, *İslam Devlet Yapısı*. İstanbul: Buruç Yay., , 1995.
- 39- FİDAN, Nurettin, ERDEM Münire, *Eğitime Giriş*. Ankara: Meteksan Yay., 1994.
- 40- GELLNER, Ernest. *Uluslar ve Ulusçuluk*, Çev.: E. Bahar-G.G Özdoğan, İstanbul: İnsan Yay., 1992.
- 41- GÖKÇE, Feyyat, *Değişim Sürecinde Devlet ve Eğitim*. Ankara: Eylül Yay., 2000.
- 42- GÖKER, Erdoğan, *Hukuk Başlangıcı Dersleri*. Ankara, 1974.
- 43- GÜRİZ, Adnan, *Hukuk Felsefesi*. Ankara: Ankara Üniv. Hukuk Fak., Yay., 1987.
- 44- GÜVEN, İsmail, *Türkiye’de Devlet Eğitim ve İdeoloji*. Ankara: Siyasal Kitapevi., 2000.
- 45- HALDUN, İbn. *Mukaddime*. I, İstanbul: M.E.B. Yay., 1990.
- 46- HEGEL, G.W.F. *Hukuk Felsefesinin Prensipleri*. Çev.: Cenap Karakaya, İstanbul:Sosyal Yay., 1991.
- 47- HEGEL, G.W.F. *Tarihte Akıl*. Çev.: Önay Sözer, İstanbul: Ara Yay., 1991.
- 48- IŞIK, İhsan, *Yazarlar Sözlüğü*, İstanbul: Risale Yay., 1990.
- 49- İNAL, Kemal, *Eğitim ve İktidar Türkiye de Ders Kitaplarında Demokratik ve Milliyetçi Değerler*. Ankara: Ütopya Eğitim Dizisi, Nisan, 2004.
- 50- IIIICH, Ivan, *Şenlikli Toplum*. Çev.: Ahmet KOT, İstanbul:Ayrıntı Yay., 1988.
- 51- KAPANİ, Münci, *Politika Bilimine Giriş*. Ankara: Ankara Üniv., Hukuk Fak.,Yay., 1975.
- 52- KILIÇ, Recep, *Ahlakın Dini Temeli*. Ankara: T.D.V, Yay., 1992.
- 53- KINCAL, Remzi Yavaş, *Eğitime Giriş*. Erzurum: Güven Ofset Matbaacılık, 1996.
- 54- KNELLER, G.F, *Political İdeologies Newyork, JohnWiley*, (Akt, İnal.Kemal), Ankara: 1971.

- 55- KOÇER, Hasan Ali, *Genel Eğitimin Bütünlüğü İçinde Din Eğitiminin Yeri, Türkiye I. Din Eğitimi Semineri (23-25 Nisan 1981)*, Ankara: İlahiyat Vakfı Yay., 1, Gelişim Matbaası.
- 56- KÖSEOĞLU, Nevzat, *Devlet*. İstanbul: Ötüken Yay., 1997.
- 57- KUVANCI, Mustafa, *Seyyid Ahmet Arvasi, Hayatı-Tefekkürü-Eserleri*. Ankara: Burak Yay., 1997.
- 58- KÜÇÜK, Hasan, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Genel Esaslar, Türkiye I. Din Eğitimi Semineri, (23-25 Nisan 1981)*, Ankara: İlahiyat Vakfı Yay.:1, Gelişim Matbaası, 1981.
- 59- LOCKE, John, *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup*. Çev.: Melih Yürüşen, Ankara Liberte Yay., 1998.
- 60- MENGÜÇÖĞLU, Takiyettin, *Felsefeye Giriş*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1988.
- 61- *Milli Eğitim Temel Kanunu, Madde: 8-35-43*, Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1986.
- 62- MONTESQUIEU, *Kanunların Ruhu Üzerine. I*, Çev.: Fehmi Baldaş, Ankara: M.E.B. Yay., 1963.
- 63- NİYAZİ, Mehmet, *Devlet Felsefesi*. İstanbul: Ötüken Yayınevi, 1993.
- 64- OĞUZKAN, A.Ferhan, *Eğitim Terimleri Sözlüğü*. Ankara Emel Matbaacılık, 1993.
- 65- ONUR, Hüdavendigar, *Asrın Yesevisi S.Ahmet Arvasi*. Ankara: Biyografi.net Yayınevi, Temmuz, 2003.
- 66- ÖZDEMİR, Şuayip, *Seyyid Ahmet Arvasi' nin Hayatı Eserleri ve Eğitim Üzerine Görüşler*. Malatya: Mengüceli Yayınevi, 2005.
- 67- PARLADIR, Selahattin. *Din Eğitimi Ders Notları*. İzmir: Dokuz Eylül.Ünv., İlâh., Fak., 1985-1986.
- 68- ROUSSEAU, J. J. *Toplum Sözleşmesi*. Çev.: Vedat Günyol, İstanbul: Adam Yay., 1994.
- 69- RUSSELL, Bertrand, *Bilimden Beklentilerimiz*, Çev.: Avni Yakalıoğlu, İstanbul, 1962.
- 70- SEZGİN, Osman, *Üçüncü Neslin Eğitimi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 1991.

- 71- ŞENEL, Alaadin, *Siyasal Düşünceler Tarihi*. Ankara: V Yay., 1990.
- 72- ŞİRVANİ, H. Han, *İslâm'da Siyasi Düşünce ve İdare*. Çev.: Kemal Kuşçu, İstanbul. İrfan Yay, 1965.
- 73- TANİLLİ, Server, *Devlet ve Demokrasi*. İstanbul: İstanbul Üniv., Hukuk Fak., Yay., 1981.
- 74- TOZLU, Necmettin, *Eğitim Problemlerimiz Üzerine Düşünceler*. Ankara: Mikro Yay., 2003.
- 75- TOZLU, Necmettin, *İnsandan Devlete Eğitim*. Ankara: Yeni Türkiye Yay., 2003.
- 76- TURAN, Şerafettin, *Atatürkçü Düşüncede Ulusal Eğitim*. İstanbul Toplumsal Dönüşüm Yay., Haziran, 2008.
- 77- ÜNVER, Günay, *Eğitim Sosyolojisi Dersleri*. Kayseri: Erciyes Üniv., Yay., 1995.
- 78- VARİŞ, Fatma, *Eğitim Bilimine Giriş*. Konya. Atlas Kitapevi, 1994.
- 79- VARİŞ, Fatma, *Eğitimde Program Geliştirme*. Ankara: Alkım Yayıncılık, 7. Baskı, 1997.
- 80- WEBER, Max, *Sosyoloji Yazıları*. Çev.: Taha Parla, İstanbul: Hürriyet Vakfı Yay., 1986.
- 81- YAVUZ, Kerim, *Din Eğitimi Ders Notları*. Erzurum: Atatürk Üniv., İlah.. Fak., Yay., 1993.
- 82- YAVUZ, Kerim, *Günümüzde Din Eğitimi*. Adana Çukurova Üniv., İlah., Fak., Yay., 1998.
- 83- YÜZBAŞIOĞULLARI, Nejat, *Genel Pedagoji*. İstanbul: M.E.B. Devlet Kitapları, 1980.

### MAKALELER VE WEB SAYFALARI

- 1-ARSEL, İlhan, “*Din ve Devlet Ayrılığı*”, Ankara: Ankara Üni., Hukuk Fak, D., C.16, S:1-4. 1986. s. 174.
- 2-BAŞÇI, Vahdettin, “*Aquino’ lu Thomas ’da Tanrı Anlayışı*”, Felsefe Dünyası, Ankara: 7, Mart, 1993.s. 52.
- 3-BIÇAK, Ayhan, “*Platon ve Hobbes’ ta Otoriter Devletin Gereçekleri*”, Felsefe Dünyası, Ankara, Sayı:22. 1996. s. 48.
- 4-BULURMAN, Banu, “*Enformasyon Toplumu ve Eğitimi*”, İnsan Kaynakları Der., İstanbul, 2002. s. 17.
- 5-BÜYÜK, Celal, “*Devlet ve Toplumsal Rolü*”, Din Bilimleri Akademik Araştırma Der., Yıl 3 (2003), S: 4. s.103 vd.
- 6-BÜYÜKDÜVENCİ, Sabri, “*Eğitimde Gizli Faktörlerin Gücü*”, Felsefe Dünyası, Ankara: 7, 1993. s. 43.
- 7-CAN, Hasan, “*Eğitim Sistemimiz ve İdeolojik Yaklaşımlar*”, Nizam-ı Âlem Ocakları Der., Ankara, Eylül, 1997. s. 18.
- 8-DURU, Zeki Öner, “*Eğitimde Millilik ve Ötesi*”, Türk Kültürü Der., Ankara, S. 192. Ekim 1978. s. 705.
- 9-ERDEM, Muammer, “*Eğitim ve Öğretimin Amaçları*”, Milli Eğitim ve Kültür Der., Ankara, S.28, Temmuz 1984. s. 11.
- 10-KARDAŞ, Rıza, “*Eğitimde Millilik*”, Milli Eğitim ve Kültür Der., Ankara: S. 8, 1993. s. 92.
- 11-KEÇEBAŞ Ali, POLAT Ümit, “*S. Ahmet Arvasi’nin Küçük Kardeşi Tahir Arvas Ağabeyini Anlattı*”, Yeni Düşünce Gazetesi, Ankara: 11 Ocak 1991. s. 5.
- 12-KÖYLÜ, Mustafa, “*Yetişkin Eğitimi; Tanımı, Alanı ve Tarihi Gelişimi*”, Din Eğitimi Araştırmaları, 5, Ankara, 1998. s. 169.
- 13-MENEKŞE, Ömer, “*İslam Düşünce Tarihinde Devlet Anlayışı*”, Ankara, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, V (2005), 3, s. 194.

- 14-ÖNER, Sakin, “*Türk İslam Mütefekkirinin Eğitimle İlgili Düşünceleri*”, İstanbul, Yeni Ufuk Der., S.4, 1990. s. 21.
- 15-ÖZER, Yalçın, “*Ahmet Arvasi Hoca*”, Türkiye Gazetesi, İstanbul, 1 Ocak 1989.
- 16-ÖZFATURA, Mustafa Necati, “*Arvasi’ nin Estetik Anlayışı*”, İstanbul, Türkiye Gazetesi, 31 Mart 1995.
- 17-SERT, Doğan, “*Timsal Bir Şahsiyet*”, Ankara, Nizam-ı Alem Der., Aralık 1997. s. 15.
- 18-SEZGİN, Abdulkadir, “*S .Ahmet Arvasi*”, Ankara,Ufuk Çizgisi Der., S. 4, Ocak 1990. s. 5.
- 19-TAYFUR, Ünal, Hocam “*S. Arvasi’ nin Karakteri*”, Ankara, Ufuk Çizgisi Der., S. 4 Ocak 1990. s. 16.
- 20-TOZLU, Necmettin, “*İdeolojik Eğitimde İnsan Tabiatı*”, Ankara, Felsefe Dünyası, 34, 2001.
- 21-TOZLU, Necmettin, “*S. Ahmet Arvasi Açısından Varlık*”, Ankara, Felsefe Dünyası, 1996. s.12-14.
- 22-Ufuk Çizgisi Dergisi, “*S.Ahmet Arvasi*” Özel Sayısı, Ankara, Ocak, 1990.
- 23-YAMAN, Hazma, “*Eğitim Hakkı*”, Eylül, 2000,Erişim Tarihi:04.04.2006.  
[http://www.turkhukukusitesi.com/makale\\_22.htm](http://www.turkhukukusitesi.com/makale_22.htm)
- 24-YILMAZ, Yasin, “*Türkiye’de Din Eğitimi*”, Köprü Fikir Dergisi, İstanbul, Kış, 2005, 89.

## ÖZET

### SEYYİT AHMET ARVASI'NİN DEVLET VE EĞİTİM ANLAYIŞI

Bu araştırma kültürel, toplumsal, siyasal ve eğitim alanında eserler vermiş, çok yönlü bir mütefekkir olan Seyit Ahmet Arvasi'nin devlet ve eğitimle ilgili görüş ve önerilerinin araştırılmasını amaçlamaktadır. Bu yüzden öncelikle hayatı, eserleri ile devlet kavramının tarihsel gelişimi ve eğitimin tanımı üzerinde duruldu. Sonra Arvasi'nin devlet ve eğitim anlayışı ele alındı.

Arvasi, hukukun üstünlüğüne inanmış, yetkisini milli iradede almış, memleket meselelerini, ilmi ve akademik veriler ışığında çözüme kavuşturmak isteyen kadrolardan oluşan bir devletten bahsetmektedir.

Kalkınmış ve mutlu bir toplum olmanın yolu da şüphesiz ki eğitimden geçmektedir. Bunu sağlayacak olan da devlettir. Arvasi, eğitim işini, insanlara uygun bir şekilde tanzim etmek, uzun, kısa, orta dönemli planlara-programlara bağlamak ancak devlet yoluyla olabilir düşüncesindedir. Haliyle devlet-eğitim ilişkisi böyle hayatı bir noktadan doğar ve kopmaz bir şekilde birbirine bağlı olarak devam eder.

Düşünürümüz, eğitim planlamasında bir toplumun çok değişik yönlerden kendi iç yapısının, bireysel farklılıklarının dikkate alınmasını ve eğitim çalışmalarının çağdaş ve bilimsel ölçütleri göz önünde bulunduran kadrolar gözetiminde yürütülmesini öngörmektedir.

Arvasi yazar ve düşünür olmakla beraber, aynı zamanda bir öğretmen olduğundan devlet ve eğitim üzerine birçok makalesi ve köşe yazıları da bulunmaktadır. Arvasi'nin devlet ve eğitim anlayışı tahlil edilerek, eğitim sistemimizin karşı karşıya olduğu problemlere çözümler üretilebilir, teklifler getirilebilir. Onun bu bakış açıları bu kabil pek çok çözümü, teklifi içermektedir. Bu çalışmada bunların bir kısmına değinilmiştir.

Milletlerin fikir, felsefe, sanat, devlet adamlığı gibi çeşitli sahalarda iftihar edebileceği büyük şahsiyetler her zaman olagelmıştır. Türk milleti şüphesiz bu yönden çok zengin bir tarihe sahiptir. Arvasi' de bunlardan biridir. Hayatıyla, çalışmalarıyla hep bu misyonu yerine getirme yolunda olmuştur. Şu çalışmamız bunu belirli bir açıdan ortaya koyma çabasıdır.

## **ABSTRACT**

### **The Understandings Of Seyit Ahmet Arvasi About The State And Education.**

This research covers the opinions and suggestions of Seyit Ahmet Arvasi on state and educational subjects.

Firstly, Arvasi's biography, his works, the historical development of state concept and the definition of education were focused on in order to reveal the Arvasi's opinions about the state and education . After that, Arvasi's understanding of state and education was examined.

Arvasi mentions about a state which defends the superiority of law, takes its authority from national volition which consists of a special staff willing to solve the problems with scientific and academic verifications.

Being a developed and wealthy society depends on education, certainly. State is the one which has to provide this situation . Arvasi, thinks that only the State can organise short and long term objectives of education and it can also arrange the education for the society. Naturally, he implies that the relationship of the state and education borns at this point and continues permanently.

Our intellectual, argues that the structural and individual differences in a society must be considered while the education plans are being formed. In addition to this, he wants the education studies to be carried out by a staff who takes the contemporary and scientific criterias into account.

Arvasi is not only an author and thinker, he's also a teacher; so, he has a great deal of articles on state and education. After analyzing his understanding about education; his opinions and suggestions to solve the problems in our education system are studied.

There has always been great people who have been admired by nations on philosophy, art and politics. Doubtlessly, Turkish Nation is very rich in this aspect .Arvasi is the one who has dedicated himself to Turkish wisdom with his ideas. And his thoughts are going to be very basic structure of the reconstruction on our society.